

SOÚ
Sociologický ústav AV ČR

Tuto práci recenzovali:
Mgr. et Mgr. Klára Vlachová-Plecitá, Ph.D.
PhDr. Jan Outlý

Tento text vznikl v rámci projektu „Participace, demokracie a občanství v České republice a mezinárodní komparace“ Grantové agentury ČR, č. 403/04/1007.

© Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2004.

ISBN 80-7330-065-6

**Volby do Evropského
parlamentu 2004 –
analýza volební
účasti a stranické
podpory v České
republice**

Lukáš Linek

Obsah

Abstrakt	7
Abstract	8
Abstraktum	9
1. Uvedení	11
2. Volební účast	12
2. 1 Trvalý pokles volební účasti – nejen problém voleb do Evropského parlamentu	12
2. 2 Jak bývá volební neúčast vysvětlována?	14
2. 3 Důvody neúčasti ve volbách do Evropského parlamentu – evropská úroveň analýzy	16
2. 4 Geografický a agregovaný pohled na volební účast	17
2. 5 Volební účast a sociodemografické proměnné v analýze agregovaných dat	26
2. 6 Volební účast a sociodemografické proměnné v analýze individuálních dat	30
2. 7 Volební účast a politické postoje	34
2. 8 Kdo byli nevoliči při volbách do Evropského parlamentu?	36
3. Volební podpora politických stran	39
3. 1 Územní volební podpora jednotlivých stran	39
3. 2 Voličská mobilita – korelace územní volební podpory	55
3. 3 Voličská mobilita – ekologické usuzování	58
3. 4 Voličská mobilita – validizace závěrů pomocí dotazníkového šetření	61
3. 5 Volební rozhodování a třídní struktura	63
4. Závěr	67
Literatura	68
Příloha 1	69
Příloha 2	70
Shrnutí	71
Summary	72
Zusammenfassung	73

Volby do Evropského parlamentu 2004 – analýza volební účasti a stranické podpory v České republice

Lukáš Linek

Abstrakt

Volby do Evropského parlamentu v roce 2004 byly charakteristické mimo jiné pokračováním v trendu postupného poklesu volební účasti a zároveň přinesly ve většině členských států EU výrazné porážky vládních stran a úspěch stran, které vyjadřují skepsi a nedůvěru voličů k EU. Proto text analyzuje důvody nízké volební účasti, voličskou mobilitu a její důvody a důsledky pro volební zisky stran. Text ukazuje, že klesající volební účast není pouze problémem voleb do Evropského parlamentu, ale i ostatních voleb v evropských státech, a dává je do souvislosti s klesající důvěrou v politiku a politiky obecně. Na datech z České republiky poukazuje na některé sociodemografické a politicko-postojové souvislosti volební účasti a na důvody, které voliče vedly k nižší účasti na volbách. V druhé části se zaměřuje na voličskou mobilitu – tedy přesuny voličů mezi jednotlivými stranami – a vysvětluje tyto přesuny na základě analýzy geografických, sociodemografických a třídních charakteristik. Při analýze autor využívá tři typy dat. Prvním jsou výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 a výsledky hlasování v referendu o vstupu ČR do EU; tato data zpracovává a publikuje Český statistický úřad. Druhým typem dat jsou charakteristiky českých okresů, které se týkají náboženské, vzdělanostní a třídní struktury, výše průměrných mezd a nezaměstnanosti a podílu obyvatelstva žijícího ve městech. Třetí datový soubor pochází z dotazníkového šetření European Election Study 2004, který v krátké době po volbách provedlo CVVM při Sociologickém ústavu AV ČR.

Klíčová slova

volby do Evropského parlamentu, volební účast, voličské přesuny

Elections to the European Parliament in 2004 – An Analysis of Electoral Participation and Party Support in the Czech Republic

Lukáš Linek

Abstract

The elections to the European Parliament in 2004 revealed what is becoming a typical feature of European elections – the continuing trend towards decreasing electoral participation. At the same time, in the majority of EU member states, the elections resulted in the defeat of government parties and the success of parties that express voters' scepticism and distrust of the EU. This study analyses the reasons behind the low electoral participation and behind voter mobility, and looks at the consequences these changes hold for the electoral gains of individual parties. The study indicates that declining electoral participation is not just a problem of the European Parliament but also affects other elections in European states, and it relates this to the decreasing public confidence in politics and politicians in general. Using data for the Czech Republic the author indicates some socio-demographic factors and some political attitudes that can be linked to electoral participation and highlights some of the factors that cause voters to participate less in elections. The second part of the study focuses on voter mobility, i.e. voters switching between parties, and explains these shifts on the basis of an analysis of geographical, socio-demographic, and class characteristics. For the analysis the author uses three types of data. The first data are the results from the elections to the Chamber of Deputies in 2002 and to the European Parliament in 2004, and the results of the national referendum on the Czech Republic's accession to the EU; these data were processed and published by the Czech Statistical Office. The second type of data are the features of the individual districts in the Czech Republic, including religious, educational, and class structures, average wages and unemployment levels, and the proportion of rural-urban populations. The third type of data are drawn from the European Election Study 2004, a survey conducted by the Public Opinion Research Centre at the Institute of Sociology AS CR shortly after the elections.

Keywords

Elections to the European Parliament, electoral participation, party switches

Die Wahlen zum Europäischen Parlament 2004 – Eine Analyse der Wahlbeteiligung und der Parteipräferenzen in der Tschechischen Republik

Lukáš Linek

Abstraktum

Für die Wahlen zum Europäischen Parlament 2004 war unter anderem der allmähliche Rückgang der Wahlbeteiligung typisch, der schon längere Zeit zu beobachten ist und der sich auch hier zeigte. Sie brachten gleichzeitig in den meisten Mitgliedsstaaten der EU erhebliche Niederlagen für die Regierungsparteien und Wahlerfolge für diejenigen Parteien mit sich, die das Misstrauen und die Skepsis der Wähler gegenüber der EU artikulierten. Deshalb analysiert der Text die Gründe für die geringe Wahlbeteiligung, die Wählerwanderungen und ihre Gründe sowie die Folgen für die Wahlergebnisse der Parteien. Der Text zeigt, dass die sinkende Wahlbeteiligung nicht nur ein Problem der Europawahlen ist, sondern auch andere Wahlen in den europäischen Staaten betrifft, und er bringt sie in Verbindung mit dem schwindenden Vertrauen in die Politik und in die Politiker allgemein. Anhand der Daten aus der Tschechischen Republik verweist er hinsichtlich der Wahlbeteiligung auf Zusammenhänge im Bereich der Soziodemographie und der politischen Einstellungen sowie auf die Gründe für die geringe Wahlbeteiligung. Im zweiten Teil des Textes stehen die Wählerwanderungen im Mittelpunkt - also die Wanderungsbewegungen der Wähler zwischen den einzelnen Parteien, die anhand einer Analyse der geographischen, soziodemographischen und sozialen Charakteristiken erklärt werden. Bei der Analyse nutzt der Autor drei Typen von Daten. Der erste umfasst die Wahlergebnisse der Parlamentswahlen 2002 und der Europawahlen 2004 sowie die Abstimmungsergebnisse des Referendums über den EU-Beitritt der Tschechischen Republik. Diese Daten wurden vom Tschechischen Amt für Statistik zusammengestellt und publiziert. Den zweiten Datentyp bilden die Charakteristiken der tschechischen Kreise im Bezug auf die religiösen, sozialen und Bildungsstrukturen, die Höhe der Durchschnittslöhne und die Arbeitslosenquote sowie im Hinblick auf den Bevölkerungsanteil, der in den Städten lebt. Der dritte Datenkomplex stammt aus der Meinungsumfrage European Election Study 2004, die das Zentrum für Meinungsumfragen (CVVM) am Soziologischen Institut der Akademie der Wissenschaften kurz nach den Wahlen durchführte.

Schlüsselwörter

Wahlen zum Europäischen Parlament, Wahlbeteiligung, Wählerwanderungen

1. Uvedení

Volby do Evropského parlamentu v roce 2004 byly charakteristické mimo jiné pokračováním v trendu postupného poklesu volební účasti. Klesající volební účast se stala tématem diskuzí o legitimitě takto zvoleného Evropského parlamentu, jeho reprezentativitě, ale i o jeho pravomocích, jejichž postupný narůst nedokáže – navzdory očekávání – zabránit poklesu volební účasti. Současně je nízká volební účast do Evropského parlamentu využívána v diskuzích o samotné evropské integraci a jejím pokračování. Podle některých politiků totiž voliči svou nízkou účastí dávají najevo, že si další integraci nepřejí a že nesouhlasí s Evropskou unií jako takovou. Tyto volby zároveň ve většině členských států EU přinesly výrazné porážky vládních stran a úspěch stran, které vyjadřují skepsi a nedůvěru voličů k EU. Volby do Evropského parlamentu proto bývají často interpretovány jako hlasování o úspěšnosti vládních stran a přirovnávány ke kongresovým volbám v USA, které se konají mezi prezidentskými volbami (prezidentská strana v nich totiž pravidelně ztrácí hlasy a mandáty).

Celkové výsledky voleb do Evropského parlamentu a jejich vyznění při srovnávání s národními parlamentními volbami bývají výrazně ovlivněny jak výší volební účasti, tak voličskou mobilitou. Proto se zaměřím na tyto dva aspekty voleb. Přestože řádné a teoreticky podložené vysvětlení obou těchto aspektů voleb by mělo vycházet z celoevropské komparace, omezím se na evropské srovnání pouze při analýze volební účasti a většinu textu bude tvořit detailní rozbor voleb v České republice. Důvodem je možnost vysvětlit alespoň částečně volební účast v evropských zemích na základě dat agregovaných na národní úrovni. Naopak pro analýzu voličských přesunů a jejich důvodů je nutné mít přístup buď k volebním výsledkům za jednotlivé menší volební obvody v jednotlivých zemích, nebo mít přístup k reprezentativním dotazníkovým šetřením po volbách; zároveň to vyžaduje dobrou znalost kontextu voleb v každé zemi. Nejprve se budu věnovat volební účasti a ukáži, že klesající volební účast není pouze problémem voleb do Evropského parlamentu, ale i ostatních voleb v evropských státech, a zároveň poukážu na některé souvislosti volební neúčasti na evropské úrovni. Na datech z České republiky poukážu na některé sociodemografické a politicko-postojové souvislosti volební účasti a na důvody, které voliče vedly k nižší účasti na volbách. V druhé části se zaměřím na voličskou mobilitu – tedy přesuny voličů mezi jednotlivými stranami, z nichž nejsilnější bývá ve volbách do Evropského parlamentu „strana nevoličů“. V této části se soustředím na geografické, sociodemografické, třídní a politicko-postojové souvislosti voličských přesunů.

Při analýze volebního chování využiji tři typy dat. Prvním jsou výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 a výsledky hlasování v referendu o vstupu ČR do EU; tato data zpracovává a publikuje Český statistický úřad. Druhým typem dat jsou charakteristiky českých okresů, které se týkají náboženské, vzdělanostní a třídní struktury, výše průměrných mezd a nezaměstnanosti a podílu obyvatelstva žijícího ve městech. Třetí datový soubor pochází z dotazníkového šetření European Election Study 2004, který v krátké době po volbách provedlo CVVM při Sociologickém ústavu AV ČR (více o datových souborech viz Přílohu 1).

2. Volební účast

2. 1 Trvalý pokles volební účasti – nejen problém voleb do Evropského parlamentu

Celková účast při volbách do Evropského parlamentu se snížila z 49,7 % na 45,5 %, což je další postupný pokles účasti při těchto volbách z původních šedesáti procent. Pokles v účasti při volbách do Evropského parlamentu není uniformním procesem, kdy účast klesá ve všech zemích stejným způsobem. V jednotlivých členských zemích lze zaznamenat spíše odlišné procesy. Ve starých členských zemích klesla volební účast pouze o zanedbatelných šest desetín na 49,1 %, když v devíti zemích došlo k poklesu a v šesti k nárůstu volební účasti oproti předchozím volbám. Naopak v nových členských zemích byla volební účast pouze 26,9 % (viz tabulku 2. 1). Vysoká účast v nových členských zemích byla pouze na Maltě a v Kypru, v němž je volební účast povinná, a naopak méně než třetina obyvatel byla volit v Česku, Estonsku, Polsku, Slovinsku a Slovensku.

Tabulka 2. 1 Volební účast ve volbách do Evropského parlamentu v letech 1979–2004 (procenta účastníků se voličů ve vztahu k registrovaným)

	1979	1984	1989	1994	1999	2004
Belgie	91,36	92,09	90,75	90,66	91,05	90,81
Dánsko	47,71	52,23	46,17	52,92	50,46	47,89
Finsko	–	–	–	57,60	30,14	39,43
Francie	60,71	56,72	49,35	53,75	46,76	42,76
Irsko	63,61	47,56	68,28	43,98	50,21	58,80
Itálie	85,65	83,55	81,07	73,60	69,76	71,40
Lucembursko	88,91	88,79	87,39	88,55	87,27	97,84
Německo	65,73	56,76	62,28	60,02	45,19	43,00
Nizozemí	58,12	50,88	47,48	35,69	30,02	39,26
Portugalsko	–	70,27	49,54	35,62	40,29	38,60
Rakousko	–	–	–	67,73	49,40	42,43
Řecko	81,48	80,59	79,88	71,24	71,50	63,41
Španělsko	–	67,06	53,47	59,14	64,38	45,14
Švédsko	–	–	–	41,63	38,84	37,85
Velká Británie	32,79	33,03	36,81	36,43	24,23	38,83
Česká republika	–	–	–	–	–	28,32
Estonsko	–	–	–	–	–	26,83
Kypr	–	–	–	–	–	72,50
Litva	–	–	–	–	–	48,38
Lotyšsko	–	–	–	–	–	41,34
Maďarsko	–	–	–	–	–	38,50
Malta	–	–	–	–	–	82,39
Polsko	–	–	–	–	–	20,87
Slovensko	–	–	–	–	–	16,97
Slovinsko	–	–	–	–	–	28,35
nevážený průměr	66,06	64,96	62,71	57,90	52,63	48,08
EU 9 – vážený průměr	62,15	58,48	58,64	56,64	47,69	50,21

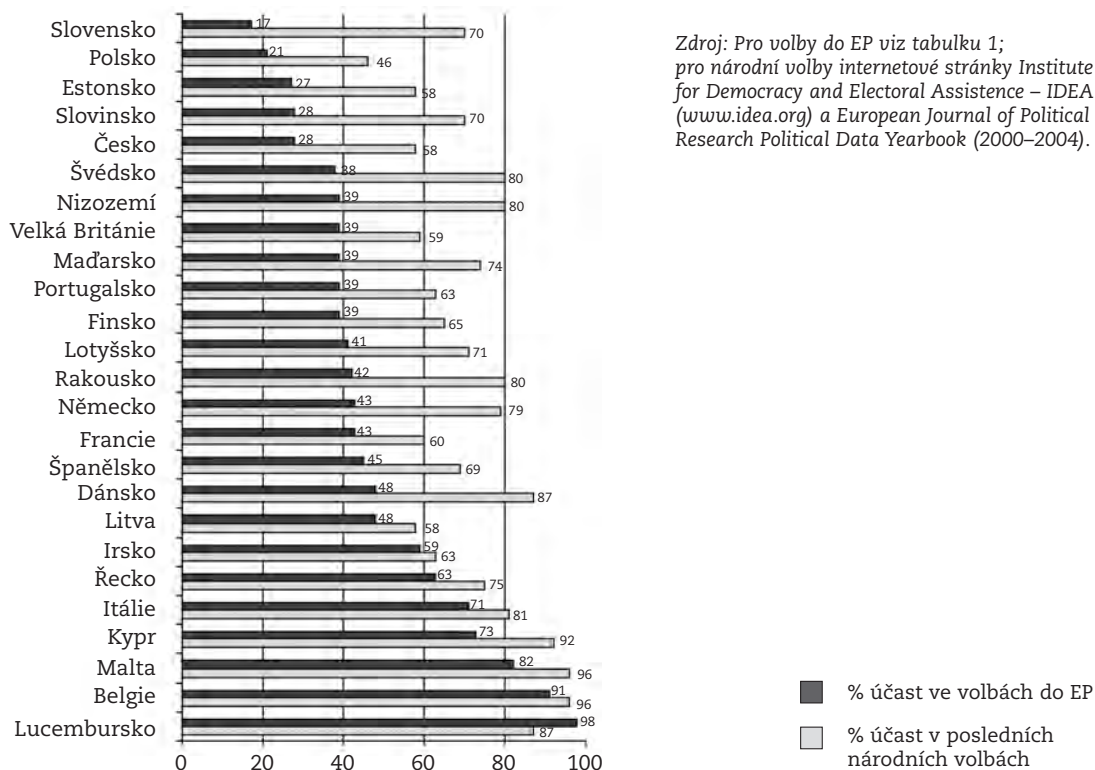
	1979	1984	1989	1994	1999	2004
EU 10 – vážený průměr	–	59,31	59,50	57,26	48,66	50,77
EU 12 – vážený průměr	–	60,61	58,44	56,79	50,30	49,63
EU 15 – vážený průměr	–	–	–	56,68	49,73	49,11
EU 25 – vážený průměr	–	–	–	–	–	45,47
EU nových 10 – vážený průměr	–	–	–	–	–	26,92

Zdroj: Pro roky 1979–1999 (Perrineau, Grunberg, Ysmal 2000); pro rok 2004 internetová stránka Evropského parlamentu; vlastní výpočty; váženo podle počtu registrovaných voličů.

Poznámka: Řecké volby se místo v roce 1979 konaly v roce 1981, španělské a portugalské volby místo v roce 1984 v roce 1987, švédské volby místo v roce 1994 v roce 1995 a rakouské a finské místo v roce 1994 v roce 1996.

Při srovnání agregovaných dat o účasti ve volbách do Evropského parlamentu s účastí na předchozích parlamentních volbách v jednotlivých členských zemích lze zjistit, že mezi jednotlivými typy voleb existuje tzv. evropská mezera (Euro-gap), neboť účast ve volbách do Evropského parlamentu byla systematicky a podstatně nižší než v národních parlamentních volbách, a to v průměru o celých 25 % (viz graf 2. 1). Ve starých členských zemích byl tento rozdíl 22 % a v nových zemích dokonce 29 %. Znamená to, že evropští voliči se běžných voleb – na rozdíl od voleb do Evropského parlamentu – účastní.

Graf 2. 1 Rozdíly mezi volební účastí v posledních národních parlamentních volbách a ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 (procenta oprávněných voličů)

Pro evropské voliče ale není účast v národních parlamentních volbách tak samozřejmá, jako byla v dřívější desetiletích. V Evropě probíhají ohledně volební účasti dva odlišné procesy, jeden v západoevropských zemích a druhý v postkomunistických státech. V západoevropských státech je trend poklesu volební účasti zaznamenáván od 70. let jako součást širšího sociálně-politického procesu, který soudobá literatura o politických stranách označuje buď jako pokles stabilního voličského chování (*dealignment*) či jako krizi/úpadek stran (*crisis/decline of parties*) a který odkazuje ke ztrátě společenských vazeb politických stran (například Lawson, Merkel 1988; Reiter 1989; Schmitt, Holmberg 1995). Pokles volební účasti v západoevropských státech lze ilustrovat snížením průměrné volební účasti v posledních třech parlamentních volbách v západoevropských státech ze 78,5 % na 75,3 %. Přibližně od začátku 90. let tak průměrná účast v národních parlamentních volbách klesla o 3 % a takto postupný trend probíhá již od 70. let (podrobněji i se zahrnutím demografické změny, viz Wattenberg 2002; Topf 1995). V národních parlamentních volbách v západoevropských zemích tedy dochází k postupnému poklesu volební účasti, který je ale mnohem menší, než je pokles volební účasti ve volbách do Evropského parlamentu (v posledních třech volbách klesla volební účast v evropské patnáctce z 56,7 % na 49,1 %).

V postkomunistických zemích obdobný typ procesu probíhat logicky nemůže, neboť demokratická politika se v nich rozvíjí od počátku 90. let. I v těchto zemích ale dochází k poklesu volební účasti, jež je mnohem silnější než v západoevropských státech, a to i tehdy, jsou-li z analýzy vyloučeny první volby v těchto zemích, které byly specifické vysokou volební účastí. V období mezi posledními třemi národními parlamentními volbami, které se konaly v postkomunistických zemích, jež se nově staly členy EU, došlo k poklesu volební účasti o osm procent, a to jak v případě váženého, tak i neváženého průměru, neboť Polsko vzhledem k počtu obyvatel, resp. voličů má potenciál souhrnné údaje zkruslovat. Pokles volební účasti v těchto zemích není konzistentní a jenom v Slovinsku, Lotyšsku, Polsku a Česku dochází k pravidelnému poklesu při každých následujících volbách (tabulka 2. 2). K obdobnému závěru o setrvalém poklesu volební účasti dospěla i Tatiana Kostadinova, která analyzovala důvody poklesu volební účasti v postkomunistických zemích (Kostadinova 2003). Do regresního modelu zahrнула volební systém (poměrný vs. většinový), počet relevantních politických stran, těsnost volebního výsledku mezi prvními dvěma stranami, HDP na obyvatele, podíl městské populace a jako tři dichotomické proměnné použila označení pořadí daných voleb v dané zemi po přeměně politického režimu (z modelu vyloučila první demokratické volby a zařadila do něj pouze druhé, třetí a čtvrté volby v pořadí). Statisticky nejvýznamnější se ukázaly proměnné označující pořadí voleb a jejich regresní koeficienty postupně dosahovaly vyšších hodnot, což dokládá, že s každými následujícími demokratickými volbami v postkomunistických zemích klesá volební účast.

2. 2 Jak bývá volební neúčast vysvětlována?

Vezmeme-li v úvahu obecné trendy ve volební účasti v evropských demokraciích, je částečně možné vysvětlit pokles v účasti při volbách do EP celkovým poklesem volební účasti v Evropě. Otevřená zůstává otázka, proč vůbec k poklesu volební účasti dochází a jakými faktory či proměnnými je vůbec volební účast vysvětlována? Ve volebních studiích a výzkumech volební participace jsou prezentovány a testovány tři základní přístupy k vysvětlení hladiny volební účasti (přehledově například van der Eijk 1999). První přístup hledá vysvětlení ve voličích a jejich odlišných charakteristikách od nevoličů (*teorie zdrojů*). Autoři vycházející z této tradice vytvořili modely, v nichž

Tabulka 2. 2 Volební účast v národních parlamentních volbách ve vybraných postkomunistických zemích a v nových členských zemích EU, které se konaly jako troje poslední volby do června 2004 (procenta účastníků se voličů ve vztahu k registrovaným)

	1. poslední volby	2. poslední volby	3. poslední volby
Česká republika	58,00	74,03	76,41
Estonsko	58,24	57,43	68,91
Litva	58,18	52,92	75,22
Lotyšsko	71,17	71,89	71,90
Maďarsko	73,51	56,69	68,92
Polsko	46,18	47,93	52,08
Slovensko	70,07	84,25	75,41
Slovinsko	70,36	73,67	85,90
nevážený průměr (postkomunistické země)	63,21	64,85	71,84
vážený průměr (postkomunistické země)	54,96	57,42	62,67
Kypr	91,75	90,13	94,31
Malta	95,70	95,40	97,16
nevážený průměr (nové země EU)	69,32	70,43	76,62
vážený průměr (nové země EU)	55,49	57,85	63,06

Zdroj: http://www.idea.int/elections/voter_turnout_europe/voter_turnout.htm; vlastní výpočty.

socio-ekonomické charakteristiky ovlivňují volební účast přímo (skrže zdroje a společenské zapojení) a nepřímo (skrže postoje). Zkoumají se proto fyzické schopnosti (zdraví, schopnosti číst a pohybovat se), ekonomické a sociální zdroje (čas a peníze), zapojení se do společnosti (členství či aktivita v nepolitickém kontextu a organizacích jako církev, mládežnické organizace, sport apod.), poznávací schopnosti a schopnosti zacházení s informacemi (hlavně vzdělání), občanské postoje (pocit politické kompetence a účinnosti, vnímání významu politiky a otevřenosti politického systému). Nevýhodou tohoto přístupu je, že tyto charakteristiky se proměňují pomalu a nejsou proto schopné vysvětlit proměnlivou míru volební účasti v jedné zemi nebo výrazné odlišnosti v účasti mezi jednotlivými zeměmi na obdobné úrovni vývoje hospodářství a společnosti.

Druhý přístup vysvětluje odlišné hladiny volební účasti aktivitami dalších aktérů, jako jsou politické strany, kandidáti a politici, kteří mobilizují voliče (*teorie mobilizace*). Podle této výzkumné tradice je mobilizační síla stran, politiků, zájmových skupin a médií chápána jako hlavní vysvětlující proměnná volební účasti. Mobilizace může vycházet i ze sociálního tlaku kohezních sociálních skupin. Logika této argumentace se ukazuje při pohledu na odlišnosti v míře volební účasti při jednotlivých volbách v jedné zemi. Například političtí aktéři v Česku chápou volby do Poslanecké sněmovny jako mnohem důležitější než volby do Senátu, a proto i mobilizační kampaň před volbami je odlišná. Na druhou stranu tato teorie nedokáže vysvětlit, proč existují voliči, kteří byli pod silnou mobilizační kampaní, ale nešli vůbec volit, a naopak. Navíc vedle toho, že trpí stejnými obtížemi při vysvětlení různých hladin volební účasti mezi obdobnými volbami v různých zemích, vůbec nepočítá s negativní kampaní jednotlivých stran proti ostatním, čímž může docházet k odrazení voličů od účasti.

Třetí přístup hledá vysvětlení ve specifickém kontextu voleb podle toho, co je při daných volbách ve hře (*teorie specifického kontextu, teorie zisků či instrumentální motivace*). Jedná se o perspektivu, která zkoumá to, co je ve volbách ve hře, nikoli z hlediska politických stran, kandidátů a médií, ale

z hlediska voličů. Jádrem vysvětlení spočívá v kontextu voleb, jenž ovlivňuje motivace lidí. Proto například při volbách, jejichž výsledek ovlivní složení vlády, bývá větší volební účast než při těch volbách, které složení vlády neovlivní (volby do Senátu nebo do Evropského parlamentu). Povinnost zúčastnit se voleb také výrazně zvyšuje účast. Význam voleb pro voliče ovlivňují i další proměnné, jako těsnost předpokládaného volebního výsledku, zřetelná odlišnost politických stran a kandidátů či volební systém (vyšší účast bývá v systémech poměrných, neboť v nich nedochází ke ztrátě hlasů). Specifičnost a význam voleb pro voliče mohou vytvořit kandidáti, politické události před volbami, skandály, charisma aktérů, specifické socio-ekonomické okolnosti voleb či způsob informování ze strany médií.

Z této poslední tradice přístupů ke zkoumání volební účasti vychází i specifické přístupy, které vysvětlují volební neúčast při volbách do Evropského parlamentu. Dominantním paradigmatickým, které vysvětluje nízkou účast ve volbách do EP, je teorie voleb druhého řádu (*second-order elections*). Tuto tezi prezentovali poprvé Karlheinz Reif a Hermann Schmitt po evropských volbách v roce 1979 (Reif, Schmitt 1980). Podle těchto autorů jsou volby do národního parlamentu v evropských zemích považovány jak stranami, tak voliči za nejdůležitější. Proto je také nazývají volbami prvního řádu. Ostatní volby, většinou volby na lokální či regionální úrovni, již podle těchto autorů voliči nepovažují za tak důležité. K nim se podle těchto autorů přidaly i volby do EP. Podle Reifa se Schmittem odlišuje oba typy voleb skutečností, že v národních parlamentních volbách je v sázce mnohem více (politicko-mocensky, symbolicky, finančně apod.). Reif a Schmitt následně předložili tři základní propozice ohledně voleb do Evropského parlamentu, z nichž jedna se přímo týká volební účasti: volební účast ve volbách do EP bude nižší než v národních volbách.

2. 3 Důvody neúčasti ve volbách do Evropského parlamentu – evropská úroveň analýzy

Nízkou účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 lze vysvětlit pomocí teorií zdrojů, neboť podle povolebního šetření organizovaného Evropskou komisí, tzv. Flash Eurobarometer z června 2004 (European Commission 2004), se z hlediska sociodemografických proměnných voleb neúčastnili převážně mladí voliči (a obecně voliči do 40 let), lidé s nižším vzděláním (po nutném odfiltrování vlivu věku na vzdělání), občané z venkovských oblastí a manuální dělníci. Z hlediska proměnných, které využívají teorie mobilizace, jež si všímají toho, jak se stranám a jiným aktérům podařilo mobilizovat voliče k volbám, byla podle šetření Eurobarometeru výrazná většina občanů EU zasažena volební kampaní politických stran. Téměř devadesát procent občanů vidělo v televizi nebo slyšelo v rádiu programy, které se týkaly voleb. Více než osmdesát procent voličů zaregistrovalo volební reklamu politických stran a kandidátů. Tyto hodnoty jsou téměř identické pro všechny členské státy. Vystavení volební kampani tedy bylo velké, nicméně týkalo se pasivních forem komunikace. Pouze nepatrná část voličů se účastnila volebních mítinků či kontaktovala kandidáta do EP.

Výsledky šetření také ukázaly, že volební neúčast při volbách do Evropského parlamentu se týkala z velké části těch voličů, kteří k volbám v jiných případech (národní parlamentní volby) chodí. V populaci totiž podle autorů Eurobarometeru existují tak zvaní pravidelní nevoliči (23 % občanů), ti, kteří chodí volit pravidelně jak do národního, tak evropského parlamentu (40 %), voliči, kteří se zúčastnili pouze národních parlamentních voleb (31 %), a zbylých 5 % občanů byli ti voliči, kteří se zúčastnili pouze voleb do Evropského parlamentu a nezúčastnili se předchozích národních parlamentních voleb. Voleb do Evropského parlamentu se tedy zúčastnili převážně ti, kteří k volbám chodí. Stranám a politikům se ale nepodařilo přesvědčit více jak třicet procent populace, která se

voleb za jiných okolností účastní. Tato data specifikují a prohlubují dříve uvedenou informaci o existenci tzv. evropské mezery mezi volbami do národního a do evropského parlamentu, neboť tuto mezeru tvoří tzv. evropští nevoliči.

Ti občané, kteří se voleb neúčastnili, byli v šetření Eurobarometeru tázáni, jaké důvody způsobily tuto jejich neúčast. Otázka byla položena jako otevřená, tj. každý respondent mohl odpovědět jak chtěl a tato jeho odpověď byla kódována podle předem připravené kategorizace (tazatelé mohli zaznamenat celkem pět spontánních odpovědí daného respondenta). Nejčastějším důvodem volební neúčasti byla mezi Evropany nedůvěra v politiku a nespokojenost s politikou obecně (22 %). Dalšími důvody byl nezájem o politiku (14 %), nedostatek času a zaneprázdněnost (13 %), pobyt mimo domov (10 %) a názor, že hlas nemá ve volbách žádný smysl, neboť se nic nezmění (9 %). V nových členských zemích byly mnohem čtenější odpovědi ohledně nedůvěry v politiku, nezájem o politiku a skutečnost, že hlas ve volbách nic nezmění. To ukazuje na velkou vzdálenost občanů těchto zemí od politiky. Ukázalo se také, že hlavním důvodem neúčasti není nezájem speciálně o evropskou politiku, nespokojenost s evropskou integrací či nedostatek informací.

Nedostatek důvěry v politiku a politiky jako hlavní důvod volební neúčasti potvrzují i další indikátory, a to vztah mezi volební účastí a blízkostí či dokonce identifikací s některou z politických stran. Hlasování pro politickou stranu ve volbách bývá často analyticky rozlišováno do dvou odlišných rozhodnutí na straně voliče. Ten se totiž musí rozhodnout, že se voleb zúčastní, a poté se rozhodnout, které straně dá svůj hlas. Ve skutečnosti jsou tato rozhodnutí z velké části provázána a ten, kdo ví, jaká strana mu je sympatická, často nepochybuje o tom, že se voleb zúčastní, aby tuto stranu podpořil. Šetření Eurobarometeru ukázalo velkou závislost mezi volební účastí a identifikací s některou z politických stran.

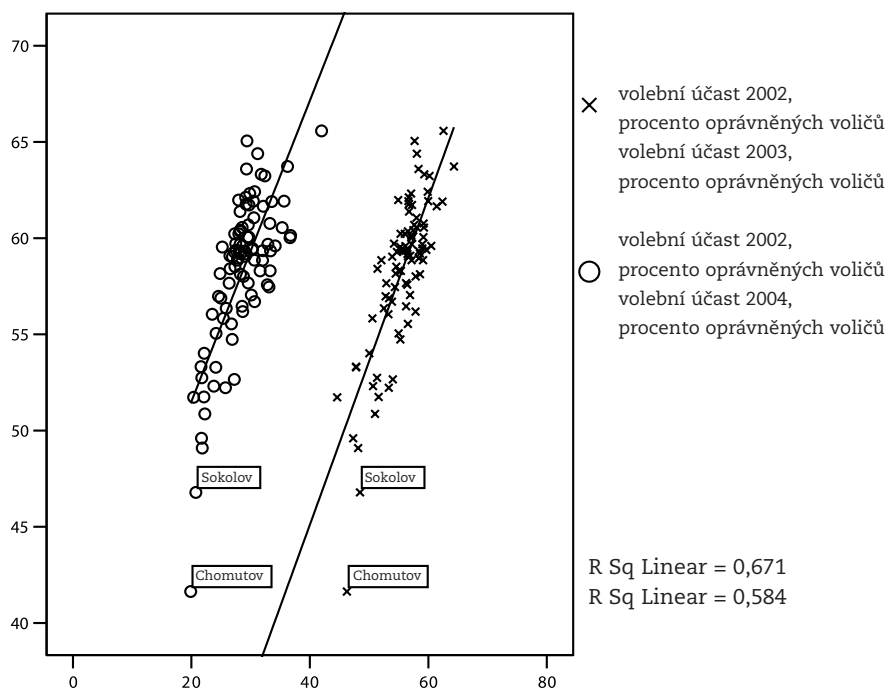
Z velké části odlišné proměnné vzal do úvahy Richard Rose, který se pokusil vysvětlit nízkou volební účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 na základě specifického kontextu voleb, když provedl korelační analýzu volební účasti s několika dalšími proměnnými (Rose 2004). Jako statisticky významné se ukázalo hned několik proměnných, které Rose setřídil do tří oblastí. První oblast pojmenoval volební systém a praktiky a statisticky významné s pozitivní korelací k účasti byly: povinné hlasování ve volbách do EP a konání souběžných voleb v dané zemi, což se týkalo Litvy (první kolo prezidentských voleb), Belgie, Irska, části Velké Británie (regionální a lokální volby) a Lucemburska (národní parlamentní volby). Do druhé oblasti Rose zařadil charakteristiky národní politiky a statisticky významné s pozitivní korelací byly důvěra v politické strany a vládu (podle hodnot Eurobarometeru z povolebního šetření) a negativně korelovaná byla skutečnost, že daná země je postkomunistická. Negativní efekt mělo hlasování pro největší vládní stranu – čím méně hlasů dostala největší vládní strana, tím menší byla účast. Do třetí oblasti Rose zařadil pozici dané země v EU a statisticky významné s pozitivní korelací pro volební účast byly délka členství v EU a nadreprezentace v EP ve vztahu k počtu obyvatel dané země.

2. 4 Geografický a agregovaný pohled na volební účast

Poté, co jsem představil hlavní důvody nízké volební účasti na evropské úrovni, se zaměřím na detailnější analýzu volební účasti v České republice, kterou provedu s využitím volebních dat z Českého statistického úřadu tříděných podle jednotlivých okresů. Účast při volbách do Evropského parlamentu byla v Česku poloviční ve srovnání s účastí při referendu o vstupu do Evropské unie v roce

2003 a při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (více o zdrojích dat viz Přílohu 1). Znázornění volební účasti v referendu a volbách do Evropského parlamentu ve vztahu k volbám do Poslanecké sněmovny v roce 2002 naznačuje, že se jednalo o celkový pokles volební účasti a že tento pokles byl téměř stejnoměrný (graf 2. 2). Byl ale opravdu pokles volební účasti stejný ve všech částech republiky?

Graf 2. 2 Volební účast v jednotlivých okresech ve volbách do Evropského parlamentu a v referendu o vstupu do Evropské unie ve vztahu k účasti při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

K měření regionálních rozdílů lze použít variační koeficient, který se počítá jako podíl směrodatné odchylky a průměru. Lze jej vynásobit číslovkou sto a uvádět jako procenta. Účast při volbách do Evropského parlamentu se tak v jednotlivých okresech v průměru odlišovala až o 14 %, zatímco v předchozích volbách se odlišovala pouze o 7 % (viz tabulku 2. 3). Regionální rozdíly ve volební účasti se oproti předchozím volbám a referendu zdvojnásobily. Nárůst variačního koeficientu naznačuje, že pokles volební účasti nemusel být ve všech okresech uniformní a že došlo ke zvětšení rozdílů mezi okresy s největší a s nejmenší volební účastí ve vztahu k celkové výši volební účasti.

Tabulka 2. 3 Okresní rozdíly ve volební účasti v letech 2002, 2003 a 2004

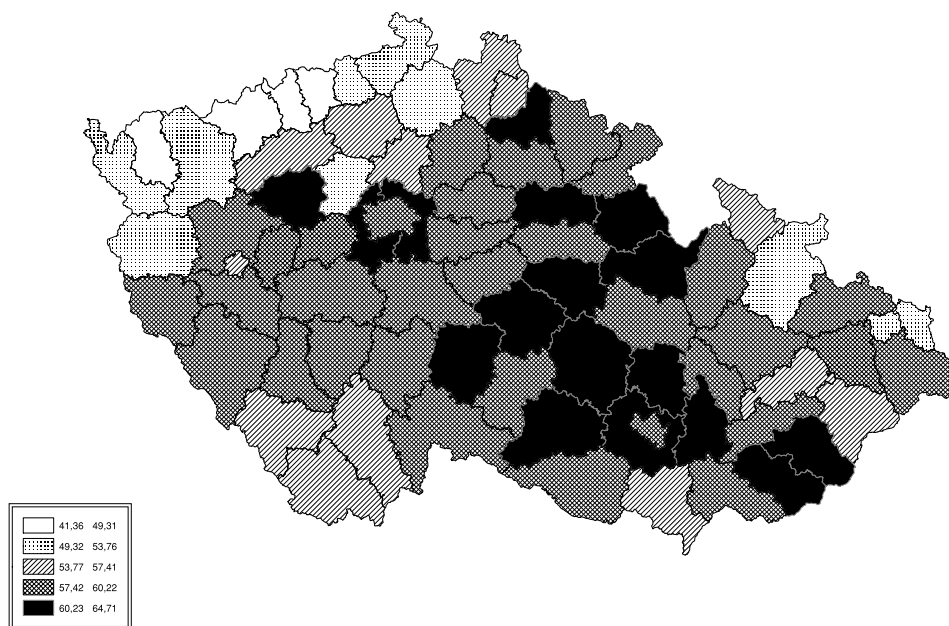
	průměr	směrodatná odchylka	variační koeficient
účast při volbách do Poslanecké sněmovny 2002	58,00	4,17	7,20
účast při referendu o vstupu do EU v roce 2003	55,21	3,97	7,19
účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004	28,32	4,03	14,24

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese.

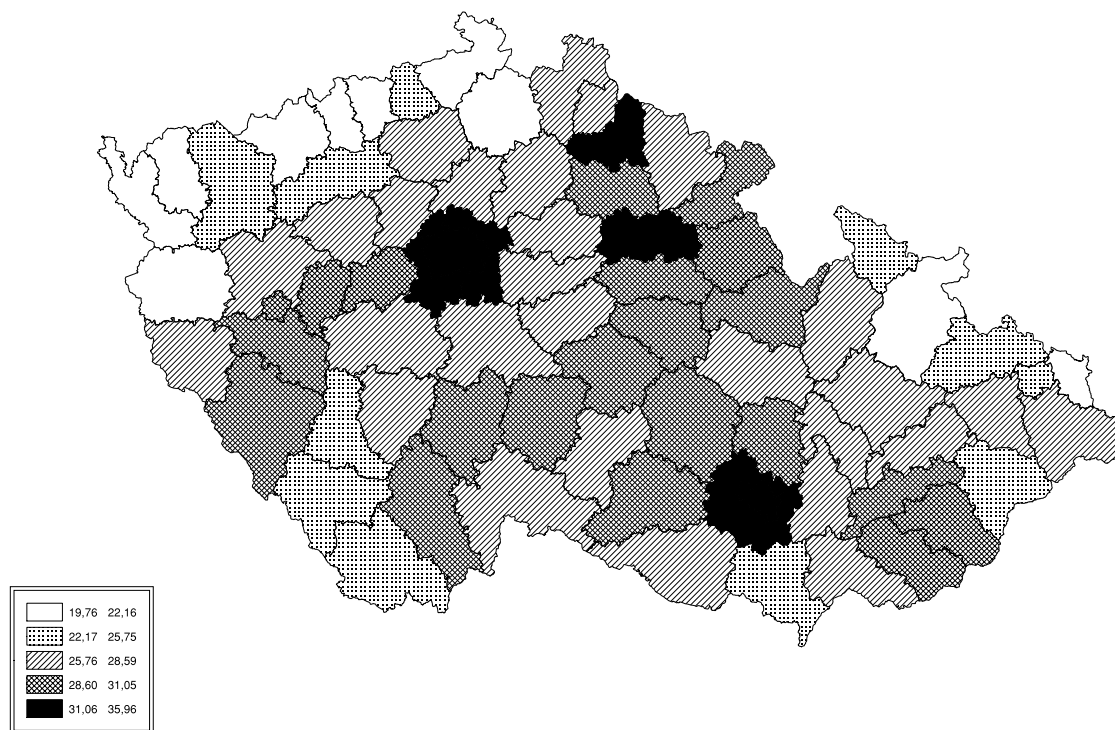
Při volbách do Evropského parlamentu byla celkově nejnižší volební účast v okresech Chomutov (19,8 %), Karviná, Sokolov a Bruntál. Naopak nejvyšší byla v okresech Praha 6 (41,8 %), Praha 1 a Praha 4. Při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 byla nejnižší volební účast v okrese Chomutov (41,4 %), Sokolov, Teplice a Most a nejvyšší volební účast byla v okresech Praha 6 (65,3 %), Žďár nad Sázavou a Blansko (viz mapy 2. 1 a 2. 2). Struktura volební účasti byla v obou volbách mezi jednotlivými okresy podobná. Při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 byla nejvyšší volební účast v pásu okresů Královéhradeckého kraje, kraje Vysočina a Jihomoravského kraje a dále v Praze a dvou přilehlých okresech. Při volbách do Evropského parlamentu byla mnohem vyšší volební účast v Praze a dvou přilehlých okresech, dále v okresech Brno-město, Brno-venkov, Semily a Hradec Králové a až teprve poté pás okresů v kraji Královéhradeckém a Vysočina a v Jihomoravském kraji. Nízká účast byla v obou volbách ve stejných oblastech: severní a severozápadní Čechy a severní Morava.

Mapa 2. 1 Účast na volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 dle jednotlivých okresů (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad.

Mapa 2. 2 Účast na volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 dle jednotlivých okresů (procenta oprávněných voličů)

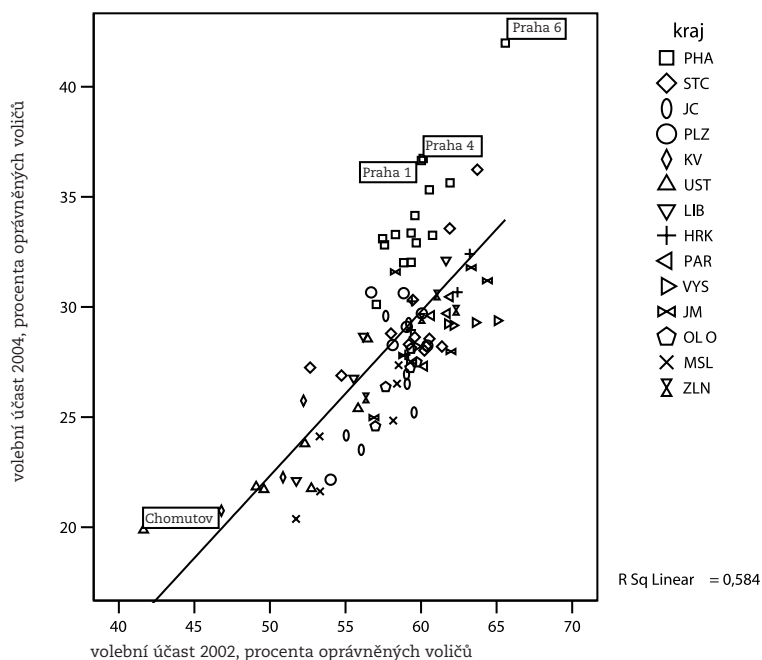

Zdroj: Český statistický úřad.

Přestože mezi jednotlivými okresy existovala větší variabilita ohledně výše volební účasti ve vztahu k celkové výši volební účasti než v předchozích volbách, volební účast klesla ve všech okresech a celoplošně. Mezi okresy v tomto směru byly minimální rozdíly. Výrazně menší pokles volební účasti byl pouze v pražských volebních okresech, zvláště v Praze 1, 4 a 6 (viz graf 2. 3). Vztah mezi volební účastí v roce 2002 a 2004 je pozitivní a lineární (lze jej považovat i za lehce zakřivený) s tím, že čím menší byla volební účast v roce 2002, tím menší byla i v roce 2004. Koeficient determinace je 0,58, což znamená, že volební účast z roku 2002 vysvětluje z 58 % výši volební účasti v roce 2004. Sklon regresní přímky zobrazené v grafu 2. 3 je menší než 1, a to na úrovni 0,75, což znamená, že v těch okresech, kde byla volební účast v roce 2002 vyšší, klesala volební účast rychleji než v těch okresech, kde byla v roce 2002 účast nízká (čím byla účast v roce 2002 vyšší, tím více se v dané oblasti zmenšila v roce 2004).

Soren Risbjerg Thomsen v roce 1987 ukázal, že pro analýzu volebních přesunů mezi politickými stranami se mnohem více než uvažování vztahu mezi procentní podporou v jednotlivých regionech mezi následujícími volbami hodí jiné, robustnější charakteristiky. Těmi jsou například analýza aditivní a multiplikační změny a zvláště analýza logitové transformace volební podpory strany (Thomsen 1987). Uvedené platí zároveň i pro analýzu volební účasti, kterou v tomto smyslu může-

Graf 2. 3 Vztah volební účasti v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

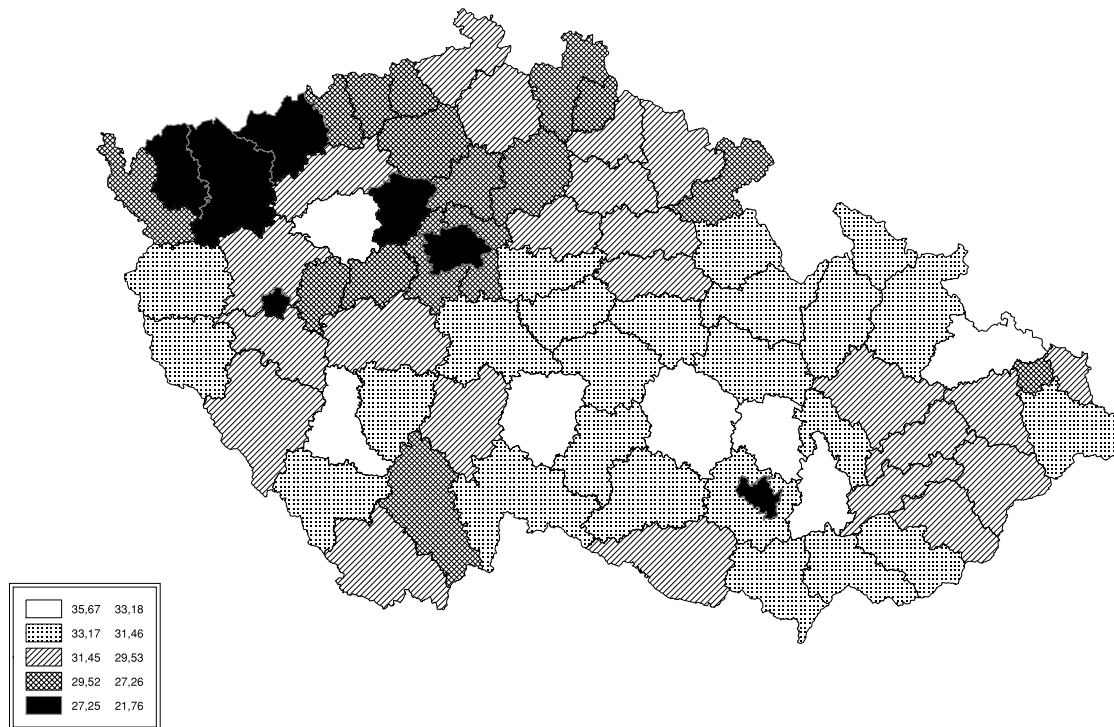
Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

me chápat jako podporu politické strany obecně. Pro analýzu aditivní změny volební účasti mezi lety 2002 a 2004 provedu jako první krok výpočet aditivní změny ve volební účasti mezi jednotlivými okresy, která se vypočítá odečtením volební účasti z roku 2002 od volební účasti v roce 2004 (aditivní změna = volební účast 2004 – volební účast v roce 2002). Logika analýzy aditivní změny spočívá v tom, že k volební účasti v roce 2002 se přidává tzv. aditivní změna, čímž vyjde volební účast v roce 2004. Aditivní změna je uváděna v procentech základní měrné jednotky, tedy procentech oprávněných voličů (rozložení aditivní změny viz mapu 2. 3).

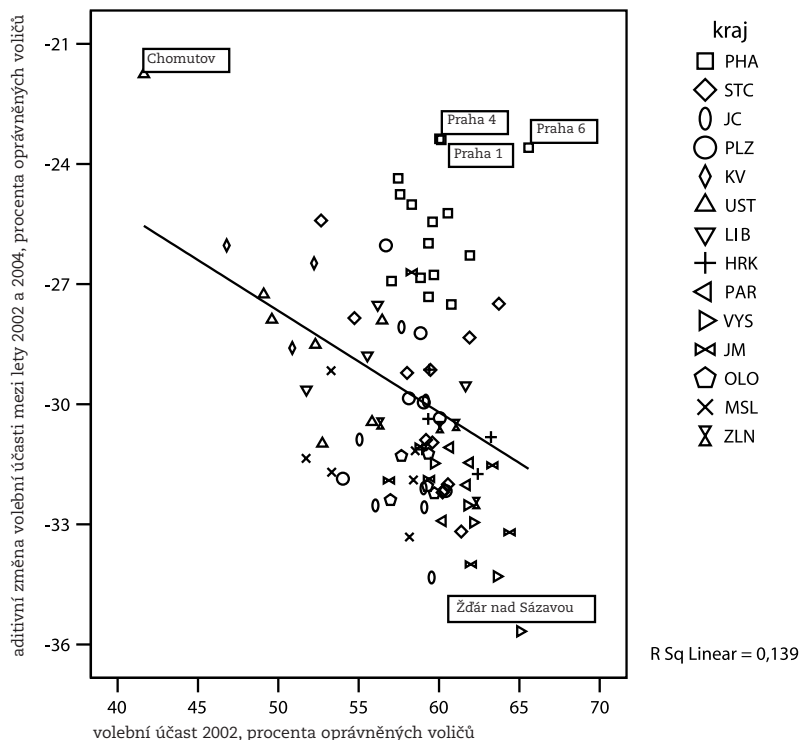
Vztah volební účasti v roce 2002 a aditivní změny ve volební účasti mezi roky 2002 a 2004 je volný a nelze říci, že by výše volební účasti v roce 2002 byla dobrým nástrojem predikce výše změny ve volební účasti. Koeficient determinace je relativně nízký (0,14) a mezi proměnnými existuje negativní vztah, neboť sklon regresní přímky je $-0,25$ (viz graf 2. 4). Volnost tohoto vztahu je z velké části způsobena tím, že nejnižší pokles volební účasti byl zároveň jak v okresech na severozápadu Čech s velmi nízkou volební účastí v roce 2002, tak v Praze (v rozmezí 23,4–27,5 %), Plzni a Brně, kde byla účast v obou volbách vysoká. Závěr o volnosti vztahu mezi volební účastí v roce 2002 a aditivní změnou ve volební účasti mezi roky 2002 a 2004 potvrzuje předchozí zjištění, že v těch okresech, kde byla vysoká volební účast v roce 2002, došlo v roce 2004 k většímu nárůstu volební neúčasti. Tento trend je vidět i z mapy, kdy zvláště kraje Pardubický, Vysočina a Jihomoravský kraj zaznamenaly výrazný absolutní pokles volební účasti. Největší poklesy byly v okresech Žďár nad Sázavou, Vyškov, Strakonice a Pelhřimov (36,7–34 %) (viz světlá a tečkovaná místa na mapě 2. 3).

Mapa 2. 3 Aditivní změna ve volební účasti při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 dle jednotlivých okresů (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Graf 2. 4 Aditivní změna ve volební účasti v jednotlivých okresech mezi lety 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

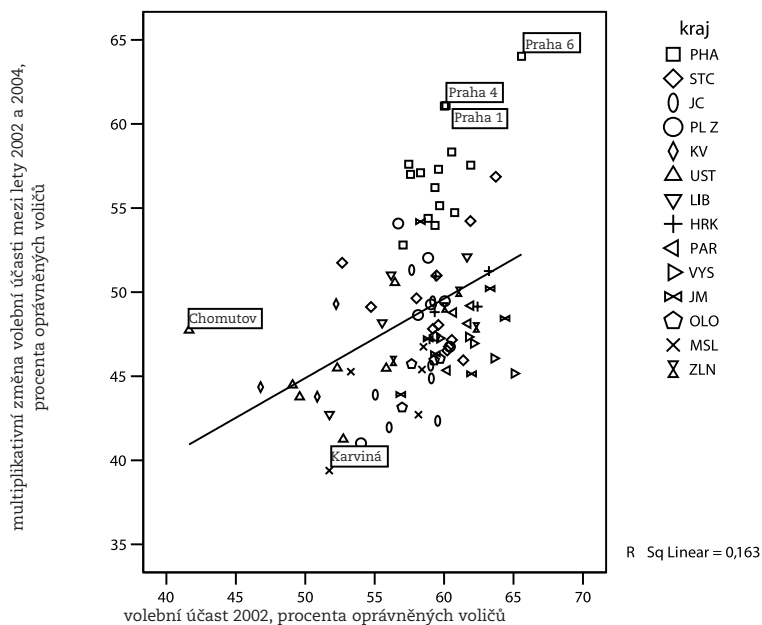

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Zatímco analýza aditivní změny volební účasti bere v potaz pouze rozdíl mezi hodnotami volební účasti v daném okrese, analýza multiplikativní změny zkoumá, k jaké proporční změně ve volební účasti v daném okrese došlo ve vztahu k původní volební účasti v roce 2002. Multiplikativní změna se počítá jako rozdíl volební účasti v roce 2004 a 2002 vynásobený stem, nabývá také hodnot procent a udává, o kolik procent vzrostla/klesla volební účast v daném okrese ve vztahu k roku 2002. Dosahuje-li multiplikativní změna hodnoty sto, znamená to, že volební účast v obou volbách byla stejná. Dosahuje-li například hodnoty padesát, znamená to, že v roce 2004 byla volební účast pouze poloviční ve vztahu k účasti v roce 2002. Vztah mezi volební účastí v roce 2002 a multiplikativní změnou ve volební účasti není silný, neboť koeficient determinace je pouze 0,16. Proměnné jsou v pozitivním vztahu (sklon regresní přímky je 0,47), což poopravuje předchozí závěr, že k největšímu poklesu volební účasti v roce 2004 došlo v okresech, kde byla v roce 2002 nejvyšší volební účast (viz graf 2. 5). Ukazuje se, že účast v okresech s velmi nízkou účastí v roce 2002 klesla v roce 2004 až přibližně na 40 % hodnoty účasti v roce 2002, což je příklad Karviné. Pokles volební účasti v těchto okresech byl strmější než v těch okresech, kde byla v roce 2002 vyšší volební účast.

Graf 2. 5 Multiplikační změna ve volební účasti v jednotlivých okresech mezi lety 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

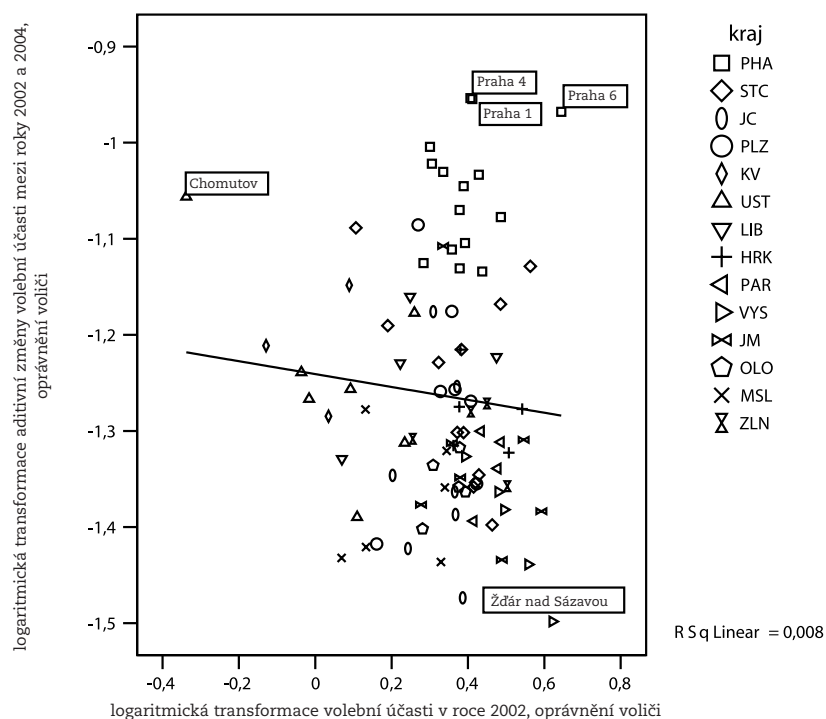
Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Obě uvedené možnosti analýzy změny volební účasti mají své nedostatky, na než upozorňuje Thomsen (1987: 15–18). Oba výpočty totiž předpokládají uniformní proces změny volební účasti (případně volební podpory strany), který v grafech znázorňuje regresní přímka a který se v obou případech projevuje odlišným způsobem. Model aditivní změny předpokládá, že konstantní změna ve volební účasti mezi volbami A a B platí ve všech okresech, tedy i v tom s nejnižší volební účastí ve volbách A. Logicky však změna volební účasti nemůže být vyšší než účast ve volbách A (odečítáme-li od volební účasti v roce 2004 volební účast v roce 2002 jako ve výše uváděném příkladě, nemůže být volební změna nikdy větší než nejnižší volební účast v nějakém okrese ve volbách v roce 2002). Jedná se o tzv. efekt spodního konce (*floor-effect*). Model multiplikační změny zase předpokládá, že konstantní poměr změny volební účasti platí zároveň pro okres s nízkou a vysokou volební účastí. V případě, že volební účast v okrese A vzroste z 20 na 40 %, v okrese B by podle stejného poměru měla vzrůst z 60 na 120 %, což je logický nesmysl. Jedná se o tzv. efekt horního konce (*ceiling-effect*). Problém tzv. efektu spodního a horního konce je typický pro každý lineární model, který je aplikován na přímý popis pravděpodobností, podílů a procent (což je právě příklad volební účasti). Pravděpodobnosti varíují od 0 do 1, zatímco u lineárních modelů se předpokládá, že tímto intervalem je nekonečná škála. Již tradičním řešením tohoto problému je pohlížet na pravděpodobnost jako na logistickou funkci šance ($\ln(P/(1-P))$) neboli tzv. logit čísla P. Tím se mimo jiné splní podmínka lineárních modelů, neboť logistická funkce šance nabývá hodnot od mínus do plus nekonečna.

Vztah logitových transformací procentních údajů o volební účasti v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 je z principu úplně stejný jako v případě prostých procentních vyjádření volební účasti v jednotlivých okresech mezi osami x a y . Odlišné jsou pouze hodnoty jak koeficientu determinace, tak sloupce regresní přímky. Zatímco v případě prostých procentních vyjádření volební účasti byl sklon regresní přímky 0,75, tak v případě logitových transformací je 0,93. Znamená to, že dříve uváděný závěr o tom, že v těch okresech, kde byla volební účast v roce 2002 vyšší, klesala volební účast rychleji než v těch okresech, kde byla v roce 2002 účast nízká (čím byla účast v roce 2002 vyšší, tím více se v dané oblasti zmenšila v roce 2004), není úplně pravdivý. Hodnota sklonu regresní přímky 1 by ukazovala, že trend poklesu volební účasti byl ve všech okresech shodný. Je-li jeho hodnota lehce pod hodnotou jedna, znamená to, že výše uvedený trend již není tak silný a má spíše podobu uniformního poklesu. Pomocí logitových transformací můžeme analyzovat i aditivní změnu ve volební účasti (graf 2. 6). Koeficient determinace na téměř nulové hodnotě znamená, že model nedokáže téměř vůbec předvídat změnu ve volební účasti mezi roky 2002 a 2004 na základě hodnot volební účasti v roce 2002. Navíc regresní koeficient (-0,07) ukazuje negativní vztah mezi oběma proměnnými (model není ani statisticky významný).

Graf 2. 6 Změna ve volební účasti v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (logitové transformace procent oprávněných voličů a aditivní změny)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Volební účast mezi volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a volbami do Evropského parlamentu v roce 2004 klesla v celé republice. Srovnání volební účasti v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (společně s účastí v referendu o vstupu do EU) ukázalo, že pokles účasti byl relativně uniformní. Následující analýzy aditivní změny v účasti mezi roky 2002 a 2004 naznačily, že volební účast v roce 2004 více klesla v těch okresech, kde byla v roce 2002 volební účast vyšší. Využití logitových transformací hodnot volební účasti umožnilo tyto informace upravit. Nelze totiž říci, že by míra poklesu volební účasti mezi roky 2002 a 2004 závisela na výši volební účasti v roce 2002. Volební účast poklesla jak v okresech s vyšší účastí při volbách do Poslanecké sněmovny, tak v okresech s volební účastí nižší. Nadprůměrný pokles volební účasti bylo možné zaznamenat právě v těch krajích, kde volební účast v roce 2002 byla vysoká, tedy v některých okresech – v Pardubickém, Olomouckém, Zlínském, Moravskoslezském a Královéhradeckém kraji, kraji Vysočina a dále pak v Jiho-moravském kraji (s výjimkou Brna).

Tabulka 2. 4 Změna ve volební účasti v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (regresní koeficienty a koeficienty determinace)

	R ² (koeficient determinace)	regresní koeficient
volební účast (2004 a 2002)	0,58	0,75
volební účast (aditivní model, 2004 a 2002)	0,14	-0,25
volební účast (multiplikativní model, 2004 a 2002)	0,16	0,47
volební účast (logitový model, logity 2004 a 2002)	0,62	0,93
volební účast (aditivní model s logity, 2004 a 2002)	0,00	-0,07

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

2. 5 Volební účast a sociodemografické proměnné v analýze agregovaných dat

Účast jak ve volbách do Poslanecké sněmovny, tak do Evropského parlamentu byla v Česku podle dosavadní analýzy v jednotlivých okresech výrazně odlišná. Zároveň i pokles volební účasti mezi oběma volbami byl v jednotlivých okresech nepravidelný s tím, že v moravských krajích docházelo k většímu poklesu. Nabízí se základní otázka, co tuto nepravidelnost mezi jednotlivými okresy způsobuje. Odpověď budu hledat v odlišnostech v základních sociodemografických proměnných mezi jednotlivými okresy a v jejich vlivu na volební účast. K analýze využiji informace Českého statistického úřadu o vzdělanostní, náboženské a urbanizační struktuře okresů a dále z dat Ministerstva práce a sociálních věcí o nezaměstnanosti v jednotlivých okresech (o datech více v Příloze 1).

Účast ve volbách do Evropského parlamentu byla nejvíce ovlivněna strukturou nezaměstnanosti v jednotlivých okresech a vzdělaností obyvatel. Výsledný regresní model s pěti proměnnými (viz model 4 v tabulce 2. 5) ukazuje negativní vztah mezi nezaměstnaností a volební účastí (pokles volební účasti o 0,39 % s každým procentem nezaměstnanosti) a pozitivní vztah mezi vysokoškolským vzděláním, římsko-katolickým a husitským vyznáním a podílem obyvatel žijících v obcích s počtem obyvatel do 499. Obdobné vztahy mezi těmito proměnnými existují i pro regresní modely

Tabulka 2. 5 Regresní modely pro účast ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 (OLS regrese, metoda Enter)

	nестandardizované		standardizované		t	F
	koeficienty		koeficienty			
	B	směr. chyba	Beta			
Model 1						
(konstanta)	35,14**	0,66			53,50	129,96
nezaměstnanost v roce 2004 v %	-0,69**	0,06	-0,77		-11,40	
Model 2						
(konstanta)	29,82**	0,82			36,37	146,40
nezaměstnanost v roce 2004 v %	-0,51**	0,05	-0,58		-10,16	
univerzitní vzdělání v %	0,40**	0,05	0,46		8,17	
Model 3						
(konstanta)	26,62**	1,00			26,58	95,97
nezaměstnanost v roce 2004 v %	-0,48**	0,05	-0,53		-10,21	
univerzitní vzdělání v %	0,39**	0,05	0,45		8,48	
římsko-katolické vyznání v %	0,07**	0,02	0,20		4,14	
husitské vyznání v %	1,17**	0,32	0,20		3,64	
Model 4						
(konstanta)	24,18**	1,34			18,09	83,54
nezaměstnanost v roce 2004 v %	-0,39**	0,06	-0,44		-7,18	
univerzitní vzdělání v %	0,51**	0,06	0,58		8,12	
římsko-katolické vyznání v %	0,06**	0,02	0,19		3,98	
husitské vyznání v %	1,10**	0,31	0,18		3,53	
obyvatelstvo v obcích do 499 obyvatel v %	0,09**	0,04	0,17		2,65	
Model	R	R²	Upravené R²	Směrodatná chyba	Změna R²	F Change
1	0,77	0,59	0,59	2,59	0,59	129,96**
2	0,88	0,77	0,76	1,96	0,18	66,78**
3	0,90	0,82	0,81	1,76	0,05	11,29**
4	0,91	0,83	0,82	1,71	0,01	7,01*

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Husitská církev znamená deklarace příslušnosti k Církvi Československé husitské.

*statistická významnost na 0,05; ** statistická významnost na 0,01.

týkající se voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (viz model 4 v tabulce 2. 6). Nezaměstnanost snižuje volební účast zvláště v krajích Ústecký, Moravskoslezský a Karlovarský. Vysokoškolské vzdělání volební účast zvyšuje v Praze a pak již jen ve velkých městech (Olomouc, Brno, Hradec Králové, Plzeň, Ostrava a okresy Praha-východ a Praha-západ). Římsko-katolické vyznání zvyšuje volební účast ve Zlínském a Jihomoravském kraji a v kraji Vysočina a husitské vyznání v Pražském, Středočeském, Libereckém a Královéhradeckém kraji. Podíl obyvatelstva žijícího v obcích do 499 obyvatel zvyšuje volební účast v krajích Vysočina, Jihomoravský, Středočeský a Plzeňský.

Tabulka 2. 6 Regresní modely pro volební účast ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (OLS regrese, metoda Enter)

	nестandardizované		standardizované		t	F
	koeficienty		koeficienty			
	B	směr. chyba	Beta			
Model 1						
(konstanta)	63,23**	0,79			80,59	55,45
nezaměstnanost v roce 2002 v %	-0,60**	0,08	-0,62		-7,48	
Model 2						
(konstanta)	55,86**	1,13			49,41	59,77
nezaměstnanost v roce 2004 v %	-0,55**	0,06	-0,57		-8,75	
římsko-katolické vyznání v %	0,20**	0,02	0,58		8,74	
husitské vyznání v %	1,74**	0,43	0,28		4,03	
Model 3						
(konstanta)	54,79**	1,16			47,07	49,74
nezaměstnanost v roce 2004 v %	-0,51**	0,06	-0,52		-8,02	
římsko-katolické vyznání v %	0,19**	0,02	0,56		8,63	
husitské vyznání v %	1,84**	0,42	0,30		4,41	
obyvatelstvo v obcích do 499 obyvatel v %	0,09**	0,04	0,17		2,66	
Model 4						
(konstanta)	50,10**	1,68			29,86	48,28
nezaměstnanost v roce 2004 v %	-0,34**	0,07	-0,35		-4,59	
římsko-katolické vyznání v %	0,19**	0,02	0,55		9,14	
husitské vyznání v %	1,53**	0,40	0,25		3,84	
obyvatelstvo v obcích do 499 obyvatel v %	0,21**	0,05	0,38		4,61	
univerzitní vzdělání v %	0,29**	0,08	0,33		3,67	

Model	R	R ²	Upravené R ²	Směrodatná chyba	Změna R ²	F Change
1	0,62	0,38	0,38	3,30	0,38	55,45**
2	0,82	0,67	0,66	2,43	0,29	38,54**
3	0,84	0,70	0,68	2,35	0,03	7,10**
4	0,86	0,74	0,72	2,19	0,04	13,48**

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2002.

Husitská církev znamená deklarace příslušnosti k Církvi Československé husitské.

*statistická významnost na 0,05; ** statistická významnost na 0,01.

Mezi oběma modely existuje výrazná odlišnost ohledně většího vlivu nezaměstnanosti a vysokoškolského vzdělání na účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 (viz hodnoty standardizovaných koeficientů beta). Naopak při volbách v roce 2002 byl vliv všech proměnných na hodnoty volební účasti přibližně stejný, kromě vysokých hodnot u podílu obyvatelstva s římsko-katolickým vyznáním. Nárůst vlivu vysokoškolského vzdělání a míry nezaměstnanosti při vysvětlení volební účasti v roce 2004 lze hypoteticky přisuzovat evropskému rozměru voleb, který může být přitažlivý spíše pro vysokoškolsky vzdělané občany, kteří mají informace a znalosti, jež jim umožňují orientovat se v evropské problematice, a kteří ve větší míře podporují evropskou inte-

graci. Obdobné regresní modely pro volební účast při referendu o vstupu do EU ale ukázaly, že vliv podílu univerzitního vzdělání v populaci na účast v roce 2003 nebyl statisticky významný (týká se i podílu základního vzdělání). To by svědčilo proti existenci vztahu mezi vzděláním a vyšší volební účastí při volbách s evropskou tematikou. Regresní analýzy agregovaných sociodemografických charakteristik potvrdily závislost volební účasti v Česku na nezaměstnanosti, vzdělanosti, náboženském vyznání a podílu venkovského obyvatelstva. První dvě proměnné lze zařadit mezi ty, které k vysvětlování volební účasti využívají teorie zdrojů, zatímco druhé dvě by šlo zařadit mezi proměnné používané teoriemi mobilizace.

Pro vysvětlení nízké volební účasti ve volbách do Evropského parlamentu v ČR je užitečné provést regresní analýzu, která by zkoumala vliv různých sociodemografických proměnných na aditivní změnu. Výsledný model ukazuje, že volební účast mnohem více klesala v těch okresech, kde je vysoká míra religiozity a kde velká část občanů hlasovala proti vstupu ČR do EU v referendu v roce 2003. Naopak pokles volební účasti nebyl tak výrazný v okresech s vyšším podílem obyvatelstva s univerzitním vzděláním (viz tabulku 2. 7). Ostatní proměnné, zvláště podíl nezaměstnaných v obyvatelstvu a průměrná výše příjmů, musely být kvůli výrazné multikolinearitě s podílem voličů, kteří hlasovali proti vstupu do EU, vyloučeny z modelu.

Tabulka 2. 7 Regresní modely pro aditivní změnu ve volbách (OLS regrese, metoda Enter)

	nestandardizované koeficienty		standardizované koeficienty		t	F
	B	směr. chyba	Beta			
Model 1						
(konstanta)	-25,97**	0,56			-46,23	53,20
římsko-katolické vyznání v %	-0,14**	0,02	-0,61		-7,30	
Model 2						
(konstanta)	-29,44**	0,59			-49,91	82,56
římsko-katolické vyznání v %	-0,12**	0,02	-0,52		-8,11	
univerzitní vzdělání v %	0,33**	0,04	0,54		8,40	
Model 3						
(konstanta)	-23,35**	1,73			-13,48	51,58
římsko-katolické vyznání v %	-0,14**	0,02	-0,60		-9,36	
univerzitní vzdělání v %	0,28**	0,04	0,45		6,26	
hlasování proti vstupu do EU v %	-0,40*	0,11	-0,24		-3,40	
husitské vyznání v %	-0,25**	0,29	-0,06		-0,86	
<hr/>						
Model	R	R ²	Upravené R ²	Směrodatná chyba	Změna R ²	F Change
1	0,61	0,37	0,37	2,23	0,37	53,20**
2	0,81	0,65	0,64	1,67	0,28	70,42**
3	0,84	0,71	0,69	1,55	0,05	7,81**

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2002.

Husitská církev znamená deklarace příslušnosti k Církvi Československé husitské.

*statistická významnost na 0,05; ** statistická významnost na 0,01.

2. 6 Volební účast a sociodemografické proměnné v analýze individuálních dat

Mnohem detailnější pohled na volební účast poskytují data z dotazníkových šetření populace, jedním z nich je povolební šetření European Election Study 2004 (informace o něm viz Přílohu 1). Podle dat z tohoto šetření se voleb do Evropského parlamentu mnohem častěji účastnili starší občané než mladší občané. Podprůměrná volební účast u mladých lidí se může zdát jako překvapení s ohledem na evropský charakter voleb. Potvrdil se i vliv vzdělání na volební účast, neboť občané se základním vzděláním se neúčastnili voleb do Evropského parlamentu v takové míře jako voliči s vysokoškolským vzděláním či se středoškolským vzděláním s maturitou. Typ osídlení, v němž občané žijí, má také výrazný vliv na volební účast. Ti občané, kteří žijí na venkově či na vesnici, se účastní voleb mnohem častěji než ti občasně, kteří žijí ve městech (viz tabulku 2. 8).

Účast ve volbách do Evropského parlamentu ovlivnily i příjmové a třídní charakteristiky. Čím větší byl příjem domácnosti, tím větší byla pravděpodobnost, že se daný respondent zúčastnil voleb. Obdobně účast posilovalo i sebezařazení respondenta do některé z třídních kategorií (ti respondenti, kteří se zařadili mezi vyšší střední třídu a vyšší třídu, se voleb účastnili ve větší míře) a subjektivní zařazení životní úrovně vlastní domácnosti (čím lépe respondenti hodnotí standard vlastní

Tabulka 2. 8 Účast ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 dle základních sociodemografických charakteristik (sloupcová procenta)

	neúčast ve volbách do EP 2004	účast ve volbách do EP 2004	celkem (%)	N
Věk				
18–24	11,6	6,5	9,0	80
25–34	20,2	15,6	17,9	159
35–44	20,2	16,3	18,2	162
45–54	18,6	19,0	18,8	167
55–64	17,0	24,6	20,8	185
65 a více	12,5	18,1	15,3	136
Pohlaví				
muž	46,9	48,9	47,9	426
žena	53,1	51,1	52,1	463
Vzdělání				
nedokončené a základní	14,3	10,1	12,2	108
střední bez maturity	46,6	40,0	43,3	384
střední s maturitou	28,0	34,0	31,0	275
vysokoškolské	11,1	15,9	13,5	120
Bydliště				
venkov, vesnice	25,2	32,3	28,8	255
malé a střední město	43,2	44,8	44,0	390
velké město	31,6	22,6	27,1	240
Celkem %	49,6	50,4	100,0	
N	441	448	889	

Zdroj: European Election Study 2004: Česká republika, Sociologický ústav AV ČR, nevážený soubor.

domácnosti, tím častěji se účastní voleb). Závěr analýzy agregovaných dat na okresní úrovni, že velký podíl nezaměstnaných výrazně snižuje volební účast, potvrdila i data z dotazníkového šetření (viz tabulku 2. 9).

Obdobné četnosti a vztahy mezi proměnnými ukazovala analýza ve vztahu k volební účasti do Poslanecké sněmovny v roce 2002. Nepatrné rozdíly se objevily u volební účasti vysokoškolsky vzdělané části společnosti, která v mnohem větší míře participovala na volbách do Evropského parlamentu; tento závěr vyplýval již z analýzy agregovaných dat na okresní úrovni. Voleb v roce 2004 se také více účastnili bohatší občané a ti, kteří svůj životní standard domácnosti hodnotili jako dobrý

Tabulka 2. 9 Účast ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 dle příjmových a třídních charakteristik (sloupcová procenta)

	neúčast ve volbách do EP 2004	účast ve volbách do EP 2004	celkem (%)	N
Příjem domácnosti				
méně než 9 999	17,6	15,8	16,7	137
10 000–14 999	15,4	15,8	15,6	128
15 000–19 999	23,1	21,1	22,0	181
20 000–29 999	28,5	27,3	27,9	229
30 000–100 000	15,4	20,1	17,8	146
Zaměstnanecký status				
zaměstnanec, vlastník, živnostník	62,0	61,7	61,9	548
důchodce	23,0	30,5	26,7	237
nezaměstnaný	8,4	2,2	5,3	47
jiný	6,6	5,6	6,1	54
Pracovní sektor				
veřejný	20,3	23,9	22,1	195
soukromý	41,7	37,6	39,6	350
jiné (důchodci, nezaměstnaní, studenti)	38,0	38,5	38,3	338
Subjektivní zařazení životního standardu				
dobry	25,1	40,7	33,0	292
střední	48,7	40,5	44,6	395
špatný	26,2	18,8	22,5	199
Subjektivní zařazení do třídy				
pracující	33,3	25,2	29,2	248
nižší střední	24,5	27,1	25,8	219
střední	34,0	32,7	33,4	283
vyšší střední	6,2	13,1	9,7	82
vyšší	1,9	1,9	1,9	16
Celkem %	49,6	50,4	100,0	
N	441	448	889	

Zdroj: European Election Study 2004: Česká republika, Sociologický ústav AV ČR, nevážený soubor.

(viz tabulky 2. 10 a 2. 11). Čeští nevoliči se tak v sociodemografických charakteristikách téměř neliší od evropských nevoličů, neboť jak na evropské úrovni, tak v Česku patřili mezi častější nevoliče mladí, méně vzdělaní občané z městských oblastí. Zaznamenat lze odlišné chování nezaměstnaných v Evropě a v Česku, neboť v Evropě patřili nezaměstnaní mezi nadprůměrné ve smyslu volební účasti.

Tabulka 2. 10 Účast ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 dle základních sociodemografických charakteristik (sloupcová procenta)

	neúčast ve volbách do PS 2002	účast ve volbách do PS 2002	celkem (%)	N
Věk				
18–24	10,2	4,3	5,9	46
25–34	20,9	17,7	18,4	143
35–44	25,1	16,2	18,7	145
45–54	18,6	19,8	19,5	151
55–64	13,5	25,1	21,9	170
65 a více	11,6	17,1	15,6	121
Pohlaví				
muž	47,4	48,7	48,3	375
žena	52,6	51,3	51,7	401
Vzdělání				
nedokončené a základní	12,6	10,0	10,7	83
střední bez maturity	49,3	41,3	43,5	337
střední s maturitou	25,6	34,0	31,7	245
vysokoškolské	12,6	14,7	14,1	109
Bydliště				
venkov, vesnice	24,2	30,4	28,7	222
malé a střední město	45,1	44,7	44,8	347
velké město	30,7	24,7	26,4	204
Celkem %	27,7	72,3	100,0	
N	215	561	776	

Zdroj: European Election Study 2004: Česká republika, Sociologický ústav AV ČR, nevážený soubor.

Tabulka 2. 11 Účast ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 dle příjmových a třídních charakteristik (sloupcová procenta)

	neúčast ve volbách do PS 2002	účast ve volbách do PS 2002	celkem (%)	N
Příjem domácnosti				
méně než 9 999	18,2	16,4	16,9	122
10 000–14 999	15,8	15,3	15,4	111
15 000–19 999	23,6	21,5	22,1	159
20 000–29 999	26,1	28,8	28,1	202
30 000–100 000	16,3	18,0	17,5	126
Zaměstnanecký status				
zaměstnanec, vlastník, živnostník	62,8	62,8	62,8	486
důchodce	20,5	30,2	27,5	213
nezaměstnaný	13,0	2,7	5,6	43
jiný	3,7	4,3	4,1	32
Pracovní sektor				
veřejný	19,1	24,2	22,8	176
soukromý	43,7	38,4	39,9	308
jiné (důchodci, nezaměstnaní, studenti)	37,2	37,3	37,3	288
Subjektivní zařazení životního standardu				
dobry	21,9	38,2	33,7	261
střední	48,8	42,3	44,1	342
špatný	29,3	19,5	22,2	172
Subjektivní zařazení do třídy				
pracující	34,6	27,7	29,6	220
nižší střední	26,8	24,4	25,1	186
střední	30,2	34,8	33,6	249
vyšší střední	7,3	11,0	10,0	74
vyšší	1,0	2,0	1,8	13
Celkem %	27,7	72,3	100,0	
N	215	561	776	

Zdroj: European Election Study 2004: Česká republika, Sociologický ústav AV ČR, nevážený soubor.

2. 7 Volební účast a politické postoje

Demografické a sociální charakteristiky občanů pomáhají popsat volební chování společnosti, neboť jejich souvislost s politickými postoji nejen intuitivně tušíme, ale byla již několikrát dokázána. Samotné sociodemografické charakteristiky nemohou volební chování vysvětlit – fakt, že se voleb více účastní starší občané než mladší (vzdělaní častěji než méně vzdělaní, bohatí častěji než méně bohatí apod.), nevysvětluje, proč jednotlivé skupiny obyvatel k volbám nechodí. Proto v následující části prozkoumám, jaký je vztah volební účasti a politických postojů. V analýze využiji proměnné, které měří spokojenost s demokracií, vládní činností a hospodářstvím země, postoje k Evropské unii, zájem o politiku, pocit politické efektivity a stranickou identifikaci. Stručně lze říci, že všechny tyto proměnné výrazně ovlivňují rozhodnutí zúčastnit se voleb. Mezi proměnnými dochází k interakčnímu efektu, který by mohla kontrolovat složitější analýza, než ke které je zde prostor.

Relativně málo ovlivňuje volební účast spokojenost s hospodářstvím jak v současnosti, tak s jeho budoucím vývojem. Obdobně slabý vztah platí i pro volební účast a spokojenost s fungováním demokracie v Česku. Vztah, kdy se voleb účastní ti, kteří jsou spokojeni s fungováním demokracie, platí v mnohem větší míře pro ty, kteří jsou spokojeni s fungováním demokracie v EU. Obrácený vztah platí pro spokojenost s činností vlády. Ti, kteří byli spokojeni s výkonem vlády, se voleb účastnili v menší míře. Zde je možné hledat důvody, proč volby skončily porážkou vládních stran (viz tabulku 2. 12).

Postoje k Evropské unii již mezi voliči a nevoliči rozlišují ve větší míře, což je vidět jak ze čtyř výroků ohledně evropské integrace a rozhodování v EU, s nimiž měli respondenti vyjadřovat míru souhlasu, tak z celkového postoje k EU, který byl zkonstruován z těchto jednotlivých výroků (Crombachovo alfa této škály je 0,78). Přesvědčení o tom, že vstup do EU je pro Česko dobrá věc, velmi výrazně od sebe odlišuje voliče a nevoliče. Při zkoumání vlivu tohoto postoje na účast ve volbách v roce 2002 taková závislost zjištěna nebyla. Ukazuje se tedy, že postoj k Evropské unii ovlivnil volební účast v roce 2004 ve větší míře než v roce 2002.

Proměnné, které v největší míře ovlivňují volební účast, patří mezi ty, které měří pocit politické efektivity občana, a ty, které měří jeho identifikaci s politickou stranou. Pocit politické efektivity bývá členěn na pocit vnější a vnitřní, kdy pocit vnější politické efektivity odkazuje k názorům občana na politický systém a to, jak je tento systém schopný a ochotný reagovat na problémy občanů. V tabulce 2. 12 uváděný souhrnný index *vnější* politické efektivity zahrnuje postoje měřené pomocí čtyř položek, které zjišťují, zda se podle respondentů politické strany zajímají o postoje občanů, zda mají občané možnost ovlivnit to, co dělá vláda, zda se vláda stará o to, co si občané myslí a zda je hlasování efektivní způsob, jak lidé mohou ovlivnit to, co dělá vláda. Souhrnný index pro *vnitřní* politickou efektivity je složen ze tří položek, které zjišťují, zda občan dobře rozumí důležitým problémům, kterým země čelí, zda se občan považuje za kvalifikovaného k tomu, aby mohl participovat v politice, a zda si občan myslí, že je o politice informován tak jako většina ostatních lidí. Všechny odkazují ke schopnosti občana porozumět politickým problémům. Pocit politické efektivity společně s dalším indikátorem předpokladu politické participace (zájmem o politiku) výrazně odlišují mezi těmi, kteří se voleb v roce 2004 zúčastnili, a těmi, kteří se jich neúčastnili. Více než 51 % těch, kteří se voleb zúčastnili, deklarovalo, že má zájem o politiku, zatímco mezi nevoliči bylo takovýchto osob se zájmem o politiku pouze 19 %.

Tabulka 2. 12 Účast ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 dle politických postojových proměnných (sloupcová procenta)

	neúčast ve volbách do EP 2004	účast ve volbách do EP 2004	celkem (%)	N
Hospodářství				
pozitivní hodnocení hospodářské situace v zemi	11,3	14,7	13,0	116
pozitivní hodnocení budoucí hospodářské situace v zemi	13,4	18,8	16,1	143
Postoje k EU				
členství v EU je pro Česko dobrá věc	25,2	44,0	34,6	308
evropská integrace by měla pokračovat	11,1	17,4	14,3	127
důvěra, že rozhodnutí EU budou v zájmu Česka	19,5	40,0	29,8	265
důvěra, že rozhodnutí EU budou v zájmu respondentů	17,7	34,6	26,2	233
pozitivní postoj vůči EU (škála, alpha= 0,78)	13,8	26,1	20,0	178
Národní identita				
pocit české a evropské identity	33,3	49,1	41,3	367
pýcha na to být evropským občanem	22,2	36,6	29,5	262
Spokojenost s demokracií				
spokojenost s fungováním demokracie v Česku	24,3	29,2	26,8	238
spokojenost s fungováním demokracie v EU	26,1	37,3	31,7	282
Spokojenost s vládou				
spokojenost s činností české vlády	17,7	15,6	16,6	148
Pocit politické efektivity				
pocit vnitřní politické efektivity	31,5	58,3	45,0	400
pocit vnější politické efektivity	4,1	15,8	10,0	89
pocit politické efektivity	9,1	30,8	20,0	178
Zájem o politiku				
Ano	18,6	51,3	35,1	312
Stranická identifikace				
identifikace s některou z politických stran	16,3	47,3	31,9	284
identifikace s ČSSD	1,8	6,9	4,4	39
identifikace s ODS	5,9	17,6	11,8	105
identifikace s KDU-ČSL	1,4	6,5	3,9	35
identifikace s KSČM	6,1	12,1	9,1	81
Levo-pravá orientace				
levice	28,8	30,6	29,7	264
střed	41,0	20,5	30,7	273
pravice	30,2	48,9	39,6	352
Celkem %	49,6	50,4	100,0	
N	441	448	889	

Zdroj: European Election Study 2004: Česká republika, Sociologický ústav AV ČR, nevážený soubor.

Identifikace s politickou stranou měří to, nakolik se daný občan cítí blízko ke konkrétní straně, ať už postojově či emocionálně. Identifikace se stranou se většinou zjišťuje u těch respondentů, kteří při dotazníkovém šetření uvedou, že nějakou politickou stranu volili v minulých volbách, případně že by jí volili, kdyby se konaly volby. Zjišťování identifikace se stranou tak v sobě má již zabudovaný určitý předpoklad, že daný respondent by se voleb účastnil či se zúčastnil. V šetření European Election Study 2004 byla otázka na identifikaci s politickou stranou položena bez předchozí otázky ohledně hlasování ve volbách. Z výsledků je zřejmé, že ti občané, kteří se cítí blízko k některé z politických stran, se v mnohem větší míře zúčastnili voleb do Evropského parlamentu. Relativně překvapivé jsou údaje ohledně vyššího podílu těch, kteří se identifikovali s KSČM a ODS, mezi nevoliči. To naznačuje, že ani těmto stranám, které ve volbách výrazně uspěly, se nepodařilo plně využít potenciál, který jim tyto volby nabízely.

2. 8 Kdo byli nevoliči při volbách do Evropského parlamentu?

Základní otázka po tom, kdo byli ti občané, kteří se voleb do Evropského parlamentu nezúčastnili, a proč se těchto voleb nezúčastnili, byla již částečně zodpovězena předchozími popisy a interpretacemi vztahů volební účasti a sociodemografických charakteristik a politických postojů občanů. V pozadí zatím zůstávala otázka po důvodech volební neúčasti. Popsat důvody volební neúčasti je velmi obtížný úkol, neboť je při něm potřeba spoléhat z velké části na nepřímé odvozování. Spolehnout se pouze na deklarace důvodů volební neúčasti respondenty v dotazníkovém šetření by bylo velmi naivní. Tyto odpovědi jsou sice důležité pro pochopení volební neúčasti, nemohou být ale jediné. Kdo tedy byli čeští nevoliči? Účastní se tito „evropští“ nevoliči pravidelně voleb a neúčast při volbách do Evropského parlamentu byla pouze výjimkou?

Na základě dat z povolebního dotazníkového šetření a dat o volební podpoře a neúčasti v jednotlivých okresech jsem vytvořil dvourozměrnou tabulku, která obsahuje informace o počtu občanů, kteří se ne/účastnili voleb do Evropského parlamentu a do Poslanecké sněmovny, a dále sloupcové a řádkové četnosti (viz tabulku 2. 13). Informace označené sloupcem ECOL – agregovaná data jsou výsledky z tzv. ekologického usuzování (podrobněji o této metodě viz část 3). Informace v sloupci EES – individuální data obsahují výsledky krostabulční analýzy dat z povolebního šetření EES (více viz Přílohu 1). Data z dotazníkového šetření nebyla vážena, a proto obsahují nadreprezentaci v počtu těch, kteří se účastnili voleb (voleb do Poslanecké sněmovny se tak podle souboru účastnilo 72 % a voleb do Evropského parlamentu 51 %). Naopak data pro ekologickou analýzu obsahují přesná vstupní data o volební podpoře a volební účasti v jednotlivých okresech. Kvůli odlišnému celkovému počtu voličů ve volbách v roce 2002 a 2004 jsou v tabulce 2. 13 mírně odlišné údaje o celkové volební účasti, neboť statistický program ECOL musí pracovat se stejnými celkovými údaji o počtu oprávněných voličů v obou volbách (podrobněji o metodě viz část 3). Údaje vycházející z ekologické analýzy považuji za přesnější, neboť neobsahují nadreprezentaci ve volební účasti; když se data EES převáží podle volebních výsledků, výsledky se velmi blíží datům vycházejícím z ekologického usuzování.

Přestože oba typy analýz mají své drobné nedostatky, lze ze srovnání tabulek odvodit jasný trend. Jen velmi malá část občanů přišla hlasovat do Evropského parlamentu a zároveň se nezúčastnila voleb do Poslanecké sněmovny (5 % podle ECOLu a 3 % podle EES). Ten, kdo se zúčastnil

Tabulka 2. 13 Účast a neúčast ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 a do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (absolutní, řádkové a sloupcové četnosti)

	ECOL – agregovaná data			EES – individuální data		
	volil EP	nevolil EP	celkem	volil EP	nevolil EP	celkem
volil PS	1 893 825	2 891 501	4 785 326	364	178	542
nevolil PS	438 334	3 046 378	3 484 712	21	193	214
celkem	2 332 159	5 937 879	8 270 038	385	371	756
volil PS	39,6 %	60,4 %	100,0 %	67,2 %	32,8 %	100,0 %
nevolil PS	12,6 %	87,4 %	100,0 %	9,8 %	90,2 %	100,0 %
volil PS	81,2 %	48,7 %		94,6 %	48,0 %	
nevolil PS	18,8 %	51,3 %		5,4 %	52,0 %	
celkem	100,0 %	100,0 %		100,0 %	100 %	
volil PS	22,9 %	35,0 %	57,9 %	48,2 %	23,5 %	71,7 %
nevolil PS	5,3 %	36,8 %	42,1 %	2,8 %	25,5 %	28,3 %
celkem	28,2 %	71,8 %	100,0 %	50,9 %	49,1 %	100,0 %

Zdroj: European Election Study 2004: Česká republika, Sociologický ústav AV ČR, nevážený soubor.

Český statistický úřad; vlastní výpočty pomocí programu ECOL; N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

voleb do Poslanecké sněmovny, se přibližně ve 40 % zúčastnil i voleb do Evropského parlamentu, zatímco v případě těch, kteří se voleb do PS nezúčastnili, byla tato pravděpodobnost pouze 13 %. Tyto informace potvrzují zjištění, které pro volby do Evropského parlamentu ukázalo povolební šetření organizované Evropskou komisí (viz část 2. 3). Volby do Evropského parlamentu, resp. politické strany, kandidáti a média, mají schopnost demobilizovat velkou část populace, která se účastní voleb do národních parlamentů, a zároveň velmi nízkou schopnost mobilizovat nové voliče mezi těmi, kteří se národních voleb neúčastní.

Důvody, které respondenti v dotazníkovém šetření uváděli při vysvětlování své neúčasti, pouze z jedné třetiny zahrnují odpovědi, které lze zařadit mezi důvody neúčasti, které způsobily okolnosti hlasování, jako například nemoc, nedostatek času, nepřítomnost v místě bydliště či problémy s registrací. Více než 2/3 nevoličů zahrnuje druhá skupina důvodů, mezi něž patří nezáměr o politiku, nedůvěra k politikům, nemožnost si vybrat či přesvědčení, že jeden hlas nic nerozhodne. Takto odůvodněnou neúčast lze označit jako dobrovolnou absenci, neboť občané se dobrovolně, bez výrazného vnějšího zásahu okolnostmi, vzdávají svého práva hlasovat (viz tabulku 2. 14).

Nízká volební účast ve volbách do Evropského parlamentu (zvláště ve srovnání s volební účastí v národních parlamentních volbách) mohla být na první pohled způsobena nevěrohodností evropského integračního projektu či nesouhlasem s ním. Detailnější analýzy ale ukazují, že volební neúčast byla převážně způsobena nedůvěrou v politiku jako takovou, nespokojeností s politiky a stranami a nízkou důvěrou v to, že účast ve volbách něco změní. Tyto postoje jsou nejvíce přítomny mezi občany, kteří mají nedostatek zdrojů k politické participaci – mají většinou nižší vzdělání, jsou bez práce či mají nižší příjmy – a zároveň mají jen malou důvěru v to, že politici a politický systém je schopný jejich názory a požadavky zohlednit.

Tabulka 2. 14 Důvody neúčasti ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004

Deklarované důvody neúčasti	N	%
Neúčast způsobená okolnostmi	120	28,4
pobyt mimo domov, na prázdninách, dovolená, služební cesta	52	12,3
málo času, spousta práce, rodinné závazky	27	6,4
nemoc, stáří	17	4,0
jiné starosti, nechtělo se mi apod.	16	3,8
bez volebního průkazu, problémy s registrací	8	1,9
Dobrovolná neúčast	301	71,3
znechucení a nespokojenost s politikou, nedůvěra k politikům	61	14,4
nevěděl koho volit, neznal kandidáty, nedostatek informací	60	14,2
můj hlas nic nerozhodne	49	11,6
nezájem o politiku	43	10,2
nezájem o EU a EP, EP je zbytečný	38	9,0
nesouhlas se vstupem do EU	35	8,3
nechodí volit	8	1,9
nepovažoval za důležité, jasný výsledek	7	1,7
Neví	2	0,5
celkem	423	100,0

Zdroj: European Election Study 2004: Česká republika, Sociologický ústav AV ČR, nevážený soubor.

Postoje k evropské integraci měly ve vztahu k volební účasti mnohem menší význam, nicméně nesouhlas s evropskou integrací znamenal velkou pravděpodobnost, že se dotyčný voleb do Evropského parlamentu nezúčastní. V regresní analýze důvodů poklesu volební účasti se ukázal podíl obyvatelstva, které v referendu v roce 2003 hlasovalo proti vstupu do EU, jako statisticky významný s negativním vlivem – procento obyvatelstva, které v referendu odmítlo vstup do EU, znamenalo pokles ve volební účasti o 0,4 %. Největší pokles volební účasti ve srovnání s volbami do Poslanecké sněmovny nastal v Jihomoravském kraji (s výjimkou Brna) a kraji Vysočina, tedy v relativně venkovských oblastech, které na evropské integraci pravděpodobně nezískají tolik jako městské obyvatelstvo.

3. Volební podpora politických stran

3. 1 Územní volební podpora jednotlivých stran

Podpora jednotlivých politických stran mezi oprávněnými voliči ve volbách do Evropského parlamentu byla mnohem nižší než při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (viz tabulku 1 v Příloze 2). Územní rozložení podpory jednotlivých stran se výrazně proměnilo s výjimkou KSČM a ODS (a KDU-ČSL v případě, že její volební zisky nebudeme srovnávat s celkovými zisky Koalice v roce 2002, ale se ziskem KDU-ČSL v roce 1998). Variační koeficient, který měří míru rozptýlu podpory politických stran mezi jednotlivými okresy, se zvýšil u všech stran kromě KSČM (viz tabulku 3. 1). Výpočty byly prováděny z procentní podpory jednotlivých stran na celkovém počtu oprávněných voličů v jednotlivých okresech, nikoli pouze na počtu účastnících se voličů (nebo počtu těch voličů, jejichž hlasy jsou platné). Data byla vážena na základě celkového počtu voličů v jednotlivých okresech. Variační koeficient ukazuje průměrnou odlišnost volební podpory stran v jednotlivých okresech jako procento celkové volební podpory. Volební podpora ČSSD a KSČM je nejrovnoměrněji rozprostřena po celé republice, přestože u obou stran došlo mezi oběma volbami k celkovému poklesu volební podpory (v případě ČSSD pokles ze 17,5 % na 2,5 % celkového počtu oprávněných voličů a v případě KSČM z 10,7 % na 5,7 %). Voliči KSČM byli v roce 2004 mnohem rovnoměrněji rozptýleni po republice než před dvěma lety, což je částečně způsobeno relativním posílením strany v Praze. Rozptýlenost volební podpory ODS zůstala – stejně jako v případě ČSSD – obdobná jako před dvěma roky. V případě ostatních stran, jmenovitě KDU-ČSL, SNK-ED a US-DEU, je volební podpora výrazně rozptýlena (hodnoty variačního koeficientu 30–63). Zatímco voliči SNK-ED a US-DEU jsou převážně

Tabulka 3. 1 Rozptýlenost volební podpory politických stran ve volbách do Poslanecké sněmovny (2002) a do Evropského parlamentu (2004)

podpora politických stran	průměr	směrodatná odchylka	variační koeficient
volební podpora ČSSD v roce 2004	2,47	0,33	13,52
volební podpora ČSSD v roce 2002	17,42	2,05	11,79
volební podpora KSČM v roce 2004	5,71	0,88	15,32
volební podpora KSČM v roce 2002	10,68	2,41	22,55
volební podpora ODS v roce 2004	8,46	2,18	25,82
volební podpora ODS v roce 2002	14,11	3,25	23,05
volební podpora KDU-ČSL v roce 2004	2,70	1,70	63,04
volební podpora ULD v roce 2004	0,48	0,26	53,33
volební podpora Koalice v roce 2002	8,22	2,71	32,99
volební podpora SNK-ED v roce 2004	3,11	1,52	48,75
volební podpora SNK v roce 2002	1,61	0,56	34,72
volební podpora SZ v roce 2004	0,89	0,34	38,54
volební podpora SZ v roce 2002	1,37	0,25	18,47
volební podpora NEZ v roce 2004	2,31	0,55	23,77

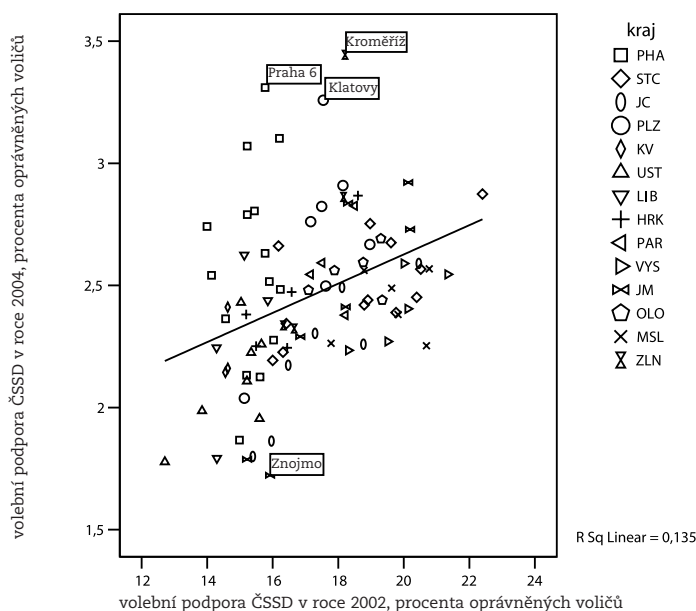
Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v daném roce.

z Prahy (v případě SNK-ED ještě například z Libereckého a Středočeského kraje), tak voliči KDU-ČSL se nacházejí převážně na Moravě. Z územního hlediska se volební podpora KDU-ČSL a US-DEU vhodně doplňovala v letech jejich volební spolupráce (2000–2002).

ČSSD zaznamenala ve všech okresech výrazné volební ztráty. Volební zisky ČSSD ve volbách do Poslanecké sněmovny a do Evropského parlamentu spolu nejsou téměř vůbec zkorelované (koeficient determinace je 0,14). Nelze tedy říci, že by ČSSD měla nízké volební zisky v roce 2004 v těch okresech, kde v roce 2002 také neuspěla. Relativně větší volební zisky měla ČSSD v Kroměříži, Klatovech a obecně v pražských obvodech. KSČM na rozdíl od ČSSD ztratila volební podporu v jednotlivých okresech na základě toho, jaké byly volební zisky strany v daných okresech před dvěma lety (koeficient determinace 0,71). Nadprůměrné zisky měla KSČM v Rokycanech a Praze 6. ODS obdobně jako KSČM ztrácela proporcčně ve vztahu k volební podpoře v roce 2002, a to v téměř uniformním poklesu (koeficient determinace 0,93). Porovnání volební podpory KDU-ČSL a US-DEU s jejich volební podporou v roce 2002 ve společné volební koalici v sobě obsahuje zkreslení, neboť volební podpora těchto stran byla v roce 2002 regionálně odlišná. Proto se volební ztráty KDU-ČSL nezdají být uniformní. V případě, že vyloučíme z analýzy pražské okresy, kde v roce 2002 zajistila výrazné zisky US-DEU, je pokles volební podpory relativně uniformní ve všech okresech. Naopak v případě US-DEU, když vyloučíme z analýzy moravské okresy, existuje silný vztah mezi volební podporou strany v roce 2002 a v roce 2004 s tím, že v roce 2004 došlo k uniformnímu poklesu podpory US-DEU. Volební podpora SNK-ED v roce 2004 nebyla vůbec v žádném vztahu s volební podporou Sdružení nezávislých. Největší volební zisky zaznamenala tato koalice v Praze a přilehlých okresech Praha-východ a Praha-západ. V této oblasti koalice SNK-ED přetáhla výraznou část podpory US-DEU z roku 2002 (viz grafy 3. 1 – 3. 6).

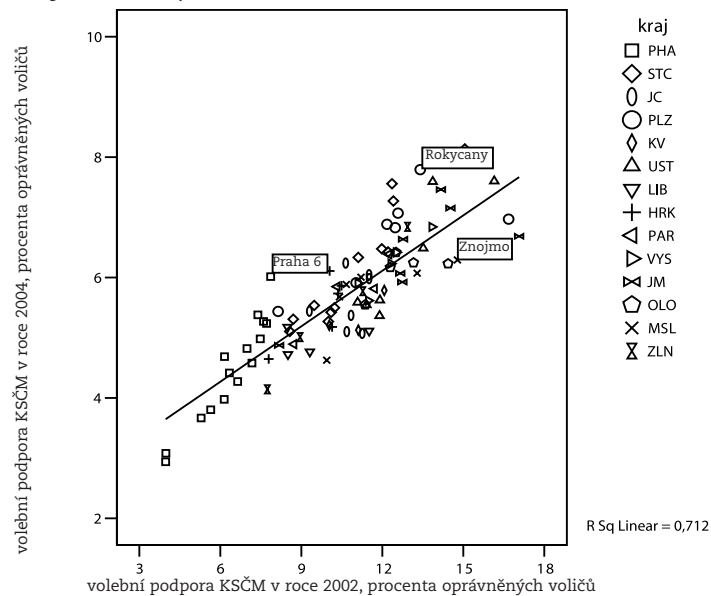
Graf 3. 1 Vztah volební podpory ČSSD v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

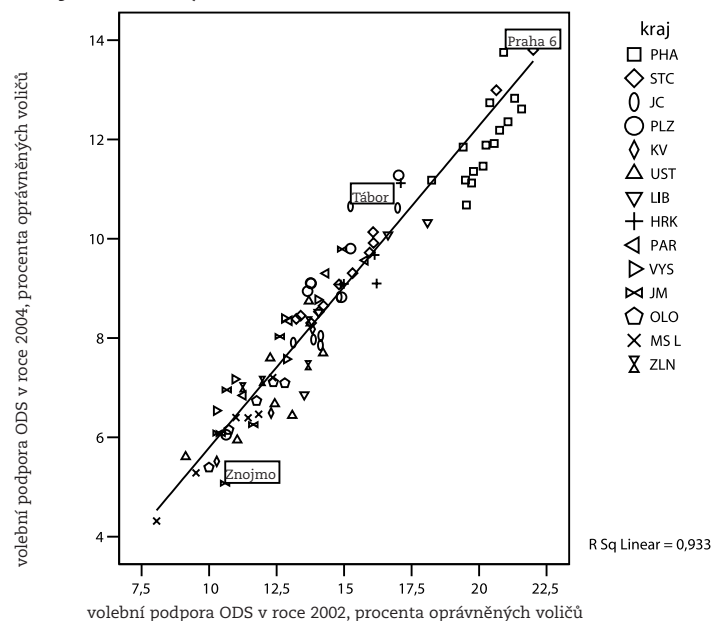
Graf 3. 2 Vztah volební podpory KSČM v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

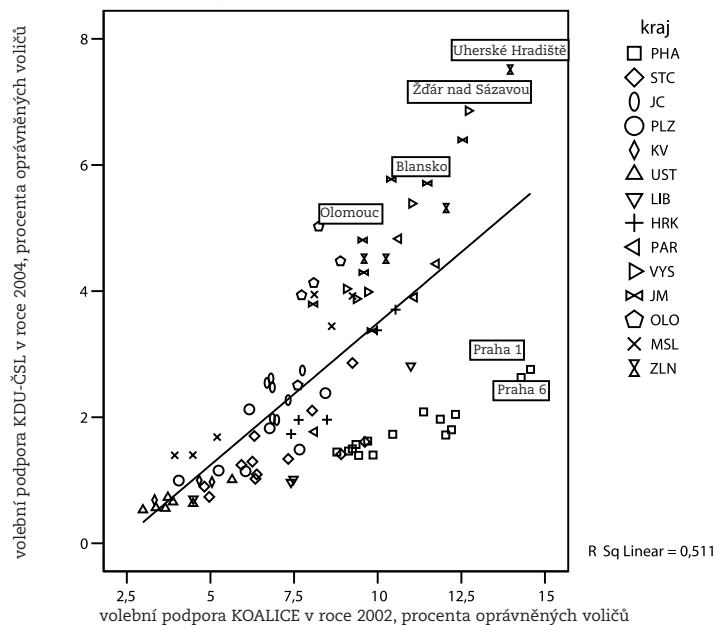
Graf 3. 3 Vztah volební podpory ODS v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

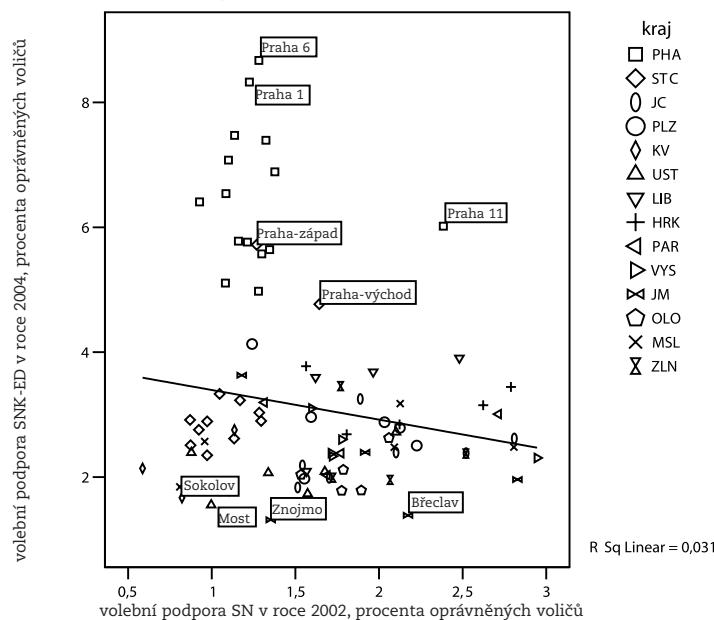
Graf 3. 4 Vztah volební podpory KDU-ČSL v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

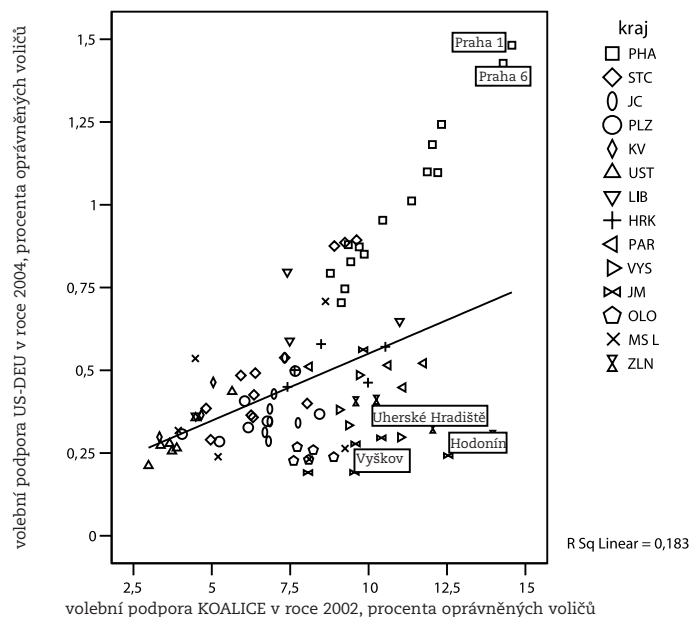
Graf 3. 5 Vztah volební podpory SNK-ED v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Graf 3. 6 Vztah volební podpory US-DEU (ULD) v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

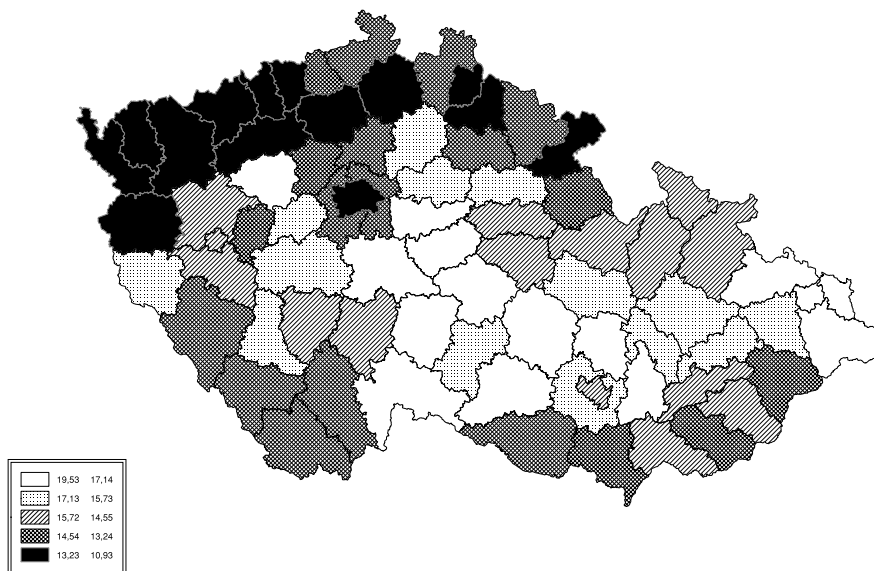

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

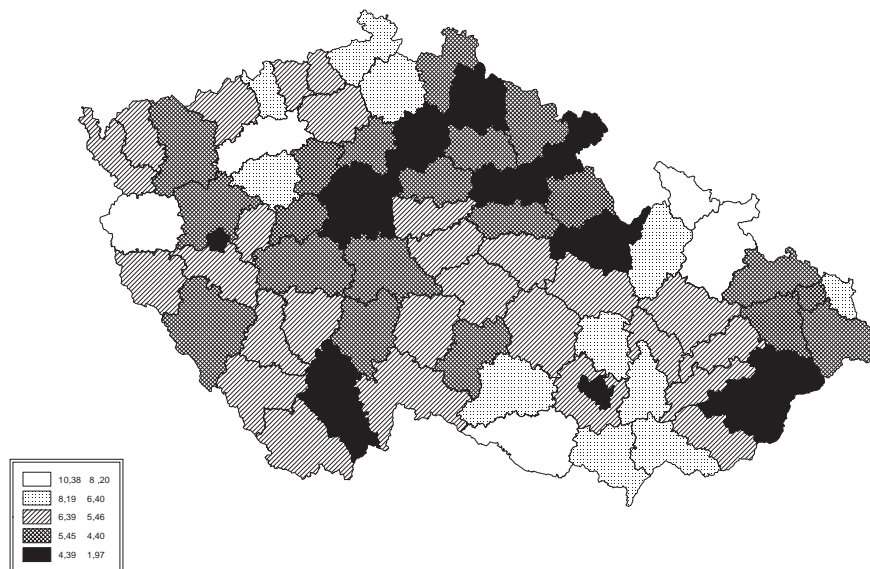
K přesnějšímu popisu změn volební podpory jednotlivých stran, resp. ztráty volební podpory, využijí analýzu aditivní změny ve volební podpoře a analýzu logitové transformace aditivní změny ve volební podpoře ve vztahu k volební podpoře v roce 2002. Aditivní změna ve volební podpoře je měřena jako rozdíl v procentní podpoře strany mezi všemi oprávněnými voliči mezi následujícími volbami; v tomto případě mezi volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a volbami do Evropského parlamentu v roce 2004 (její geografické znázornění viz mapy 3. 1 – 3. 6). ČSSD měla nejmenší volební ztráty v kraji Karlovarském, Ústeckém a Pražském. Naopak největší ztráty oproti roku 2002 zaznamenala v kraji Středočeském, Moravskoslezském a v kraji Vysočina. KSČM měla oproti volbám v roce 2002 nejmenší ztráty ve velkých městech jako Praha, Brno, Plzeň a v Libereckém a Královéhradeckém kraji. Největší ztráty zaznamenala KSČM relativně rozptýleně po republice, a to v okresech Znojmo, Tachov, Louny, Jeseník a Bruntál a dále v Jihomoravském kraji s výjimkou Brna. ODS si oproti roku 2002 nejvíce pohoršila v Praze a přilehlých okresech Praha-východ a Praha-západ, v Libereckém a Jihočeském kraji. Naopak nejmenší ztráty měla v Jihomoravském kraji s výjimkou Brna. Volební koalice SNK-ED svůj výrazný volební úspěch postavila na nadprůměrných volebních ziscích v Praze a Libereckém kraji; výrazný nárůst oproti volebním ziskům v roce 2002 zaznamenalo SNK-ED i v celém Středočeském kraji. Srovnání volebních ztrát KDU-ČSL a US-DEU ve vztahu k roku 2002 je problematické vzhledem k tomu, že v roce 2002 kandidovaly ve společné volební koalici. Proto zaznamenala KDU-ČSL největší volební ztráty oproti volební podpoře Koalice v roce 2002 v Praze, Libereckém a Pardubickém kraji. Zároveň ale volební podpora KDU-ČSL nadprůměrně klesla v Jihočeském a Zlínském kraji. Nejmenší ztráty zaznamenala KDU-ČSL v Ústeckém a Karlovarském kraji. US-DEU nejméně ztratila ve stejných krajích jako KDU-ČSL (Ústecký, Karlovarský a ještě Jihočeský kraj) a nejvíce ztratila na Jižní Moravě.

Mapa 3. 1 Aditivní změna ve volební podpoře ČSSD při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 dle jednotlivých okresů (procenta oprávněných voličů)

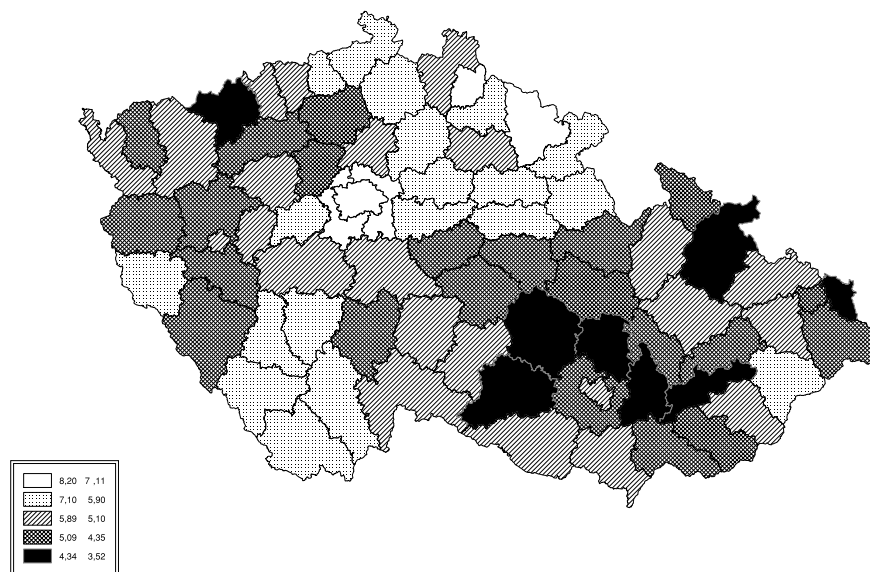
Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Mapa 3. 2 Aditivní změna ve volební podpoře KSČM při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 dle jednotlivých okresů (procenta oprávněných voličů)

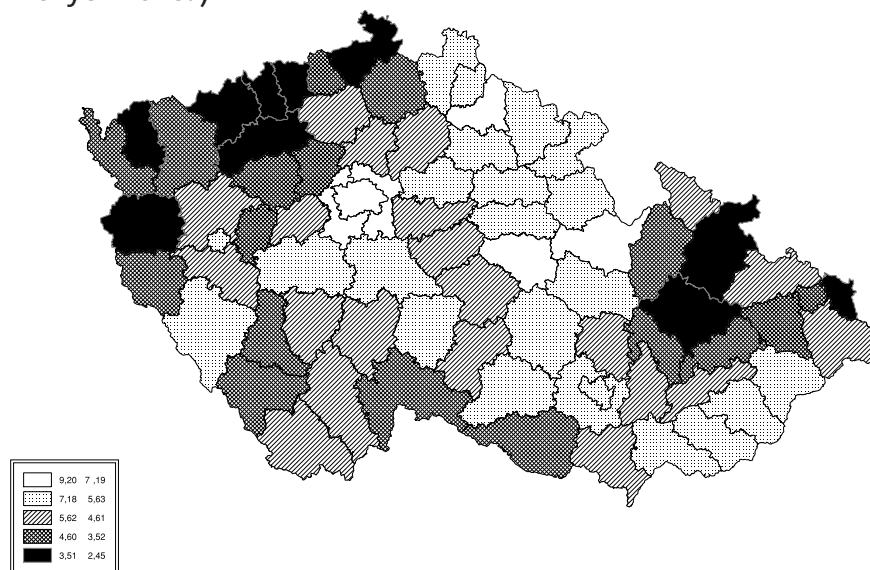
Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Mapa 3. 3 Aditivní změna ve volební podpoře ODS při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 dle jednotlivých okresů (procenta oprávněných voličů)

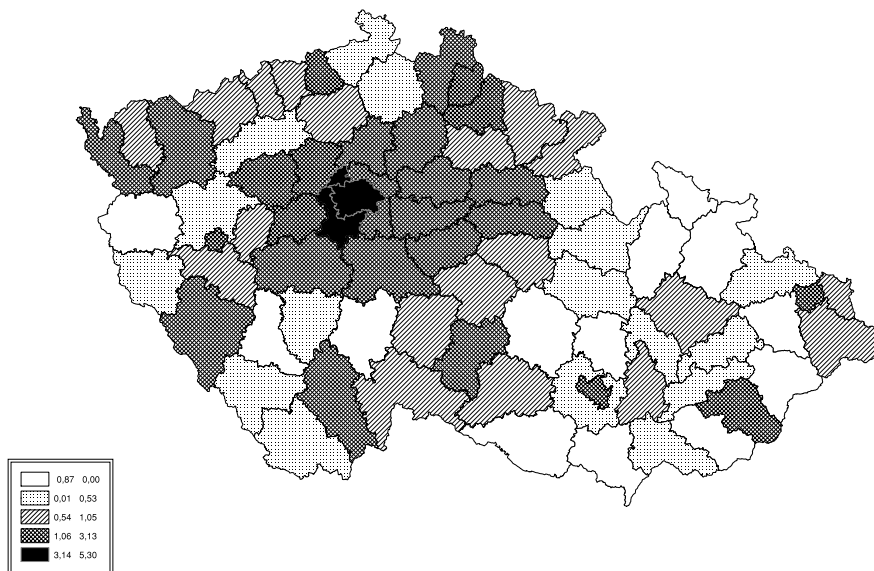
Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Mapa 3. 4 Aditivní změna ve volební podpoře KDU-ČSL při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 dle jednotlivých okresů (procenta oprávněných voličů)

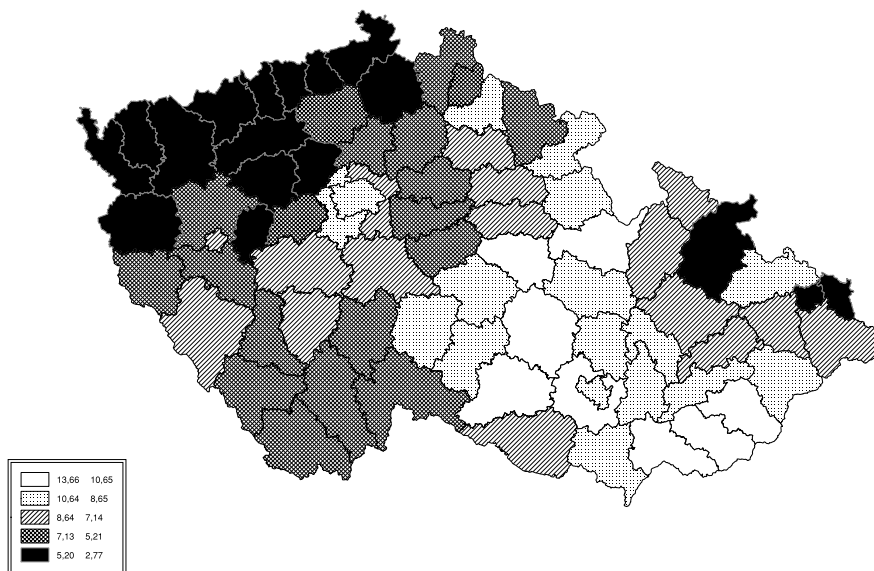
Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Mapa 3. 5 Aditivní změna ve volební podpoře SNK-ED při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 dle jednotlivých okresů (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Mapa 3. 6 Aditivní změna ve volební podpoře US-DEU při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 dle jednotlivých okresů (procenta oprávněných voličů)

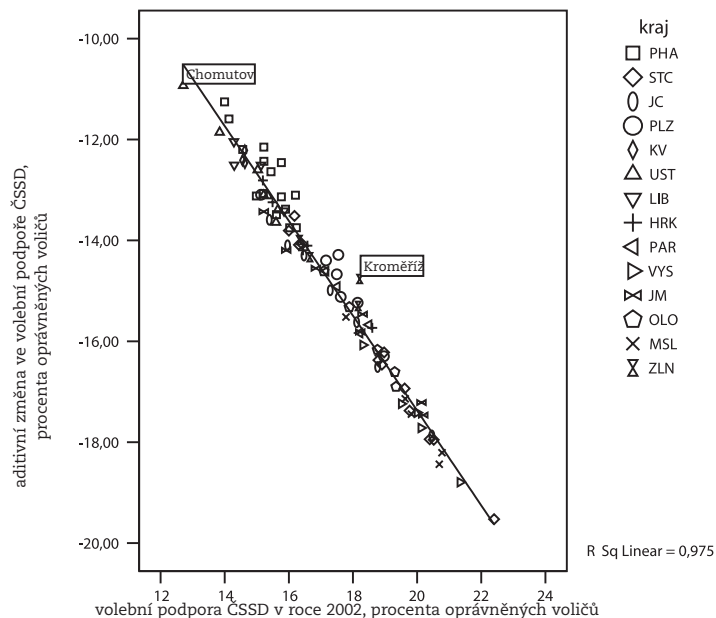

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Geografické znázornění změny volební podpory, která je vyjádřena jako ztráta podpory procent oprávněných voličů, ukazuje, ve kterých oblastech jednotlivé strany ztratily více či méně hlasů. Relativně vysoká variabilita v aditivní změně volební podpory by mohla naznačovat, že pokles volební podpory politických stran nebyl uniformní. Při analýze aditivní změny je nutné vztáhnout pokles (či nárůst) volební podpory k předchozí podpoře strany v daném okrese. Pokles volební podpory ČSSD, KSČM a US-DEU byl ve vztahu k volební podpoře v roce 2002 ve všech okresech proporcí, tj. tam, kde měly tyto strany nízkou podporu v roce 2002, tam byl pokles volební podpory v roce 2004 menší. Naopak větší volební ztráty měly tyto strany v těch okresech, kde získaly v roce 2002 hodně hlasů. Pokles volební podpory byl tedy geograficky uniformní. Uniformitu poklesu volební podpory narušovaly u těchto stran některé výjimky (jako v případě ČSSD okres Kroměříž), které jsou vyznačené na grafech (viz grafy 3. 7 – 3. 12). Koeficient determinace při regresní analýze aditivní změny v podpoře těchto stran v závislosti na jejich volební podpoře v roce 2002 byl téměř 1, což znamená, že volební podpora v roce 2002 téměř stoprocentně vysvětluje změnu ve výši volební podpory v roce 2004. O tom, že pokles volební podpory ČSSD a US-DEU byl velmi strmý, svědčí hodnoty regresního koeficientu, který se blížil hodnotě -1 – volební ztráty v okresech se zvětšovaly stejným tempem, jako rostla volební podpora v roce 2002 (pokles byl proporcí stejný v okresech s různou mírou podpory v roce 2002).

V případě dalších stran již taková závislost na předchozí volební podpoře nebyla, volební ztráty však i u nich byly větší v těch oblastech, kde získaly ve volbách do Poslanecké sněmovny více hlasů – v případě ODS byl koeficient determinace 0,80, v případě KDU-ČSL 0,61 a v případě SNK-ED 0,23. Nižší uniformitu změny volební podpory ODS ovlivnily relativně vyšší ztráty podpory v Praze (s výjimkou Prahy 6) a v některých okresech Libereckého a Ústeckého kraje. Jednoznačnost trendu v poklesu podpory u KDU-ČSL ovlivnily velké ztráty v Praze a relativně nízké ztráty v kraji Olomouckém, Zlínském a Jihomoravském a v kraji Vysočina, které lze definovat jako místa se stabilní a výraznou podporou KDU-ČSL (v případě KDU-ČSL byl odklon od uniformity poklesu volební podpory způsoben srovnáním výsledků se zisky Koalice v roce 2002). SNK-ED zaznamenalo největší volební přírůstky v těch oblastech, kde v roce 2002 získalo nejméně hlasů – v Praze a Středočeském kraji.

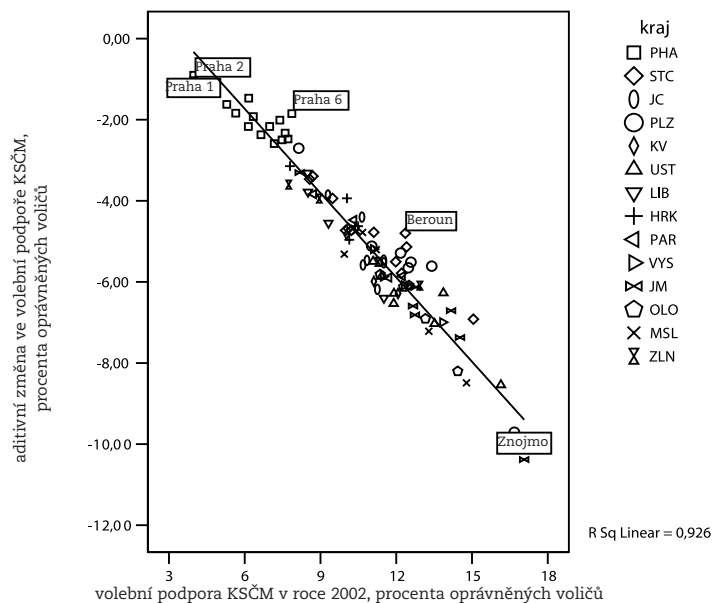
Graf 3. 7 Aditivní změna ve volební podpoře ČSSD v jednotlivých okresech mezi lety 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

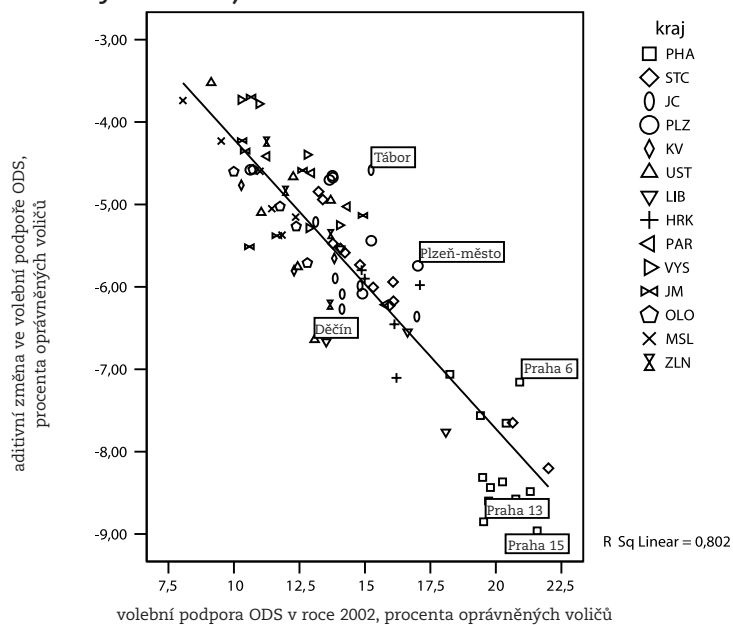
Graf 3. 8 Aditivní změna ve volební podpoře KSČM v jednotlivých okresech mezi lety 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

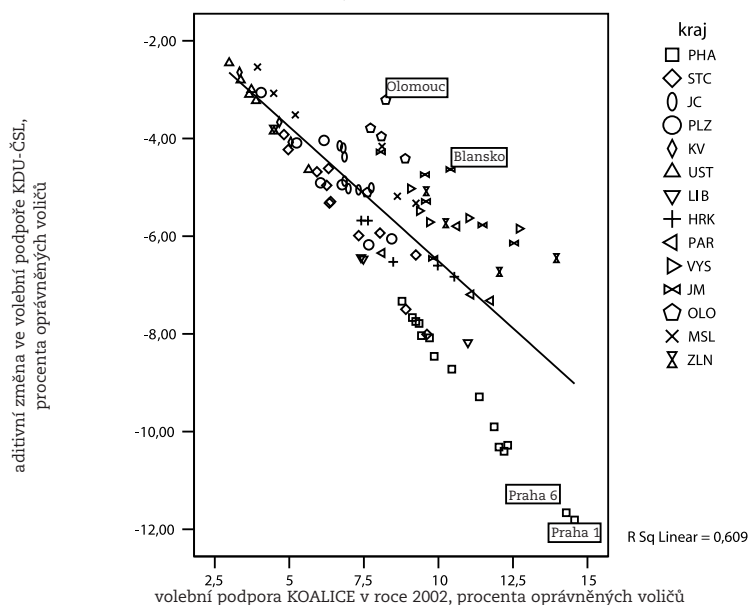
Graf 3. 9 Aditivní změna ve volební podpoře ODS v jednotlivých okresech mezi lety 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

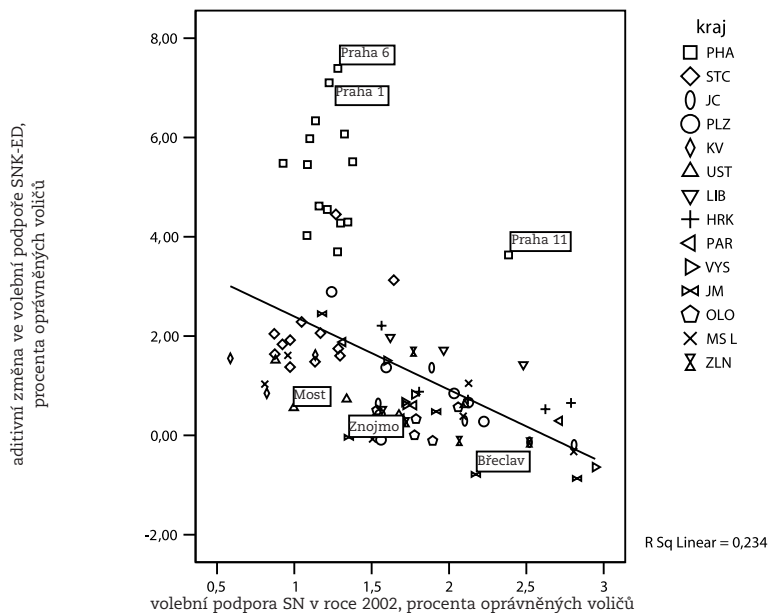
Graf 3. 10 Aditivní změna ve volební podpoře KDU-ČSL v jednotlivých okresech mezi lety 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

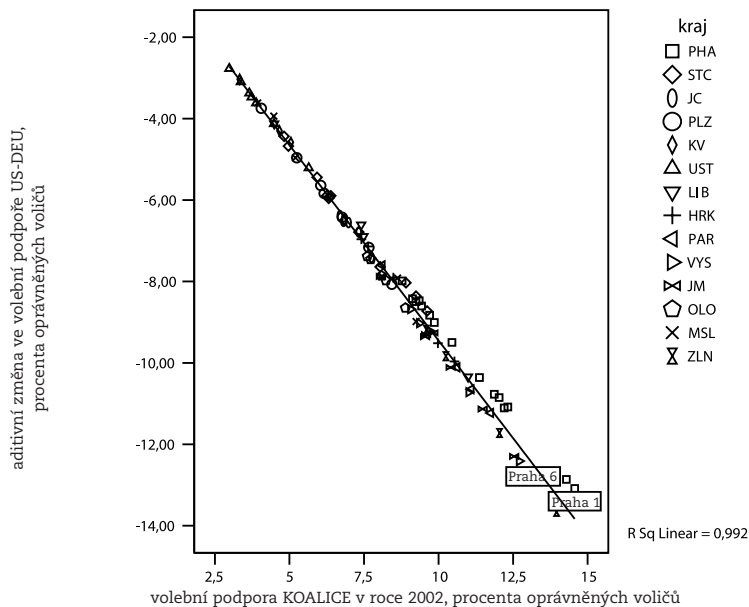
Graf 3. 11 Aditivní změna ve volební podpoře SNK-ED v jednotlivých okresech mezi lety 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Graf 3. 12 Aditivní změna ve volební podpoře US-DEU v jednotlivých okresech mezi lety 2002 a 2004 (procenta oprávněných voličů)

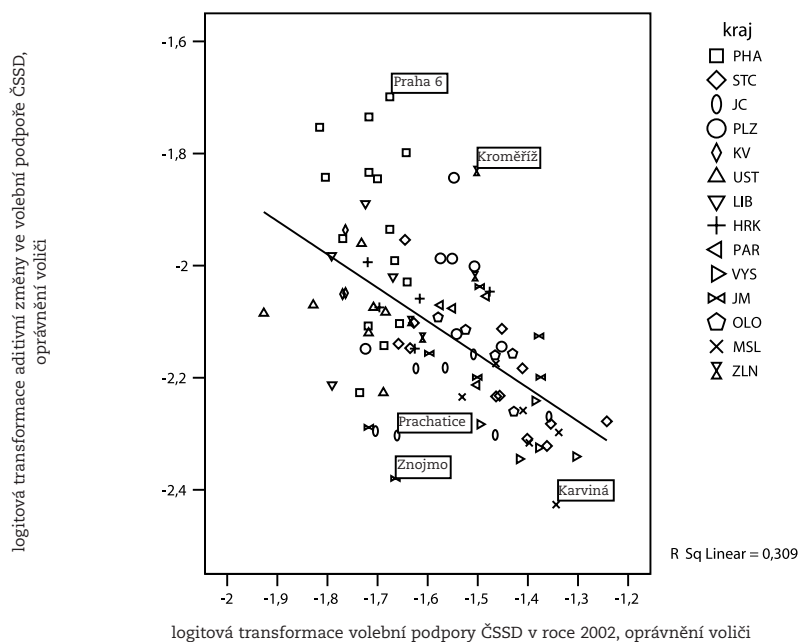

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Nevýhodou analýzy aditivní, případně i multiplikativní změny volební podpory politických stran je, že neberou v potaz tzv. efekt spodního a horního konce. Tyto nevýhody odstraňuje logitová transformace procentních hodnot (podrobněji viz část 2. 4). Závislosti logitové transformace aditivní změny na logitové transformaci volební podpory pro jednotlivé strany jsou zobrazeny v grafech 3. 13 – 3. 18. Tyto grafy naznačují, že okresy, kde jednotlivé strany ve volbách do Evropského parlamentu získaly, resp. ztratily, jen ve velmi malé míře odpovídají volební podpoře ve volbách do Poslanecké sněmovny (výpočet logitové transformace pro volební účast, který je obdobný jako pro volební podporu, viz část 2. 4). Výjimkou je KSČM, u níž je koeficient determinace 0,69 (srovnání koeficientů determinace a sklonu regresní přímky, viz tabulku 3. 2). Pokles volební podpory jednotlivých stran tedy úplně uniformní nebyl a v některých okresech byl mnohem větší/menší než v jiných. Ztráta volební podpory jednotlivých stran nemůže být vysvětlena obecnou ztrátou podpory, resp. popularity jednotlivých stran, ale spíše tím, že tato ztráta podpory byla v různých oblastech podmíněna sociální strukturou okresů.

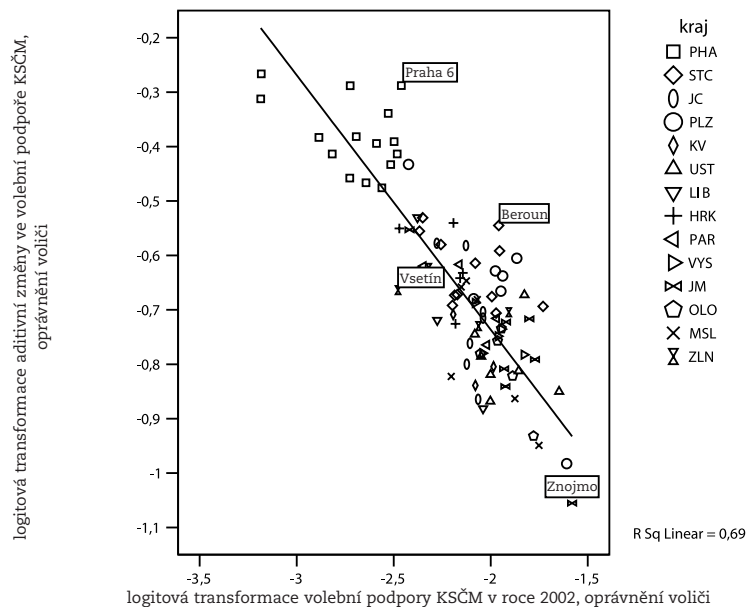
Graf 3. 13 Změna ve volební podpoře ČSSD v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (logitové transformace procent oprávněných voličů a aditivní změny)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

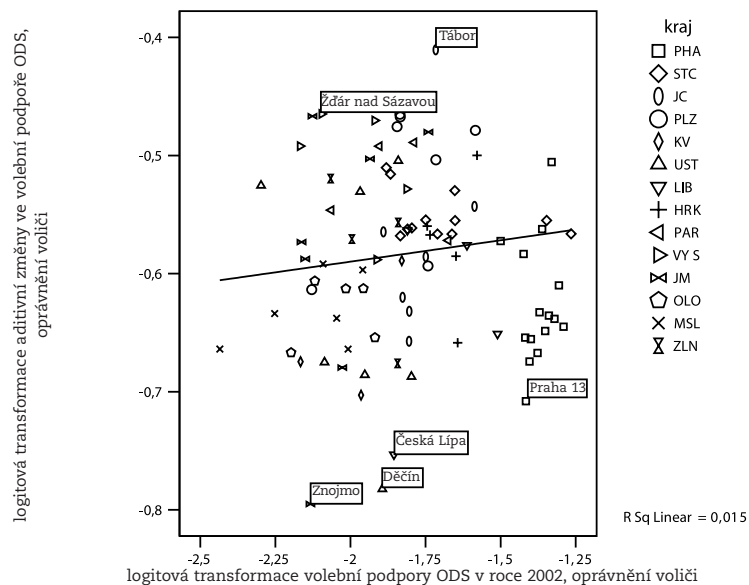
Graf 3. 14 Změna ve volební podpoře KSČM v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (logitové transformace procent oprávněných voličů a aditivní změny)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

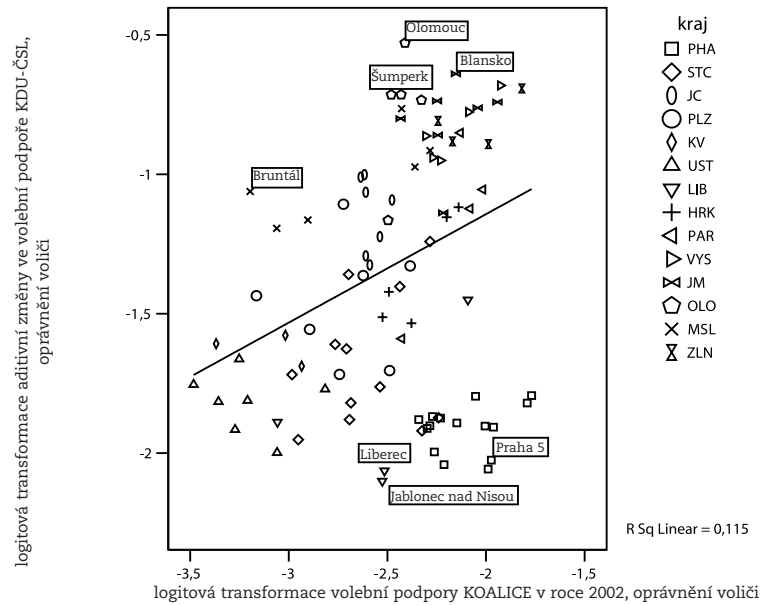
Graf 3. 15 Změna ve volební podpoře ODS v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (logitové transformace procent oprávněných voličů a aditivní změny)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

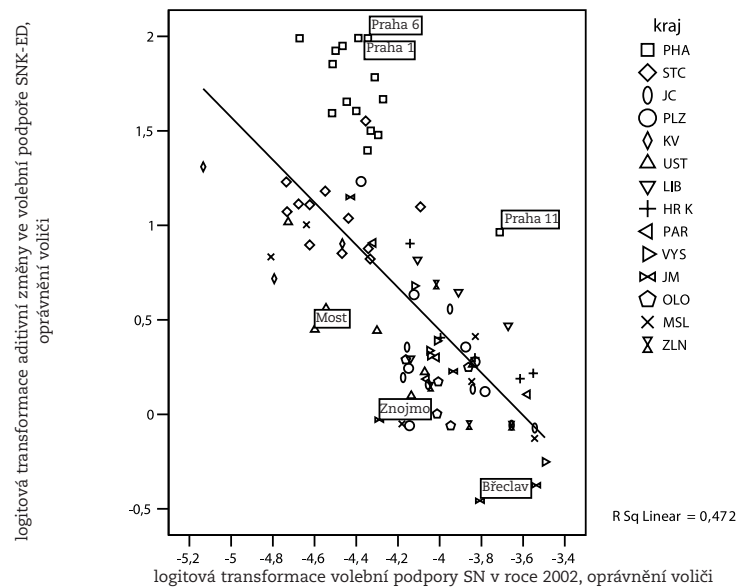
Graf 3. 16 Změna ve volební podpoře KDU-ČSL v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (logitové transformace procent oprávněných voličů a aditivní změny)

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

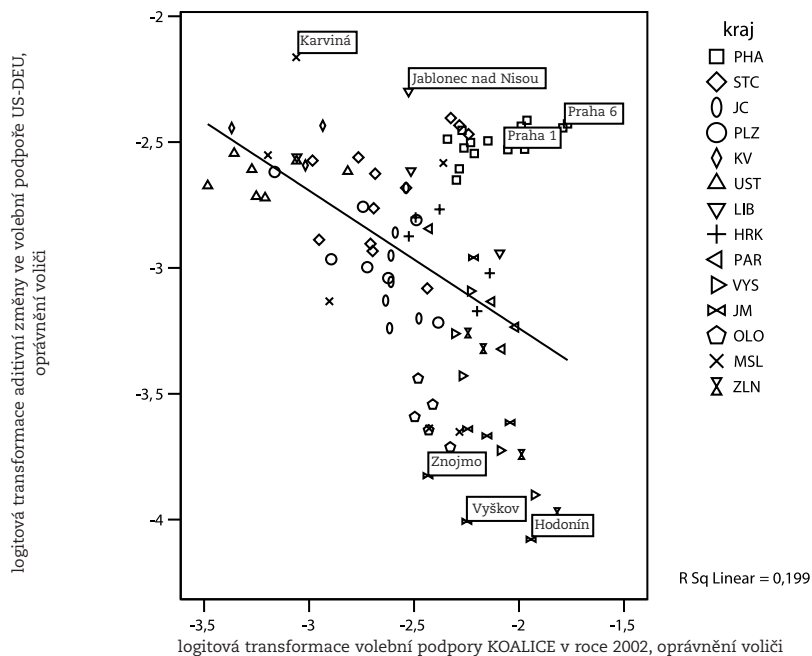
Graf 3. 17 Změna ve volební podpoře SNK-ED v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (logitové transformace procent oprávněných voličů a aditivní změny)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Graf 3. 18 Změna ve volební podpoře US-DEU v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (logitové transformace procent oprávněných voličů a aditivní změny)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Tabulka 3. 2 Změna ve volební podpoře politických stran v jednotlivých okresech v letech 2002 a 2004 (regresní koeficienty a koeficienty determinace)

	R ² (koeficient determinace)	regresní koeficient
ČSSD (2004 a 2002)	0,14	0,06
ČSSD (aditivní model, 2004 a 2002)	0,98	-0,94
ČSSD (aditivní model s logity, 2004 a 2002)	0,31	-0,60
KSČM (2004 a 2002)	0,71	0,31
KSČM (aditivní model, 2004 a 2002)	0,93	-0,69
KSČM (aditivní model s logity, 2004 a 2002)	0,69	-0,47
ODS (2004 a 2002)	0,93	0,65
ODS (aditivní model, 2004 a 2002)	0,80	-0,35
ODS (aditivní model s logity, 2004 a 2002)	0,02	0,04
KDU-ČSL (2004 a 2002)	0,51	0,45
KDU-ČSL (aditivní model, 2004 a 2002)	0,61	-0,55
KDU-ČSL (aditivní model s logity, 2004 a 2002)	0,12	0,39
SNK-ED (2004 a 2002)	0,03	-0,48
SNK-ED (aditivní model, 2004 a 2002)	0,23	-1,48
SNK-ED (aditivní model s logity, 2004 a 2002)	0,47	-1,13
US-DEU (2004 a 2002)	0,18	0,04
US-DEU (aditivní model, 2004 a 2002)	0,99	-0,96
US-DEU (aditivní model s logity, 2004 a 2002)	0,20	-0,55

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v daném roce. Způsoby výpočtu jednotlivých modelů jsou uvedeny v části 2. 4.

3. 2 Voličská mobilita – korelace územní volební podpory

Při volbách do Evropského parlamentu došlo nejen k výraznému poklesu volební účasti, zároveň jednotlivé strany zaznamenaly i diametrálně odlišné míry ztrát voličské podpory (viz předchozí část 3. 1). Tyto ztráty voličské podpory mohly být způsobeny nejen celkově nižší volební účastí, ale i přesuny podpory z jedné strany k druhé (oba tyto procesy potom byly nejspíš ovlivněny sociální strukturou společnosti). Podpora jednotlivých politických stran v českých okresech při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 byla z velké části obdobně geograficky rozmístěna jako ta, kterou obdržely při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002, a to i přesto, že volební podpora jednotlivých stran nezaznamenala jednotný uniformní pokles. Obdobné závěry o stabilitě územní volební podpory lze získat pomocí korelační analýzy volební podpory jednotlivých stran ve vztahu k celkovému počtu oprávněných voličů. Tabulka 3. 3 obsahuje Pearsonovy korelační koeficienty pro logity volební podpory stran; hodnoty korelačních koeficientů jsou téměř totožné při výpočtech s prostými procenty volební podpory stran.

Tabulka 3. 3 Korelace volební podpory politických stran ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 (Pearsonova korelace logitů volební podpory mezi oprávněnými voliči)

2004	ČSSD	KSČM	ODS	KDU- ČSL	US- DEU	SNK	SZ	NEZ	ostatní	nevoliči
ČSSD	0,41**	0,37**	-0,27*	0,48**	-0,24*	-0,21*	-0,21*	-0,13	-0,01	0,02
KSČM	-0,27*	0,86**	-0,72**	0,02	-0,76**	-0,87**	-0,76**	0,12	-0,08	0,59**
ODS	0,26*	-0,50**	0,96**	-0,17	0,73**	0,86**	0,78**	0,17	0,32*	-0,76**
Koalice	0,43**	-0,33**	0,44**	0,79**	0,38**	0,46**	0,59**	-0,13	0,49**	-0,78**
SN	0,00	0,00	0,03	0,53**	-0,15	-0,11	-0,06	-0,09	0,38**	-0,18
SZ	0,15	-0,33**	0,40**	-0,11	0,32**	0,39**	0,62**	0,08	0,18	-0,32*
ostatní	-0,02	0,08	0,05	0,17	-0,14	-0,20	-0,08	0,28**	0,57**	-0,05
nevoliči	-0,50**	-0,04	-0,48**	-0,68**	-0,28**	-0,35**	-0,45**	-0,05	-0,59**	0,78**

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

* statisticky významné na 0,05; ** statisticky významné na 0,01.

Většina politických stran získala v roce 2004 své hlasy převážně v těch okresech, kde při volbách v roce 2002 byla vyšší volební účast (viz negativní korelační koeficienty mezi podílem nevoličů v roce 2002 a zisky jednotlivých politických stran v poslední řádce tabulky). Pouze v případě KSČM a Nezávislých je korelační koeficient téměř nula, což znamená, že volební účast v roce 2002 a zisk KSČM, resp. Nezávislých v roce 2004 spolu nejsou vůbec zkorelované. KSČM a Nezávislí totiž byli schopni získávat volební podporu i v těch regionech, kde byla v roce 2002 obecně nízká volební účast (viz též korelační koeficienty KSČM v tabulkách 3. 4 a 3. 5). Nejvyšší územní stabilitu volební podpory zaznamenaly ODS (korelační koeficient $r=0,96$) a KSČM ($r=0,86$). V případě ČSSD je zarážející relativně nízká korelace mezi její volební podporou v roce 2002 a 2004 ($r=0,41$), která je dokonce nižší než korelace mezi podporou Koalice v roce 2002 a podporou ČSSD v roce 2004 ($r=0,43$). To naznačuje, že ČSSD v roce 2004 získala více hlasů v těch oblastech, kde se v roce 2002 dařilo Koalici, než v těch oblastech, kde získala více hlasů ČSSD. V obecné rovině je volební podpora ČSSD méně stabilní než u ostatních stran. Volební podpora KSČM v roce 2004 je negativně zkorelovaná s podporou ostatních větších stran kromě ČSSD, z čehož je patrné, že volební zisky KSČM pocházejí z jiných okresů, než ve kterých jsou úspěšné ostatní strany. Z tabulky je zároveň patrná obdobná struktura korelačních koeficientů stran ODS, SNK-ED, ULD a SZ v roce 2004, což naznačuje, že tyto strany získávaly vyšší počet hlasů ve stejných okresech (a nižší počet hlasů v jiných okresech). Zároveň lze předpokládat, že obdobné regionální rozmístění volební podpory těchto stran je způsobeno nějakými latentními faktory, například třídní strukturou jednotlivých okresů. V tomto směru více prozradí analýza volební podpory mezi jednotlivými sociálními třídami.

Mezi volbami v letech 2002 a 2004 došlo k některým posunům ve volební podpoře jednotlivých stran (viz tabulky 3. 4 a 3. 5). Dvě nové úspěšné strany ve volbách – SNK-ED a Nezávislí – měly v roce 2004 od sebe navzájem výrazně odlišnou strukturu územní volební podpory. SNK-ED se podařilo oslovit úplně odlišný typ voličů než ten, který při volbách do PS v roce 2002 podporoval tehdejší SNK. Zatímco v roce 2002 byla územní volební podpora SNK bez jakéhokoli vztahu k významné parlamentní straně s výjimkou Koalice ($r=0,41$), tak v roce 2004 byla územní podpora SNK-ED obdobná

jako v případě ODS, ULD a SZ. Tento posun byl nejspíš způsoben angažováním bývalého místopředsedy ODS Josefa Zielence jako lídra kandidátky volební koalice SNK-ED a akcentováním pravicového a jasně proevropského postoje, čímž se programová nabídka SNK-ED velmi připodobnila nabídce ULD (a bez důrazu na ekologická témata i nabídce SZ). Zároveň mohla být nabídka SNK-ED přitažlivá i pro voliče ODS, kteří jsou podle dotazníkových šetření mnohem více proevropští než vedení strany. To by mohlo vysvětlit vysokou korelaci mezi územní podporou těchto stran. Naopak volební podpora Nezávislých v roce 2004 je téměř bez jakéhokoli vztahu k územní podpoře jiných stran, což naznačuje i jeden z důvodů jejich úspěchu – Nezávislým se totiž s velkou pravděpodobností podařilo oslovit takový typ voličů, který se v roce 2002 voleb vůbec neúčastnil nebo který volil některou z volebně neúspěšných politických stran (viz korelace $r=0,28$ mezi podporou Nezávislých v roce 2004 a podporou ostatních stran v roce 2002). Navíc velká část podpory pro Nezávislé vycházela z popularity jejich lídrů Vladimíra Železného a Jany Bobošíkové, jež není sociálně ani politicky determinována.

Zároveň došlo mezi roky 2002 a 2004 k proměně územní volební podpory ČSSD. Zatímco v roce 2002 byla její podpora zkorelovaná pozitivně s podporou KSČM a negativně s podporou ODS, tak v roce 2004 byla podpora ČSSD pozitivně zkorelovaná s podporou ODS a téměř bez jakéhokoli vztahu s podporou KSČM. Znamená to, že se územní rozložení voličů ČSSD v roce 2004 více přiblížilo územní struktuře voličů ODS a vzdálilo územní struktuře voličů KSČM. Tento posun v územní struktuře podpory mohl být způsoben výrazným poklesem voličské podpory ČSSD a tím, že ČSSD v roce 2004 volil strukturálně odlišný typ voličů než v roce 2002. Vzhledem k tomu, že územní volební podpora je podmíněná sociodemografickou strukturou územních jednotek (o podmíněnosti volební účasti sociální strukturou viz část 2), lze usuzovat, že zatímco v roce 2002 volili ČSSD ti, kteří měli blíže ke KSČM a byli sociálně níže postavení, tak v roce 2004 tvořili voliče ČSSD spíše ti, kteří mají blíže k ODS a jsou sociálně výše postavení.

Tabulka 3. 4 Korelace volební podpory politických stran ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (Pearsonova korelace logitů volební podpory mezi oprávněnými voliči)

	ČSSD	KSČM	ODS	Koalice	SN	SZ	ostatní	nevoliči
ČSSD	1,00							
KSČM	0,33**	1,00						
ODS	-0,38**	-0,77**	1,00					
Koalice	0,17	-0,46**	0,38**	1,00				
SN	0,06	0,05	-0,04	0,41**	1,00			
SZ	-0,31**	-0,39**	0,43**	0,13	-0,19	1,00		
ostatní	-0,10	0,18	0,02	0,13	0,48**	0,02	1,00	
nevoliči	-0,40**	0,17	-0,39**	-0,83**	-0,43**	-0,05	-0,31**	1,00

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

* statisticky významné na 0,05; ** statisticky významné na 0,01.

Tabulka 3. 5 Korelace volební podpory politických stran ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 (Pearsonova korelace logitů volební podpory mezi oprávněnými voliči)

	ČSSD	KSČM	ODS	KDU-ČSL	US-DEU	SNK	SZ	NEZ	ostatní	nevoliči
ČSSD	1,00									
KSČM	0,05	1,00								
ODS	0,39**	-0,38**	1,00							
KDU-ČSL	0,30**	0,00	-0,09	1,00						
US-DEU	0,29**	-0,53**	0,72**	-0,14	1,00					
SNK	0,43**	-0,57**	0,85**	-0,08	0,84**	1,00				
SZ	0,42**	-0,52**	0,79**	0,14	0,66**	0,81**	1,00			
NEZ	-0,10	0,15	0,13	-0,23*	-0,02	0,01	0,01	1,00		
ostatní	0,25*	0,05	0,41**	0,33**	0,16	0,16	0,38**	0,16	1,00	
nevoliči	-0,57**	0,23*	-0,83**	-0,36**	-0,63**	-0,77**	-0,81**	-0,13	-0,53**	1,00

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

* statisticky významné na 0,05; ** statisticky významné na 0,01.

3. 3 Voličská mobilita – ekologické usuzování

Analýza korelace územní volební podpory politických stran je užitečná pro zjištění, zda strany získávají volební podporu ve stejných či odlišných oblastech a nakolik se v tomto od sebe jednotlivé strany odlišují. Srovnání korelačních koeficientů pro jednotlivé volby (v tomto případě srovnání voleb v roce 2002 a 2004) umožňuje odhalit změny ve struktuře voličské podpory. Nevýhodou je, že není schopná odhalit voličské přesuny mezi jednotlivými stranami. K tomu lze využít tzv. ekologické usuzování, což je v tomto případě statistická operace, kdy jsou logity volební podpory v procentech přizpůsobeny marginálním četnostem skutečné volební podpory jednotlivých stran. Tento proces probíhá komplexní iterační procedurou, kterou je možné využít ve statistickém programu ECOL (popsáno v Thomsen 1987). S pomocí metody ekologického usuzování je možné odhadovat přesuny hlasů mezi každými dvěma politickými stranami v po sobě následujících volbách na základě znalosti volebních zisků a účasti v jednotlivých okresech. Validita tohoto způsobu výpočtu volebních přesunů byla ukázána při srovnání těchto výsledků s těmi, které pocházely z rozsáhlých dotazníkových šetření v západní Evropě (Thomsen et. al 1990). Výhodnost této metody odhadu voličských přesunů roste s tím, čím méně jsou dostupná reprezentativní a rozsáhlá dotazníková šetření po volbách. Zároveň je možné pomocí této metody odhadovat volební přesuny i v jednotlivých regionech, pro něž většinou dotazníková šetření nejsou dostupná.

Voličské přesuny byly nejprve spočítány na základě dat o volební podpoře stran mezi všemi oprávněnými voliči v jednotlivých okresech (viz tabulky 3. 6 – 3. 8). Tabulka 3. 8, která uvádí absolutní četnosti přesunů voličů, obsahuje marginální četnosti celkové volební podpory jednotlivých stran, jež se úplně detailně neshodují jak s celkovou podporou jednotlivých stran ve volbách, tak ani mezi sebou navzájem. Důvodů této skutečnosti je několik. V první řadě to je odlišný počet voličů,

kterí mohli volit ve volbách v roce 2002, od počtu voličů, kteří mohli volit v roce 2004, a to o dvacet tisíc voličů. Přes rozdílný počet voličů logika tabulky vyžaduje, aby pro oboje volby byl uveden jediný a stejný počet voličů. Statistický program ECOL proto prezentuje hodnoty, které se blíží průměru mezi oběma hodnotami celkového počtu voličů. Celkové volební zisky jednotlivých politických stran prezentované v těchto tabulkách se výrazně neodlišují od skutečných volebních zisků, neboť největší odlišnost se pohybuje okolo tří desetin procenta.

Podpora ČSSD ve volbách do Evropského parlamentu oproti volbám do Poslanecké sněmovny klesla na sedminu. Důvod tohoto poklesu spočívá ve velké míře v tom, že voliči ČSSD z roku 2002 nebyli ochotni v roce 2004 přijít k volbám. Celkem 80 % voličů ČSSD z roku 2002 se voleb do Evropského parlamentu nezúčastnilo, což je nejvyšší číslo ze všech parlamentních stran. Relativně malá

Tabulka 3. 6 Přesuny voličů mezi volbami do Poslanecké sněmovny (2002) a volbami do Evropského parlamentu (2004) – řádková procenta

2002\2004	ČSSD	KSČM	ODS	KDU-ČSL	US-DEU	SNK	SZ	NEZ	ostatní	nevoliči	celkem
ČSSD	5,1	5,5	0,9	3,3	0,3	1,1	0,5	1,9	1,7	79,7	100,0
KSČM	0,7	34,1	0,2	0,6	0,1	0,1	0,1	2,3	1,1	60,8	100,0
ODS	1,9	0,3	51,6	0,2	1,0	13,1	2,0	2,2	2,0	25,8	100,0
Koalice	7,3	0,9	4,7	21,2	0,7	4,2	2,2	1,6	7,5	49,7	100,0
SN	1,3	2,1	1,3	2,7	0,3	1,2	0,6	2,0	3,5	84,9	100,0
SZ	2,1	1,1	4,1	0,6	0,7	3,9	3,0	2,9	1,9	79,7	100,0
ostatní	1,5	2,5	1,6	1,2	0,3	1,0	0,6	4,3	7,0	80,0	100,0
nevoliči	1,2	2,0	1,1	0,4	0,4	1,4	0,6	2,4	0,8	89,6	100,0
celkem	2,5	5,7	8,5	2,7	0,5	3,1	0,9	2,3	2,0	71,8	100,0

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty pomocí programu ECOL.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Tabulka 3. 7 Přesuny voličů mezi volbami do Poslanecké sněmovny (2002) a volbami do Evropského parlamentu (2004) – sloupcová procenta

2002\2004	ČSSD	KSČM	ODS	KDU-ČSL	US-DEU	SNK	SZ	NEZ	ostatní	nevoliči	celkem
ČSSD	36,0	16,7	1,9	21,5	11,3	6,2	10,0	14,2	14,8	19,4	17,5
KSČM	3,2	63,8	0,2	2,5	1,2	0,4	1,0	10,7	5,8	9,1	10,7
ODS	10,8	0,7	86,2	0,9	30,9	59,6	31,9	13,5	13,6	5,1	14,2
Koalice	24,3	1,3	4,6	64,7	11,7	11,1	20,5	5,7	30,4	5,7	8,3
SN	0,9	0,6	0,3	1,6	1,1	0,6	1,0	1,4	2,7	1,9	1,6
SZ	1,1	0,3	0,7	0,3	2,1	1,7	4,6	1,7	1,3	1,5	1,4
ostatní	2,6	1,9	0,8	1,9	2,9	1,4	2,7	8,0	14,7	4,8	4,3
nevoliči	21,2	14,7	5,3	6,6	38,9	19,1	28,3	44,7	16,8	52,6	42,1
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty pomocí programu ECOL.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Tabulka 3. 8 Přesuny voličů mezi volbami do Poslanecké sněmovny (2002) a volbami do Evropského parlamentu (2004) – absolutní četnosti

2002\2004	ČSSD	KSČM	ODS	KDU-ČSL	US-DEU	SNK	SZ	NEZ	ostatní	nevoliči	celkem
ČSSD	73 705	78 923	13 275	48 048	4 465	16 042	7 409	27 183	24 954	1 151 511	1 445 515
KSČM	6 456	301 916	1 367	5 621	476	926	714	20 418	9 751	538 668	886 313
ODS	22 197	3 287	603 800	2 019	12 234	153 107	23 577	25 822	22 894	301 901	1 170 839
Koalice	49 792	6 230	32 262	144 469	4 650	28 452	15 138	10 903	51 329	339 059	682 283
SN	1 782	2 847	1 795	3 600	424	1 555	737	2 720	4 635	113 127	133 221
SZ	2 332	1 269	4 658	662	819	4 391	3 384	3 304	2 157	90 347	113 322
ostatní	5 259	8 962	5 608	4 221	1 151	3 508	1 997	15 261	24 787	282 313	353 067
nevoliči	43 345	69 463	37 453	14 715	15 420	49 109	20 945	85 383	28 339	3 121 203	3 485 376
celkem	204 868	472 897	700 217	223 354	39 640	257 090	73 901	190 994	168 845	5 938 130	8 269 935

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty pomocí programu ECOL.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

část voličů přešla od ČSSD ke KSČM (přibližně 5,5 % voličů ČSSD v roce 2004), přesto ale tato skupina voličů tvořila největší přesun voličů, který se odehrál mezi politickými stranami. Současně voliči ČSSD přecházeli ve výrazném počtu k ODS, SNK-ED, KDU-ČSL a Nezávislým (tyto strany volilo celkem dvakrát tolik voličů ČSSD z roku 2002 než samotnou ČSSD!). Voliče ČSSD v roce 2004 tvořili z jedné třetiny její voliči z roku 2002, z jedné čtvrtiny bývalí voliči Koalice, z jedné pětiny nevoliči z roku 2002 a dále z deseti procent bývalí voliči ODS.

KSČM oproti ČSSD tak výraznou změnu ve volební podpoře nezaznamenala. Její absolutní volební podpora se snížila o téměř polovinu, což je více než v případě ODS. Současně více než polovina voličů KSČM z roku 2002 vůbec nepřišla v roce 2004 k volbám, což je větší ztráta než u ODS a bývalé Koalice. Toto číslo překvapí, vezmeme-li v úvahu představu o disciplinovaných voličích KSČM. V tomto případě mohl hrát velkou roli fakt, že šlo o volby do Evropského parlamentu, neboť KSČM před referendem o vstupu do EU a v průběhu kampaně před volbami do Evropského parlamentu zastávala negativní postoj k EU. Tím mohla své příznivce přesvědčit o nesouhlasu se vstupem do EU, který není třeba podpořit účastí ve volbách do Evropského parlamentu. KSČM uspěla ve volbách v roce 2004 zvláště díky tomu, že se jí podařilo zmobilizovat více než 30 % svých voličů z roku 2002 a zároveň na svou stranu přetáhla část voličů ČSSD. Ti v roce 2004 tvořili necelou jednu pětinu volební podpory KSČM. Ostatní přesuny – ať už ke KSČM či od ní – byly relativně nepodstatné až na přesun 2,3 % voličů z roku 2002 k Nezávislým. Bývalí komunističtí voliči tvořili necelých deset procent voličů Nezávislých.

Obdobně stabilní volební podporu jako KSČM má i ODS, jíž se podařilo udržet si podporu celkem 50 % voličů z roku 2002, což je největší procento ze všech stran. Tito „tradiční“ voliči ODS tvořili více než čtyři pětiny podpory strany v roce 2004. ODS zaznamenala nepatrné přírůstky voličů od ČSSD a Koalice. Více než 13 procent voličů ODS z roku 2002 přesunulo svou podporu k SNK-ED, kde tvořili více než 30 % jejich podpory. Voliči Koalice, kterou v roce 2002 tvořily KDU-ČSL a US-DEU, se voleb do Evropského parlamentu z větší části nezúčastnili (49,7 %). Z těch voličů Koalice v roce 2002, kteří se voleb v roce 2004 zúčastnili, podpořila velká část KDU-ČSL a ČSSD a částečně i SNK-ED. Zdá se, že ti voliči, kteří ve svazku Koalice preferovali spíše US-DEU, dali v roce 2004 přednost SNK-ED nebo ODS. Volební koalice ULD získala velmi málo voličů bývalé Koalice. Volební podpora Koalice v roce 2002 byla zároveň dílem tradičních voličů KDU-ČSL, kteří ve volbách v roce 2004 volili svou

domovskou stranu (celkem 21,2 % procent voličů Koalice). Volební zisk KDU-ČSL v roce 2004 byl z více než 60 % dílem bývalých voličů Koalice a z jedné pětiny dílem bývalých voličů ČSSD. Volební zisky ULD, resp. US-DEU a SNK-ED v roce 2004 byly sice v absolutních číslech odlišné (více než šestinásobný zisk SNK-ED), současně ale byly tvořeny přibližně ve stejných poměrech elektoráty jednotlivých politických stran. US-DEU a SNK-ED z velké části uspokojovaly ve volbách do Evropského parlamentu obdobnou poptávku voličů.

3. 4 Voličská mobilita – validizace závěrů pomocí dotazníkového šetření

Výsledky, které jsem získal pomocí statistického programu ECOL, který provádí ekologické usuzování na základě volebních dat z jednotlivých volebních obvodů, nemusí být úplně přesné, neboť při výpočtu dochází k usuzování z agregovaných dat za celé volební jednotky na jednání jednotlivců. Proto je nutné výsledky externě validizovat, tj. porovnat s informacemi, které lze získat z dotazníkových šetření, která získávají informace o individuálním chování voličů. Nevýhodou validizace informací pomocí dotazníkového šetření je nicméně skutečnost, že respondenti mají tendenci upravovat své odpovědi podle toho, aby vypadali v očích tazatele dobře (myšleno v co nejširším významu). Důsledkem toho bývá nadreprezentace těch, kteří se voleb účastnili, neboť respondenti se snaží o sobě vytvořit obraz odpovědného občana. Zároveň však respondenti chtějí vypadat v očích tazatele konzistentně, s čímž určitě není v souladu výpověď, že v jedněch volbách respondent hlasoval pro komunistickou stranu a v těch následujících pro pravicovou konzervativní či liberální stranu (k problému viz Swaddle, Heath 1989; Highton, Wolfinger 2001).

Se znalostí těchto omezení použiji k validizaci závěrů o voličské mobilitě datový soubor ze šetření European Election Study 2004 v ČR, které bylo provedeno krátce po volbách do Evropského parlamentu (informace o šetření viz přílohu). Při vytvoření tabulky voličských přesunů jsem označil odpovědi těch respondentů, kteří si nemohli na svou volbu vzpomenout či nevěděli, zda se vůbec voleb zúčastnili, jako chybějící odpovědi. Soubor odpovědí se tak z celkových 889 respondentů starších 18 let snížil na 756, a to zvláště vzhledem k tomu, že si relativně velká část respondentů nedokázala vzpomenout na to, pro kterou stranu hlasovali ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (viz tabulky 3. 9 – 3. 11). Velikost souboru je také relativně velkým omezením pro přesnou ana-

Tabulka 3. 9 Přesuny voličů mezi volbami do Poslanecké sněmovny (2002) a volbami do Evropského parlamentu (2004) – řádková procenta

2002\2004	ČSSD	KSČM	ODS	KDU-ČSL	SNK	NEZ	US-DEU	SZ	ostatní	nevoliči	celkem
ČSSD	22,8	10,1	7,6	1,9	3,8	5,1	0,0	1,3	3,8	43,7	100,0
KSČM	1,2	68,6	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	2,3	26,7	100,0
ODS	1,1	0,6	67,4	0,6	2,9	0,6	0,6	1,1	1,7	23,4	100,0
Koalice	0,0	0,0	4,5	46,3	10,4	3,0	0,0	1,5	0,0	34,3	100,0
SNK	0,0	0,0	20,0	0,0	0,0	20,0	0,0	0,0	20,0	40,0	100,0
SZ	0,0	0,0	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	42,9	0,0	42,9	100,0
ostatní	0,0	2,3	22,7	4,5	6,8	2,3	0,0	0,0	22,7	38,6	100,0
nevoliči	0,9	0,0	3,3	0,5	1,4	0,9	0,0	1,4	1,4	90,2	100,0
celkem	5,4	10,2	20,0	5,2	3,2	2,1	0,1	1,5	3,3	49,1	100,0

Zdroj: European Election Study 2004: Česká republika, Sociologický ústav AV ČR, nevážený soubor.

Tabulka 3. 10 Přesuny voličů mezi volbami do Poslanecké sněmovny (2002) a volbami do Evropského parlamentu (2004) – sloupcová procenta

2002\2004	ČSSD	KSČM	ODS	KDU-ČSL	SNK	NEZ	US-DEU	SZ	ostatní	nevoliči	celkem
ČSSD	87,8	20,8	7,9	7,7	25,0	50,0	0,0	18,2	24,0	18,6	20,9
KSČM	2,4	76,6	0,0	0,0	0,0	6,3	0,0	0,0	8,0	6,2	11,4
ODS	4,9	1,3	78,1	2,6	20,8	6,3	100,0	18,2	12,0	11,1	23,1
Koalice	0,0	0,0	2,0	79,5	29,2	12,5	0,0	9,1	0,0	6,2	8,9
SNK	0,0	0,0	0,7	0,0	0,0	6,3	0,0	0,0	4,0	0,5	0,7
SZ	0,0	0,0	0,0	2,6	0,0	0,0	0,0	27,3	0,0	0,8	0,9
ostatní	0,0	1,3	6,6	5,1	12,5	6,3	0,0	0,0	40,0	4,6	5,8
nevoliči	4,9	0,0	4,6	2,6	12,5	12,5	0,0	27,3	12,0	52,0	28,3
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: European Election Study 2004: Česká republika, Sociologický ústav AV ČR, nevážený soubor.

Tabulka 3. 11 Přesuny voličů mezi volbami do Poslanecké sněmovny (2002) a volbami do Evropského parlamentu (2004) – absolutní četnosti

2002\2004	ČSSD	ODS	KSČM	KDU-ČSL	SNK	NEZ	US-DEU	SZ	ostatní	nevoliči	celkem
ČSSD	36	12	16	3	6	8	0	2	6	69	158
ODS	2	118	1	1	5	1	1	2	3	41	175
KSČM	1	0	59	0	0	1	0	0	2	23	86
Koalice	0	3	0	31	7	2	0	1	0	23	67
SNK	0	1	0	0	0	1	0	0	1	2	5
SZ	0	0	0	1	0	0	0	3	0	3	7
ostatní	0	10	1	2	3	1	0	0	10	17	44
nevoliči	2	7	0	1	3	2	0	3	3	193	214
celkem	41	151	77	39	24	16	1	11	25	371	756

Zdroj: European Election Study 2004: Česká republika, Sociologický ústav AV ČR, nevážený soubor.

lýzu, neboť volební přesuny u některých stran jsou popisovány na základě několika málo případů. Dalším omezením je výrazná nadreprezentace respondentů, kteří tvrdili, že v roce 2002 volili ODS, což svědčí pro tezi, že respondenti se snažili odpovídat konzistentně a svou volbu v roce 2002 uzpůsobili volbě z roku 2004.

Občané v analyzovaném datovém souboru výrazně nadhodnotili svou účast ve volbách do Evropského parlamentu, neboť se jich zúčastnila více než polovina respondentů (voleb do PS se zúčastnilo 73 % respondentů). I tak ale data ukazují obdobné trendy ve volební účasti bývalých voličů jednotlivých stran jako výsledky ekologické analýzy. V největším počtu se voleb do Evropského parlamentu zúčastnili ti voliči, kteří v roce 2002 volili ODS (77 %) a KSČM (73 %). V nejmenším počtu naopak bývalí voliči ČSSD (celkem 56 %). Největší podíl voličů tak ČSSD neodlákaly opoziční strany a zvláště KSČM, ale to, že se tito občané z velké části voleb neúčastnili. Dotazníkové šetření zároveň naznačuje, že voliči ČSSD z roku 2002 nepřešli k KSČM v takové míře, v jaké to naznačovaly výsledky ekologického usuzování (poměr mezi přesuny byl v případě dotazníkového šetření 2,2:1 ve prospěch ČSSD a v případě ekologického usuzování 1:1).

V obecné rovině analýza voličských přesunů na základě dat z dotazníkového šetření nepřináší tak podobné výsledky s výsledky z ekologického usuzování jako v případě volební účasti. Největší odlišnosti lze zaznamenat ohledně volebních přesunů směrem k a od ČSSD. Respondenti velkých stran totiž deklarovali velmi zřetelně, že se od své strany neodchýlili – ti, co ve volbách do Evropského parlamentu hlasovali pro některou z parlamentních stran, z více než 75 % hlasovali pro stejnou stranu ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (88 % v případě ČSSD, 78 % v případě ODS, 77 % v případě KSČM a 80 % v případě KDU-ČSL). Zatímco v případě KDU-ČSL, KSČM a ODS tyto vysoké podíly jsou v průměru o 20 % vyšší než ty, které byly zjištěny na základě ekologického usuzování, tak v případě ČSSD je rozdíl 50 %. Důležitý není pouze výrazný procentní rozdíl, ale i pomyslné pořadí v pevnosti voličské identifikace se stranou, když ČSSD v případě dotazníkového šetření měla nejpevnější jádro a v případě ekologického usuzování nejméně pevné jádro voličů. Tato diskrepance může být na jedné straně dána chybou při měření (již zmíněná snaha respondentů vypadat konzistentně ve svých odpovědích), zároveň však může znamenat to, že k volbám do Evropského parlamentu přišli ti skalní voliči jednotlivých stran, kteří své strany z velké části pravidelně volí, a ekologická analýza v tomto směru nedokázala zachytit tento trend. Vzhledem k tomu, že údaje z ekologické analýzy jsou relativně přesné v jiných oblastech (volební účast, podpora a voličské přesuny ostatních stran) a že dotazníková šetření mohou obsahovat chybu vzhledem ke snaze respondentů odpovídat konzistentně, jsem přesvědčen o větší přesnosti dat o voličských přesunech z ekologické analýzy.

3. 5 Volební rozhodování a třídní struktura

Výrazný pokles volební účasti a stranické přesuny mezi jednotlivými stranami se výrazně projeví i ve struktuře elektorátu jednotlivých stran. Vztah nicméně působí opačně – pouze určití voliči podpořili jednotlivé politické strany. Kteří voliči podpořili jaké strany? Došlo v tomto směru k nějaké proměně v porovnání s volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2002? Jak se proměnily elektoráty jednotlivých stran a nakolik si jsou podobné? K zodpovězení těchto otázek použiji korelační analýzu logitů volební podpory jednotlivých stran mezi oprávněnými voliči a logitů podílu jednotlivých společenských tříd ve společnosti (o zdroji dat viz Přílohu 1). Zároveň provedu ekologickou analýzu vztahu mezi třídní strukturou okresů a volební podporou jednotlivým stranám, která je obdobou ekologické analýzy volebních přesunů.

Korelační analýza odhalila výrazné změny ve složení elektorátu ČSSD, SNK-ED, bývalých stran Koalice (viz tabulky 3. 12 a 3. 13). V případě ODS byla podpora strany z hlediska třídní struktury v roce 2004 téměř stejná jako v roce 2002 a v případě KSČM došlo k oslabení vztahu mezi třídní strukturou a podporou strany; i tak je ale podpora KSČM stále výrazně determinovaná s tím, že strana má nízkou podporu mezi vyššími třídami (řídící pracovníci, vědečtí a duševní pracovníci, techničtí, zdravotničtí a pedagogičtí pracovníci) a vysokou podporu mezi nižšími třídami (nezaměstnaní, důchodci, kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci ve městech i v zemědělství). V případě ČSSD byl její elektorát v roce 2002 tříděně vymezen, s tím, že ji volili převážně voliči nižších tříd stejně jako v případě KSČM, nicméně v mnohem menší polaritě; korelační koeficienty dosahují totiž maximálně hodnoty +/-0,4. V roce 2002 se nicméně znaménka obrátila a volební podpora ČSSD byla silněji zkorelovaná s podílem osob z vyšších tříd, spíše než z nižších. V tomto směru se elektorát ČSSD odchýlil od podoby s KSČM směrem spíše k ODS a jiným pravicovým stranám. Proměna elektorátu

může být způsobena celkovým poklesem volební podpory ČSSD a tím, kdo z velké části způsobil tento propad strany ve volbách do Evropského parlamentu, mohou být voliči nižších tříd, kteří se voleb nezúčastnili nebo přešli ke KSČM.

Strany bývalé Koalice se rozešly směrem ke svým voličským segmentům, které je podporovaly v roce 1998; v případě US-DEU již v mnohem menším počtu. Volební podpora KDU-ČSL byla v roce 2004 negativně zkorelovaná s podílem osob z vyšších tříd, jako jsou vedoucí a řídicí pracovníci, úředníci, techničtí, pedagogičtí a zdravotničtí pracovníci a hlavně pracovníci ve službách a obchodě. Naopak pozitivně zkorelovaná je volební podpora KDU-ČSL s podílem důchodců, pracovníků v zemědělství a lesnictví a řemeslníků. US-DEU v roce 2004 podporovali spíše voliči z vyšších tříd a elektorát US-DEU se výrazně blíží voličům ODS. Obě úspěšná uskupení nezávislých (SNK-ED a Nezávislí) mají strukturálně odlišný elektorát. Zatímco voliči SNK-ED se rekrutují z vyšších tříd (přibližně ve stejné míře jako v případě ODS), tak volební podpora Nezávislých není statisticky významná s žádnou třídní skupinou (!). Procentní vyjádření podpory jednotlivých třídních skupin politickým stranám ve volbách do Evropského parlamentu ukazují tabulky 3. 14 – 3. 16.

Tabulka 3. 12 Korelace volební podpory politických stran ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 a třídní struktury (Pearsonova korelace logitů volební podpory mezi oprávněnými voliči a podílu jednotlivých tříd v populaci)

	ČSSD	KSČM	ODS	KDU-ČSL	US-DEU	SNK-ED	SZ	NEZ	nevoliči
vedoucí a řídicí pracovníci	0,12	-0,49**	0,71**	-0,19	0,58**	0,67**	0,69**	0,00	-0,52**
vědečtí a odborní duševní pracovníci	0,41**	-0,56**	0,65**	0,01	0,68**	0,84**	0,84**	-0,09	-0,66**
techničtí, zdravotničtí a pedagogičtí pracovníci	0,33**	-0,50**	0,75**	-0,13	0,69**	0,85**	0,80**	0,01	-0,65**
nižší administrativní pracovníci (úředníci)	0,22*	-0,37**	0,74**	-0,30**	0,69**	0,80**	0,69**	0,08	-0,57**
provozní pracovníci ve službách a obchodě	-0,31**	-0,08	0,11	-0,62**	0,15	0,13	-0,04	0,20	0,20
kvalifikovaní dělníci v zemědělství a lesnictví	-0,17	0,43	-0,25*	0,33**	-0,48**	-0,55**	-0,49**	0,08	0,17
řemeslníci a kvalifikovaní výrobci	-0,28**	0,40**	-0,51**	0,25*	-0,59**	-0,71**	-0,62**	0,04	0,44**
obsluha strojů a zařízení	-0,38**	0,47**	-0,51**	-0,01	-0,61**	-0,72**	-0,72**	0,08	0,58**
pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	-0,36**	0,42**	-0,44**	-0,25*	-0,55**	-0,62**	-0,56**	0,11	0,55**
příslušníci armády	0,05	0,33	-0,09	0,19	-0,30*	-0,22*	-0,18	-0,03	0,05
nezaměstnaní	-0,32**	0,26*	-0,81**	-0,17	-0,59**	-0,63**	-0,64**	-0,03	0,77**
důchodci	0,46**	0,33**	-0,17	0,37**	-0,15	-0,20	-0,19	-0,08	-0,06

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

* statisticky významné na 0,05; ** statisticky významné na 0,01.

Tabulka 3. 13 – Korelace volební podpory politických stran ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a třídní struktury (Pearsonova korelace logitů volební podpory mezi oprávněnými voliči a podílu jednotlivých tříd v populaci)

	ČSSD	KSČM	ODS	KOALICE	SN	SZ	nevoliči
vedoucí a řídicí pracovníci	-0,39**	-0,68**	0,73**	0,24*	-0,19	0,39**	-0,12
vědečtí a odborní duševní pracovníci	-0,18	-0,79**	0,68**	0,42**	-0,24*	0,42**	-0,23*
techničtí, zdravotničtí a pedagogičtí pracovníci	-0,26*	-0,78**	0,79**	0,33**	-0,18	0,43**	-0,21*
nižší administrativní pracovníci (úředníci)	-0,23*	-0,66**	0,79**	0,19	-0,35**	0,37**	-0,15
provozní pracovníci ve službách a obchodě	-0,39**	-0,08	0,22*	-0,46**	-0,46**	0,14	0,45**
kvalifikovaní dělníci v zemědělství a lesnictví	0,23*	0,56**	-0,33**	0,04	0,54**	-0,30**	-0,27**
řemeslníci a kvalifikovaní výrobci	0,24*	0,62**	-0,56**	-0,12	0,44**	-0,30**	-0,02
obsluha strojů a zařízení	0,18	0,68**	-0,54	-0,38**	0,35**	0,33**	0,16
pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	-0,05	0,59**	-0,45**	-0,51**	0,05	-0,08	0,36**
nezaměstnaní	0,08	0,51**	-0,76**	-0,57**	-0,19	-0,27**	0,66**
důchodci	0,41**	0,28**	-0,27*	0,19	0,09	-0,27**	-0,29**

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

* statisticky významné na 0,05; ** statisticky významné na 0,01.

Tabulka 3. 14 Vztah volební podpory politických stran ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 a třídní struktury (řádkové četnosti)

	ČSSD	KSČM	ODS	KDU-ČSL	US-DEU	SNK-ED	SZ	NEZ	ostatní	nevoliči	celkem
vedoucí a řídicí pracovníci	2,7	2,0	21,0	1,4	0,7	4,3	1,6	2,4	2,7	61,3	100,0
vědečtí a odborní duševní pracovníci	6,7	0,9	31,9	1,3	1,6	18,5	4,6	1,7	2,0	30,8	100,0
techničtí, zdravotničtí a pedagogičtí pracovníci	4,2	2,0	21,1	1,5	0,9	7,8	1,8	2,7	2,0	56,0	100,0
nižší administrativní pracovníci (úředníci)	3,4	2,1	35,0	0,6	1,3	12,2	2,0	2,9	1,9	38,6	100,0
provozní pracovníci ve službách a obchodě	1,3	5,8	2,8	1,0	0,4	0,8	0,4	3,5	1,3	82,9	100,0
kvalifikovaní dělníci v zemědělství a lesnictví	0,5	36,8	1,8	3,2	0,1	0,3	0,2	1,1	2,5	53,5	100,0
řemeslníci a kvalifikovaní výrobci	1,0	6,2	1,4	4,0	0,1	0,3	0,2	2,1	2,6	81,9	100,0
obsluha strojů a zařízení	0,5	10,5	1,2	2,1	0,1	0,3	0,2	1,9	1,4	81,7	100,0
pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	0,7	12,2	1,4	1,3	0,1	0,3	0,2	2,1	1,3	80,2	100,0
nezaměstnaní	0,3	8,3	0,2	1,2	0,1	0,2	0,1	1,2	0,2	88,2	100,0
důchodci	3,2	6,1	3,4	4,1	0,3	0,9	0,5	2,3	2,5	76,7	100,0
ostatní	1,6	3,6	5,5	3,6	0,4	1,4	0,8	2,5	2,5	78,1	100,0
celkem	2,5	5,7	8,5	2,7	0,5	3,1	0,9	2,3	2,0	71,8	100,0

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty pomocí programu ECOL.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Tabulka 3. 15 Vztah volební podpory politických stran ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 a třídní struktury (sloupcové četnosti)

	ČSSD	KSČM	ODS	KDU-ČSL	US-DEU	SNK-ED	SZ	NEZ	ostatní	nevoliči	celkem
vedoucí a řídicí pracovníci	4,0	1,3	9,2	1,9	5,7	5,2	6,5	3,8	4,9	3,2	3,7
vědečtí a odborní duševní pracovníci	14,8	0,8	20,6	2,6	18,2	32,6	27,9	4,1	5,2	2,3	5,5
techničtí, zdravotničtí a pedagogičtí pracovníci	22,3	4,7	32,7	7,3	25,7	33,0	25,9	15,1	12,6	10,2	13,1
nižší administrativní pracovníci (úředníci)	4,3	1,1	13,0	0,7	8,8	12,3	7,1	3,9	2,9	1,7	3,1
provozní pracovníci ve službách a obchodě	3,7	7,2	2,3	2,6	5,2	1,7	2,9	10,7	4,5	8,2	7,1
kvalifikovaní dělníci v zemědělství a lesnictví	0,2	7,3	0,2	1,3	0,2	0,1	0,2	0,6	1,4	0,8	1,1
řemeslníci a kvalifikovaní výrobci	4,8	12,9	2,0	17,5	3,6	1,2	2,8	10,8	15,0	13,5	11,8
obsluha strojů a zařízení	1,4	11,9	0,9	5,1	1,7	0,6	1,1	5,3	4,3	7,3	6,4
pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	1,1	8,5	0,7	2,0	1,1	0,4	1,0	3,5	2,5	4,4	4,0
nezaměstnaní	0,8	8,5	0,2	2,7	0,9	0,3	0,5	3,0	0,5	7,2	5,9
důchodci	35,2	28,8	11,0	41,5	18,7	7,6	14,2	26,8	32,7	28,9	27,1
ostatní	7,3	6,9	7,2	14,8	10,0	5,0	9,7	12,2	13,5	12,1	11,1
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty pomocí programu ECOL.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Tabulka 3. 16 Vztah volební podpory politických stran ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 a třídní struktury (absolutní četnosti)

	ČSSD	KSČM	ODS	KDU- ČSL	US- DEU	SNK- ED	SZ	NEZ	ostatní	nevoliči	celkem
vedoucí a řídicí pracovníci	8 189	6 033	64 509	4 342	2 264	13 292	4 821	7 320	8 237	188 450	307 455
vědečtí a odborní duševní pracovníci	30 433	3 909	144 442	5 773	7 238	83 884	20 653	7 901	8 879	139 517	452 629
techničtí, zdravotničtí a pedagogičtí pracovníci	45 808	22 265	229 559	16 425	10 215	84 964	19 182	28 808	21 375	608 127	1 086 728
nižší administrativní pracovníci (úředníci)	8 832	5 357	90 984	1 463	3 486	31 791	5 229	7 535	4 872	100 094	259 644
provozní pracovníci ve službách a obchodě	7 624	34 172	16 153	5 797	2 083	4 418	2 166	20 553	7 581	485 883	586 430
kvalifikovaní dělníci v zemědělství a lesnictví	437	34 653	1 733	3 005	94	314	153	1 059	2 327	50 287	94 059
řemeslníci a kvalifikovaní výrobci	9 767	61 202	14 110	39 136	1 446	3 204	2 099	20 727	25 303	803 004	979 997
obsluha strojů a zařízení	2 891	56 147	6 452	11 368	685	1 581	848	10 207	7 313	435 876	533 367
pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	2 299	40 234	4 662	4 429	447	1 103	730	6 784	4 268	263 876	328 832
příslušníci armády	1 046	6 481	2 548	1 463	123	479	268	838	1 020	33 465	47 732
nezaměstnaní	1 699	40 462	1 089	6 017	365	845	395	5 655	779	429 632	486 939
důchodci	72 302	136 221	77 425	92 908	7 411	19 475	10 550	51 339	55 365	1 721 377	2 244 374
ostatní	13 881	26 427	48 324	31 587	3 856	12 311	6 949	22 583	21 813	686 707	874 440
celkem	205 208	473 563	701 988	223 715	39 714	257 661	74 042	191 309	169 133	5 946 295	8 282 627

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty pomocí programu ECOL.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

4. Závěr

Volby do Evropského parlamentu v roce 2004 přinesly pokračování trendu poklesu volební účasti, a to jak ve starých členských zemích, tak v nových. Pro nově vstupující státy měly tyto volby výrazný symbolický aspekt, neboť jejich občané se mohli měsíc a půl po vstupu do EU výrazným způsobem podílet na ustavování důležité evropské politické instituce. Voleb se zúčastnilo v těchto nových státech pouze necelých 27 % občanů. Při prvním pohledu by se mohlo zdát, že tak výrazná volební neúčast (zvláště ve srovnání s volební účastí v národních parlamentních volbách) byla způsobena nevěrohodností evropského integračního projektu či nesouhlasem s ním. Detailnější analýzy ale ukazují, že volební neúčast byla způsobena nedůvěrou v politiku jako takovou, nespokojeností s politiky a stranami a nízkou důvěrou v to, že účast ve volbách něco změní. Postoje k evropské integraci mají v tomto smyslu nepatrný význam. Postoje týkající se nedůvěry v politiku a možnost něco změnit jsou ale v evropských společnostech přítomny již dlouhodobě a neobjeví se pouze tehdy, když se konají volby do Evropského parlamentu. Proto odpovědi na to, co způsobuje pokles volební účasti mezi národními parlamentními volbami a volbami do Evropského parlamentu, nelze hledat pouze v těchto politických postojích, ale i v nějakých dalších politických motivacích občanů a jejich zvažování užitečnosti účasti ve volbách. Hledání nástrojů jejich zjišťování tak zůstává velkou výzvou evropské politické sociologie.

Nízká volební účast, ať už byla způsobená jakýmkoli důvody, zapříčinila celkový pokles volební podpory jednotlivých stran. Tento pokles nebyl uniformní, tj. volební podpora většiny stran poklesla v strukturně odlišných částech republiky jiným způsobem. Tyto ztráty voličské podpory mohly být způsobeny nejen celkově nižší volební účastí, ale i přesuny podpory z jedné strany k druhé (oba tyto procesy potom byly ovlivněny sociální strukturou společnosti). Vliv volební neúčasti výrazně pozměnil míru podpory jednotlivých stran a vedl v největší míře ke ztrátám ČSSD (téměř 75 % voličů ČSSD z roku 2002 se voleb v roce 2004 nezúčastnilo). Ostatní strany již na volební neúčasti v takové míře jako ČSSD netrčely, neboť vliv neúčasti na jejich podporu byl obdobný. Pokles ČSSD nebyl způsoben pouze nízkou volební účastí, ale zároveň tím, že její voliči se identifikují velmi slabě s touto stranou a ani tak malá část voličů ČSSD z roku 2002, která se voleb v roce 2004 zúčastnila, nebyla loajální k ČSSD a hlasovala pro KSČM. Analýza třídní struktury ukázala, že to byli převážně voliči z nižších tříd, kteří se od ČSSD odklonili ke KSČM.

Překvapivé výsledky voleb do Evropského parlamentu v České republice (zvláště nízká volební účast a neúspěch vládních stran) vedly k základním otázkám po tom, v jaké míře se volební chování českých občanů pozměnilo. Tímto příspěvkem jsem se snažil do diskuze o trendech ve voličském chování přinést některé nové prvky, které vycházejí z ekologického usuzování z agregovaných dat na individuální chování. Některá omezení tohoto přístupu v textu zazněla. Opomenuto zůstalo jedno omezení – ekologická analýza může kalkulovat s interakcí velmi omezeného souboru dat, neboť jen některé informace jsou o obyvatelstvu veřejně dostupné v agregované podobě na úrovni například okresů či jiných jednotek. Podrobnější analýza interakčního efektu sociodemografických a třídních proměnných s proměnnými měřícími politické postoje a vliv tohoto efektu na volební podporu či samotnou účast by přinesla určitě i další poznatky k volebnímu chování.

Literatura

- Delwit, Pascal 2002. "Electoral Participation and the European Poll: A Limited Legitimacy." In Pascal Perrineau, Gérard Grunberg, Colette Ysmal (eds.): *Europe at the Polls: the European Elections of 1999*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.
- European Commission. 2004. *Post European Elections 2004 Survey*. Flash Eurobarometer 162. Brussels: European Commission.
- Highton, Benjamin, Raymond E. Wolfinger 2001. "Notes and Comments: The Political Implications of Higher Turnout". *British Journal of Political Science* 31 (1): 179–233.
- Kostadinova, Tatiana 2003. "Voter Turnout Dynamics in Post-Communist Europe". *European Journal of Political Research* 42 (6): 741–759.
- Lawson, Kay, Peter Merkel 1988. *When Parties Fail: Emerging Alternative Organizations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Marsh, Michael 1998. "Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections". *British Journal of Political Science* 28 (4): 591–607.
- Perrineau, Pascal, Gérard Grunberg, Colette Ysmal (eds.) 2002. *Europe at the Polls: the European Elections of 1999*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.
- Reif, Karlhien, Hermann Schmitt 1980. "Nine Second-Order Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results". *European Journal of Political Research* 8: 3–44.
- Reiter, H. L. 1989. "Party Decline in the West. A Sceptic's View". *Journal of Theoretical Politics* 1 (3): 325–348.
- Rose, Richard 2004. *Europe Expands, Turnout Falls. The Significance of the 2004 European Parliament Election*. Stockholm: IDEA (dostupné na http://www.idea.int/elections/voter_turnout_europe/EU_Elections_june04.pdf)
- Schmitt, Hermann, Sören Holmberg 1995. "Political Parties in Decline?" Pp. 95–133 in Hans-Dieter Klingemann, Dieter Fuchs (eds.): *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Swaddle, Keith, Anthony Heath 1989. "Official and Reported Turnout in the British General Elections of 1987". *British Journal of Political Science* 19 (4): 537–551.
- Topf, Richard 1995. "Electoral Participation". Pp. 27–51 in Hans-Dieter Klingemann, Dieter Fuchs (eds.): *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Thomsen, Soren Risberg 1987. *Danish Elections 1920–1979. A Logit Approach to Ecological Analysis and Inference*. Aarhus: Aarhus University, Politica.
- Thomsen, Soren Risberg, Sten Berglund, Ingemar Wörlund 1987. "Assessing the Validity of the Logit Method for Ecological Inference". *European Journal of Political Research* 19 (4): 441–477.
- van der Eijk, Cees 1999. "Why Some People Vote and Others do not". Pp. 13–55 in Hans Agné et al.: *Citizen Participation in European Politics*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.
- Wattenberg, Martin P. 2002 (2000). "The Decline of Party Mobilization". Pp. 64–76 in Russel J. Dalton, Martin P. Wattenberg (eds.): *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

Příloha 1: Informace o datových souborech použitých při analýzách

- **Dotazníkové šetření European Election Study 2004**

Sběr dat v české části European Election Study 2004 provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění ve dnech 18. 6. – 28. 6. 2004 na vzorku 889 respondentů starších 18 let. Vzorek respondentů byl vytvořen kvótním výběrem. Zodpovědnou osobou za organizování šetření byl Lukáš Linek. Šetření je součástí výzkumu, který proběhl v období po volbách do Evropského parlamentu ve všech členských zemích. Výzkum byl řízen skupinou evropských a amerických výzkumníků (Stefano Bartolini, European University Institute, Florence; Wouter van der Brug, University of Amsterdam; Cees van der Eijk, University of Amsterdam; Mark Franklin, Trinity College, Hartford CT; Dieter Fuchs, Stuttgart University; Pippa Norris, Harvard University; Michael Marsh, Trinity College Dublin; Hermann Schmidt, University of Mannheim; Jacques Thomassen, University of Twente a Gabor Toka, Central European University, Budapest).

Dotazník, který byl použit při dotazování v roce 2004, vycházel z velké části z dotazníků použitých v minulých European Election Studies v letech 1979, 1984, 1989, 1994 a 1999. Česká verze dotazníku je dostupná na <http://www.ees-homepage.net/index04.html>. Na stejné adrese lze nalézt i anglickou a německou verzi dotazníku. Dotazník se zaměřuje na několik aspektů volebního rozhodování: vystavení volební kampani, vliv mobilizačních aktérů na volební účast, vliv osobní motivace a zdrojů na volební účast, dvoustupňový model volebního rozhodování.

- **Data o volebním chování v České republice**

Data o volebním chování v České republice byla získána z internetových stránek věnovaných výsledkům voleb v České republice (www.volby.cz) a ze speciálních CD-romů věnovaných volbám. Data použitá v analýzách se týkají voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2002, referenda o vstupu do Evropské unie v roce 2003 a voleb do Evropského parlamentu v roce 2004. Data o volební účasti a stranické podpoře byla sestavena podle hodnot v jednotlivých okresech (Praha je pro volební účely rozdělena do 15 správních obvodů). Celkem bylo analyzováno 91 jednotek. V analýzách byly použity většinou procentní údaje o volební účasti a podpoře politických stran jako podíl na celkovém elektorátu daného okresu. Pro většinu analýz byla data převážena podle počtu obyvatel daného okresu.

- **Data o sociodemografických charakteristikách v jednotlivých okresech v České republice**

Data o sociodemografických charakteristikách obyvatelstva v jednotlivých okresech České republiky byla získána z více datových zdrojů. Údaje o nezaměstnanosti v letech 2002–2004 byly pro jednotlivé okresy získány ze statistik Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (<http://www.mpsv.cz/scripts/clanek.asp?lg=1&id=941>) k 31. 5. 2004, 30. 6. 2003, 30. 6. 2002. Praha je ve statistikách MPSV vedena jako jeden okres. Proto byly procentní údaje o nezaměstnanosti v Praze použity pro celou Prahu v nestejně výši.

Informace o průměrném příjmu byly získány z informací Českého statistického úřadu (<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/3105-02>), j. č. 2092-2002-2201, kód 3105-02. Jedná se o průměrnou mzdu zaměstnanců v roce 2001. Informace o podílu obyvatel, kteří žijí v obcích různé velikosti, byly získány z informací ČSU (<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/1303-03>), kód 1303-03. Jedná se o informace k datu 31. 12. 2002. Data o náboženském, vzdělanostním a třídním složení okresů byla získána z výsledných informací ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001 pomocí vyhledávání v datových publikacích pro jednotlivé okresy.

Příloha 2: Výsledky voleb do Evropského parlamentu (2004) ve srovnání s výsledky voleb do Poslanecké sněmovny (2002) a výsledky referenda o vstupu ČR do EU (2003)

Volby do Evropského parlamentu 2004

strana	hlasů	procent	křesel
ODS - Občanská demokratická strana	700 942	30,04	9
KSČM - Komunistická strana Čech a Moravy	472 862	20,26	6
SNK-ED - Sdružení nezávislých kandidátů a Evropští demokraté	257 278	11,0	23
KDU-ČSL - Křesťanská a demokratická unie-Československá strana lidová	223 383	9,57	2
ČSSD - Česká strana sociálně demokratická	204 903	8,78	2
NEZÁVISLÍ	191 025	8,18	2
SZ - Strana zelených	73 932	3,16	0
ULD - Unie liberálních demokratů	39 655	1,69	0
PB - Pravý blok	27 504	1,17	0
ostatní	141 378	6,13	0

Zdroj: Český statistický úřad.

Volby do Poslanecké sněmovny 2002

strana	hlasů	procent	křesel
ČSSD - Česká strana sociálně demokratická	1 440 279	30,20	70
ODS - Občanská demokratická strana	1 166 975	24,47	58
KSČM - Komunistická strana Čech a Moravy	882 653	18,51	41
Koalice (KDU-ČSL - Křesťanská a demokratická unie-Československá strana lidová; US-DEU - Unie svobody-Demokratická unie)	680 671	14,27	31
SN - Sdružení nezávislých	132 699	2,78	0
SZ - Strana zelených	112 929	2,36	0
ostatní	351 800	7,41	0

Zdroj: Český statistický úřad.

Srovnání volebních zisků jednotlivých stran ve volbách v roce 2002 a 2004 na celkovém počtu voličů (%)

strana	2004	2002
ČSSD - Česká strana sociálně demokratická	2,47	17,43
ODS - Občanská demokratická strana	8,46	14,12
KSČM - Komunistická strana Čech a Moravy	5,71	10,68
SNK-ED - Sdružení nezávislých kandidátů a Evropští demokraté	3,11	1,61
KDU-ČSL - Křesťanská a demokratická unie-Československá strana lidová*	3,18	8,24
SZ - Strana zelených	0,89	1,37

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

* V roce 2002 je udávána hodnota pro Koalici (KDU-ČSL a US-DEU), v roce 2004 byly k ziskům KDU-ČSL připočteny zisky ULD.

Shrnutí

Volby do Evropského parlamentu v roce 2004 byly charakteristické mimo jiné pokračováním v trendu postupného poklesu volební účasti a zároveň přinesly ve většině členských států EU výrazné porážky vládních stran a úspěch stran, které vyjadřují skepsi a nedůvěru voličů k EU. Proto text analyzuje důvody nízké volební účasti, voličskou mobilitu a její důvody a důsledky pro volební zisky stran. K tomu autor využívá tři typy dat. Prvním jsou výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 a výsledky hlasování v referendu o vstupu ČR do EU; tato data zpracovává a publikuje Český statistický úřad. Druhým typem dat jsou charakteristiky českých okresů, které se týkají náboženské, vzdělanostní a třídní struktury, výše průměrných mezd a nezaměstnanosti a podílu obyvatelstva žijícího ve městech. Třetí datový soubor pochází z dotazníkového šetření European Election Study 2004, který v krátké době po volbách provedlo CVVM při Sociologickém ústavu AV ČR. Autor z velké části využívá komparaci výsledků analýz volební účasti a voličské mobility pro volby do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 tak, aby mohl snadněji odpovědět na důvody změny mezi oběma volbami.

Text ukazuje, že klesající volební účast není pouze problémem voleb do Evropského parlamentu, ale i ostatních voleb v evropských státech, a dává je do souvislosti s klesající důvěrou v politiku a politiky obecně. Na datech z České republiky poukazuje na některé sociodemografické a politicko-postojové souvislosti volební účasti a na důvody, které voliče vedly k nižší účasti na volbách. Autor ukazuje vliv zdrojů, kterými občané disponují, na volební účast, a to jak při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002, tak při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 – s růstem vzdělání, příjmů a zaměstnanosti roste volební účast. Zároveň ukazuje, že pouze omezený vliv na volební účast mají postoje k evropské integraci a k EU – přesto existuje rozdíl ve vlivu těchto postojů na volební účast mezi roky 2002 a 2004. Mnohem větší vliv mají politické postoje, jako je stranická identifikace či pocit politické efektivnosti občana. Přesvědčení, že občan je schopen ovlivnit dění ve společnosti a že vláda občanům naslouchá, výrazně zvyšuje pravděpodobnost, že se občan zúčastní voleb.

Analýza voličské mobility – tedy přesuny voličů mezi jednotlivými stranami – nejprve studuje pokles volební podpory jednotlivých stran, jenž nebyl ve všech okresech uniformní. Pokles volební podpory může být způsoben jak celkovým poklesem volební účasti, tak přesuny voličů mezi stranami. Tyto přesuny probíhaly mezi všemi stranami, v největší míře však od ČSSD k KSČM, a byly ovlivněny třídním postavením občanů. Voliči z nižších tříd (dělníci, nezaměstnaní, řemeslníci, pracovníci v prodeji) přecházeli v mnohem větší míře od ČSSD ke KSČM. Došlo tak k celkové proměně elektorátu ČSSD, který byl v roce 2002 podobný voličům KSČM a složen spíše z nižších tříd a který byl v roce 2004 spíše složen ze středních a vyšších vrstev. Celkově však volební neúspěch ČSSD nezpůsobil přesun voličů od ČSSD ke KSČM, ale výrazná neúčast bývalých voličů ČSSD ve volbách.

Summary

The elections to the European Parliament in 2004 revealed what is becoming a typical feature of European elections - the continuing trend towards decreasing electoral participation. At the same time, in the majority of EU member states the elections resulted in the defeat of government parties and the success of parties that express voters' scepticism and distrust of the EU. This study analyses the reasons behind the low electoral participation and behind voter mobility, and looks at the consequences these changes hold for the electoral gains of individual parties. For this analysis the author uses three types of data. The first data are the results from the elections to the Chamber of Deputies in 2002 and to the European Parliament in 2004, and the results of the national referendum on the Czech Republic's accession to the EU; these data were processed and published by the Czech Statistical Office. The second type of data are the features of the individual districts in the Czech Republic, including religious, educational, and class structures, average wages and unemployment levels, and the proportion of rural-urban populations. The third type of data are drawn from the European Election Study 2004, a survey conducted by the Public Opinion Research Centre at the Institute of Sociology AS CR shortly after the elections. The author also compares the results of analyses of electoral participation and voter mobility in the elections to the Chamber of Deputies in 2002 and the elections to the European Parliament in 2004, in order to better address the reasons for the changes occurring between the two elections.

The study indicates that declining electoral participation is not just a problem of the European Parliament but also affects the other elections in the European states, and it relates this to the decreasing public confidence in politics and politicians in general. Using data for the Czech Republic the author indicates some socio-demographic factors and some political attitudes that can be linked to electoral participation and highlights some of the factors that cause voters to participate less in elections. The author notes the influence that citizens' individual resources have on electoral participation, as indicated both in the elections to the Chamber of Deputies in 2002 and the elections to the European Parliament in 2004 - the higher the levels of income, education, and employment the higher the level of electoral participation. At the same time he shows that attitudes towards European integration and towards the EU only have a limited effect on electoral participation. It is nevertheless possible to observe a difference in the influence these attitudes had on electoral participation between the years 2002 and 2004. Political attitudes such as party allegiance or a citizen's sense of political impact have a much greater influence. A citizen's conviction that they are capable of influencing events in society and that the government listens to them considerably increases the probability that they will participate in the elections.

The analysis of voter mobility - i.e. voters switching between parties - looks at the decline in electoral support for individual parties, which varied between districts. This decline may be caused by both the overall decrease in electoral participation and by voters switching between parties. These shifts in support occurred among all the parties, most notable however was the shift of voters away from the Social Democratic Party (ČSSD) and towards the Communist Party of Bohemia and Moravia (KSČM), a switch considerably influenced by class affiliation. Voters from the lower social strata (labourers, the unemployed, tradespeople, salespeople) were more often the ones to switch from ČSSD to KSČM. There thus occurred an overall transformation of the electorate of ČSSD, which in 2002 was similar to the electorate of KSČM and consisted more of supporters from the lower social strata; in 2004 their electorate consisted more of supporters from the middle and higher strata. Overall, however, the general failure of ČSSD in the elections was not caused by the shift of voters from ČSSD to KSČM but by the considerable non-participation of former ČSSD voters in the elections.

Zusammenfassung

Für die Wahlen zum Europäischen Parlament 2004 war unter anderem der sich fortsetzende Trend eines allmählichen Rückgangs der Wahlbeteiligung typisch, und sie brachten gleichzeitig in den meisten Mitgliedsstaaten der EU erhebliche Niederlagen für die Regierungsparteien und Wahlerfolge für diejenigen Parteien mit sich, die das Misstrauen und die Skepsis der Wähler gegenüber der EU artikulierten. Deshalb analysiert der Text die Gründe für die geringe Wahlbeteiligung, die Wählerwanderungen und ihre Gründe sowie die Folgen für die Wahlergebnisse der Parteien. Dafür verwendet der Autor drei verschiedene Typen von Daten. Der erste umfasst die Wahlergebnisse der Parlamentswahlen 2002 und der Europawahlen 2004 sowie die Abstimmungsergebnisse des Referendums über den EU-Beitritt der Tschechischen Republik. Diese Daten wurden vom Tschechischen Amt für Statistik zusammengestellt und publiziert. Den zweiten Datentyp bilden die Charakteristiken der tschechischen Kreise im Bezug auf die religiösen, sozialen und Bildungsstrukturen, die Höhe der Durchschnittslöhne und die Arbeitslosenquote sowie im Hinblick auf den Bevölkerungsanteil, der in den Städten lebt. Der dritte Datenkomplex stammt aus der Meinungsumfrage European Election Study 2004, die das Zentrum für Meinungsumfragen (CVVM) am Soziologischen Institut der Akademie der Wissenschaften kurz nach den Wahlen durchführte. Der Autor nutzt den Vergleich der Ergebnisse der Analysen von Wahlbeteiligung und Wählerwanderungen für die Parlamentswahlen 2002 und die Europawahlen 2004 zum größten Teil, um leichter auf die Frage nach den Gründen für die Veränderungen zwischen beiden Wahlen antworten zu können.

Der Text zeigt, dass die sinkende Wahlbeteiligung nicht nur ein Problem der Europawahlen ist, sondern auch andere Wahlen in den europäischen Staaten betrifft, und er bringt sie in Verbindung mit dem schwindenden Vertrauen in die Politik und in die Politiker allgemein. Anhand der Daten aus der Tschechischen Republik verweist er hinsichtlich der Wahlbeteiligung auf Zusammenhänge im Bereich der Soziodemographie und der politischen Haltungen sowie auf die Gründe für die geringe Wahlbeteiligung. Der Autor zeigt den Einfluss der Mittel, die den Wählern zur Verfügung stehen, auf die Wahlbeteiligung sowohl bei den Parlamentswahlen 2002 als auch bei den Europawahlen 2004 - mit zunehmender Bildung, wachsendem Einkommen und höheren Beschäftigtenzahlen wächst auch die Wahlbeteiligung. Gleichzeitig zeigt er, dass die Haltung zur europäischen Integration und zur EU nur einen begrenzten Einfluss auf die Wahlbeteiligung ausübt - dennoch gibt es zwischen 2002 und 2004 einen Unterschied bei der Bedeutung dieser Einstellungen für die Wahlbeteiligung. Eine viel größere Rolle spielen politische Einstellungen wie die Identifikation mit einer Partei oder das Gefühl der Bürger, Einfluss auf die Politik nehmen zu können. Die Überzeugung, dass der Bürger in der Lage ist, auf das Geschehen in der Gesellschaft einzuwirken, und dass die Regierung den Bürgern Gehör schenkt, erhöht die Wahrscheinlichkeit, dass der Bürger an den Wahlen teilnimmt, erheblich.

Die Analyse der Wählerbewegungen - also der Wanderungsbewegungen der Wähler zwischen den einzelnen Parteien - untersucht zunächst die sinkende Unterstützung für einzelne Parteien, die nicht in allen Kreisen gleich war. Die Stimmenverluste können sowohl auf den allgemeinen Rückgang der Wahlbeteiligung als auch auf die Wanderungsbewegungen der Wähler zwischen den Parteien zurückzuführen sein. Solche Wanderungen gab es zwischen allen Parteien, am stärksten waren sie jedoch von der sozialdemokratischen ČSSD zur kommunistischen KSČM, wobei die soziale Stellung der Bürger eine Rolle spielte. Die Wähler aus den unteren sozialen Schichten (Arbeiter, Arbeitslose, Handwerker, Verkäufer) gingen in viel größerem Umfang von der ČSSD zur KSČM über. Es kam so zu einer Veränderung der gesamten Wählerschaft der ČSSD, die 2002 den Wählern der KSČM ähnelte und sich eher aus den unteren Schichten zusammensetzte, die aber 2004 eher aus den mittleren und höheren Schichten bestand. Insgesamt wurde jedoch die Wahlniederlage der ČSSD nicht durch die Wählerwanderungen von der ČSSD zur KSČM verursacht, sondern dadurch, dass die ehemaligen ČSSD-Wähler zu großen Teilen nicht an der Wahl teilnahmen.

Sociologické studie/Sociological Studies

- SS 04:11 J. Černý, M. Sedláčková, M. Tuček: Zdroje utváření skupinových mentalit v České republice po roce 1989; 101 s.
- SS 04:10 M. Hájek (ed.): Hierarchy as the Strength and Weakness of Communist Rule. The Legacy of Communist Rule IV: A Volume of Papers from the Seminar Held in Prague on September 11-12, 2003; 167 s.
- SS 04:09 K. Vlachová, B. Řeháková: Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie; 39 s.
- SS 04:08 A. Křížková: Životní strategie podnikatelek a podnikatelů na přelomu tisíciletí; 63 s.
- SS 04:07 J. Chaloupková, P. Šalamounová: Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě; 60 s.
- SS 04:06 D. Hamplová: Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory; 43 s.
- SS 04:05 Z. R. Nešpor (ed.): Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství; 115 s.
- SS 04:04 J. Večerník: Structural Tensions in the Interface between the Labour Market and Social Policy in the Czech Republic; 87 s.
- SS 04:03 T. Kostecký, D. Čermák: Metropolitan Areas in the Czech Republic – Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact on Political Behaviour; 57 s.
- SS 04:02 S. Pikálková (ed.): Mezinárodní výzkum násilí na ženách - Česká republika / 2003: příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině; 152 s.
- SS 04:01 L. Linek: Volby do Evropského parlamentu 2004 – analýza volební účasti a stranické podpory v České republice; 73 s.

Sociologické texty/Sociological Papers

(vycházely do roku 2003, jedná se o edici pracovních textů od autorů ze Sociologického ústavu AV ČR a jejich spolupracovníků, na kterou Sociologické studie/Sociological Studies navazují)

- SP 03:12 M Hájek (ed.): Hierarchie jako přednost i slabina komunistického vládnutí; 112 s., 161 Kč
- SP 03:11 M. Tuček, J. Mišovič: Pohled české veřejnosti na elity působící v politice a ekonomice; 57 s., 86 Kč
- SP 03:10 M Hájek, T. Holeček, J. Kabele, P. Kohútek, J. Maršálek, Z. Vajdová: Rekonstrukce komunistického vládnutí na konci 80. let; 202 s., 234 Kč
- SP 03:9 A. Křížková, H. Hašková: Women's Civic and Political Participation in the CR and the Role of the Gender Equality and Accession Policies; 102 s., 146 Kč
- SP 03:8 M. Kreidl, T. Lebeda: Pre-election polls, election results and validity of measurement before the 2002 elections; 43 s., 57 Kč
- SP 03:7 J. Krejčí: Výzkumy stranických preferencí, jejich uplatnění ve společnosti a jejich kvalita; 68 s., 103 Kč
- SP 03:6 Z. R. Nešpor, P. Holub, M. Skovajsa: Proměny českých socioekonomických hodnot na přelomu 20. a 21. století; 69 s., 123 Kč
- SP 03:5 P. Sunega: Objektivní a subjektivní hodnocení finanční dostupnosti bydlení v ČR v průběhu 90. let; 100 s., 148 Kč
- SP 03:4 D. Hamplová: Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním; 50 s., 67 Kč
- SP 03:3 J. Večerník: Work and Job Values in CEE and EU Countries; 50 s., 134 Kč
- SP 03:2 F. Zich, O. Roubal, B. Spalová: Mezigenerační biografická konfigurace obyvatel české části Euroregionu Nisa; 120 s., 134 Kč
- SP 03:1 P. Matějů, B. Řeháková, N. Simonová: Strukturální determinace růstu nerovností; 49 s., 80 Kč

- SP 02:13 E. Rendlová, T. Lebeda: Výzkumy veřejného mínění – teoretické souvislosti a praktická aplikace; 52 s., 100 Kč
- SP 02:12 M. Havelka, M. Tuček, J. Černý, J. Česal, M. Hudema: Skupinové mentality; 85 s., 154 Kč
- SP 02:11 M. Hájek, T. Holeček, J. Kabele, J. Kandert, P. Kohútek, Z. Vajdová: The World of Hierarchies and Real Socialism; 108 s., 190 Kč
- SP 02:10 A. Křížková, L. Václavíková-Helšusová: Sociální kontext života žen pracujících v řídicích pozicích; 48 s., 107 Kč
- SP 02:9 L. Linek, P. Rakušanová: Parties in the Parliament. Why, When and How do Parties Act in Unity?; 73 s., 81 Kč
- SP 02:8 A. Křížková: Životní strategie manažerek: případová studie; 67 s., 129 Kč
- SP 02:7 T. Kostecký, J. Stachová, D. Čermák: Region a politika; 76 s., 116 Kč
- SP 02:6 M. Hájek, T. Holeček, J. Kabele, J. Kandert, P. Kohútek, Z. Vajdová: Svět hierarchií a reálný socialismus; 97 s., 169 Kč
- SP 02:5 P. Sunega, D. Čermák, Z. Vajdová: Dráhy bydlení v ČR 1960 – 2001. 97 s., 177 Kč
- SP 02:4 Z. R. Nešpor: Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let; 85 s., 148 Kč
- SP 02:3 M. Lux: Spokojenost českých občanů s bydlením; 56 s., 93 Kč
- SP 02:2 N. Simonová: The Influence of Family Origin on the Evolution of Educational Inequalities in the Czech Republic after 1989; 36 s., 73 Kč
- SP 02:1 P. Machonin, M. Tuček: Zrod a další vývoj nových elit v České republice (od konce osmdesátých let 20. století do jara 2002; 64 s., 97 Kč
- SP 01:12 M. Hájek, T. Holeček, J. Kabele, P. Kohútek, Z. Vajdová: Kdo se bojí hierarchií? Dědictví komunistické vlády; 99 s., 133 Kč
- SP 01:11 H. Jeřábek a E. Veisová: 11 September. Mezinárodní internetový komunikační výzkum International On-line Communication Research; 60 s., 95 Kč
- SP 01:10 J. Rychtaříková, S. Pikálková, D. Hamplová: Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích; 83 s., 117 Kč
- SP 01:9 T. Kostecký: Vzestup nebo pád politického regionalismu? Změny na politické mapě v letech 1992 až 1998 – srovnání České a Slovenské republiky; 96 s., 133 Kč

- SP 01:8 M. Novák a K. Vlachová: Linie štěpení v České republice. Komparace národní úrovně s příkladem konkrétní lokality; 32 s., 68 Kč
- SP 01:7 D. Kozlíková: Romská otázka – překážka vstupu České republiky do Evropské unie?; 64 s., 100 Kč
- SP 01:6 P. Soukup: ISSP – Životní prostředí; 74 s., 105 Kč
- SP 01:5 J. Večerník: Mzdová a příjmová diferenciacie v České republice v transformačním období; 66 s., 111 Kč
- SP 01:4 F. Zich: The Bearers of Development of the Cross-Border Community on Czech-German Border; 54 s., 88 Kč
- SP 01:3 P. Sunega: Adresný příspěvek na nájemné v prostředí České republiky: komparace vybraných modelů; 96 s., 138 Kč
- SP 01:2 M. Kreidl: The Role of Political, Social and Cultural Capital in Secondary School Selection in Socialist Czechoslovakia, 1948–1989; 48 pp., 89 Kč
- SP 01:1 P. Štěpánková: Income Maintenance Policies, Household Characteristics and Work Incentives in the Czech Republic; 40 pp., 77 Kč
- SP 00:7 L. Simerská, I. Smetáčková: Pracovní a rodinná praxe mladých lékařek; 70 s., 95 Kč
- SP 00:6 P. Machonin, L. Gatnar, M. Tuček: Vývoj sociální struktury v české společnosti 1988–1999; 70 s., 101 Kč
- SP 00:5 K. Vlachová: Stranická identifikace v České republice; 38 s., 62 Kč
- SP 00:4 M. Kreidl: What makes inequalities legitimate? An international comparison; 54 pp., 80 Kč
- SP 00:3 D. Hamplová: Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti (mezinárodní srovnání na základě jednoho empirického výzkumu); 64 s., 90 Kč
- SP 00:2 K. Müller, V. Štědrónský: Transformace a modernizace společnosti na příkladech vybraných institucí. První část případových studií: střední průmyslový podnik, softwarová firma, banka, různá zdravotnická zařízení, vysokoškolský institut; 116 s., 109 Kč
- SP 00:1 M. Lux: The housing policy changes and housing expenditures in the Czech Republic; 64 pp., 82 Kč

**Volby do Evropského parlamentu 2004
– analýza volební účasti a stranické podpory
v České republice**

Lukáš Linek

Edice Sociologické studie/Sociological Studies 04:01

Řídí: Marie Čermáková

Překlady: Robin Cassling, Daniel Meier

Redakce: Anna Gabrielová

Návrh edice a obálka: Zdeněk Trinkewitz

Sazba: Adam studio, Praha

Tisk a vazba: Knihovna Akademie věd ČR, Praha

Vydal: Sociologický ústav AV ČR

Jilská 1, 110 00 Praha 1

Náklad 170 výtisků

1. vydání

Prodej zajišťuje Tiskové a ediční oddělení

Sociologického ústavu AV ČR

tel.: 222 221 761, fax: 222 220 143

e-mail: Eva.Strnadova@soc.cas.cz